

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Es-Seyyid Muhammed bin Ali bin Zeynelabidin
TERCEME-İ RİSALE-İ SÛDÂN
Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Sadeleştirilmesi

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ali Öner TAÇ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Haydar ÇORUH

Hatay-2019

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Es-Seyyid Muhammed bin Ali bin Zeynelabidin
TERCEME-İ RİSALE-İ SÛDÂN
Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Sadeleştirilmesi

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ali Öner TAÇ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Haydar ÇORUH

Hatay-2019

ONAY

ALİ ÖNER TAÇ tarafından hazırlanan “*ES-SEYYİD MUHAMMED b. ALİ b. ZEYNELABİDİN’İN TERCEME-İ RİSALE-İ SÛDÂN ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU VE SADELEŞTİRİLMESİ*” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği/oyçokluğu ile *TARİH ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ* olarak kabul edilmiştir.

...../...../2019

Jüri Üyeleri	İmza
Dr. Öğrt. Üyesi Haydar ÇORUH (Başkan)	
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Üye)	
Dr. Öğrt. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU (Üye)	

Ali Öner Taç Tarafından Hazırlanan “*ES-SEYYİD MUHAMMED b. ALİ b. ZEYNELABİDİN’İN TERCEME-İ RİSALE-İ SÛDÂN ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU VE SADELEŞTİRİLMESİ*” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Doç. Dr. Abdurrahman İLĞAN
Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

...../...../2019

İmzası

Ali Öner Taç

ÖNSÖZ

1861484 km² yüzölçümüyle Afrika ülkeleri arasında önemli bir yere sahip olan Sudan, dönemimiz araştırmacıları tarafından çok az araştırmaya konu olmuştur. Bölge dışından gelen kuvvetler tarafından siyasi olduğu kadar iktisadi bir hedef olarak da ilgi gören bir ülke olması, Sudan'ı araştırmacılar için bakir bir bölge haline getirmektedir. Sömürgeci devletlerin hedefinde olan Sudan'ın sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları on dokuzuncu yüzyılda Avrupalılar kadar Osmanlı Devleti'nin de dikkatini çekmiştir.

1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'ın fethi sonrasında Osmanlı hâkimiyetini kabul eden Sudan en huzurlu dönemlerini yaşamıştır. Büyük tarımsal potansiyelinin yanı sıra Nil Nehri'nin kaynağında olması Sudan'ı Mısır Valisi Kavalılı Mehmed Ali Paşa'nın siyasi ve iktisadi hedeflerinden biri haline getirmiştir. Büyümek ve hanedanlığın kuvvetlendirmek isteyen Mehmed Ali Paşa, Sudan'nın güneyine sefer düzenleyerek ele geçirmiştir. Bununla beraber Mehdi zamanında Sudan halkı 18 yıl boyunca Mısır Valisi Kavalılı Mehmet Ali Paşa'ya direnmiştir. Ancak bu direniş, 1899 yılında İngiliz orduları tarafından kırılmış ve İngilizlerin kontrolüne girmiştir. Bu tarihten sonra Sudan 50 yıldan fazla İngiliz sömürgesinde kamlı, 1956 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu çalışmada, Sudan'ın Darfur bölgesine 1800'lü yıllarda bir seyahat düzenleyen Tunuslu Es-seyyid Muhammed bin Ali bin Zeynelabidin'in yazmış olduğu *Tercüme-i Risale-i Sudan* adlı eserin transkripti ve değerlendirmesi yapılmıştır. Eserde, bölge halkının sahip olduğu adet ve geleneklerin yanı sıra sosyal yaşama dair önemli bilgiler sunulmaktadır. Prof. Dr. Ahmet Kavas'ın verdiği bilgiye göre bu eserin aslı kaybolmuştur. Sudan hakkında hem gizemli ve hem de benzeri duyulmamış bazı bilgilerin derlenmesine imkan veren bu çalışma ile ilim âlemine küçük de olsa bir katkıda bulunmak bahtiyarlığına ulaşmak bizim için en büyük ödöl olacaktır.

Çalışma süresi boyunca katkılarını ve önerilerini eksik etmeyen, her konuda büyük bir sabır ve anlayış göstererek yoluma ışık olan değerli danışman hocam Dr. Haydar ÇORUH'a ve onun nezdinde tezin olgunlaşmasında yardımcı olan jüri üyelerine ve Tarih Bölümündeki hocalarıma, tez süresince destek ve anlayışından dolayı nişanlım İlksen URUÇ'a teşekkürlerimi sunarım.

Hatay-2019

Ali Öner Taç

**ES-SEYYİD MUHAMMED b. ALİ b. ZEYNELABİDİN'İN TERCEME-İ
RİSALE-İ SÛDÂN ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU VE
SADELEŞTİRİLMESİ**

Ali Öner TAÇ

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi Haydar ÇORUH

ÖZET

Tunuslu müellif Muhammed b. Zeynel Abidin'in yazmış olduğu bu eserde Sudan'ın gelenek, görenek ve adetleri üzerine yazılmış ve devrini iyi derecede anlatmış görünmektedir. Müellif, Sudan'ın özellikle Darfur ve Kerdefan bölgelerinin yanısıra Arabistan'ın Hicaz bölgesine de gidip geldiği anlaşılmaktadır. Eser Sudan'ın Funj hanedanlığı dönemini tasvir etmekte olup, müellifin amacı fıkıh ve Kur'an üzerine olan ilmini geliştirmek idi. Ancak Sudan'da bu ilimleri bulamayınca ülkesine dönmek yerine seyahati sırasında yaşadığı hadiseleri not almaya ve ülkesine dönünce de bu hadiseleri bir yıllık bir zaman zarfında ele aldığı görülmektedir. Sudan'da kaldığı dönem içerisinde dokuz ay boyunca Müslüman ahaliyle iyi ilişkiler kurarak sahip olduğu islami bilgilerini paylaştığı gibi, bu ülkenin ileri gelen hanedanı ile de iyi ilişkiler kurarak, onların hizmetine girmeyi ve yapmış olduğu hizmetler sayesinde hayatının buradaki kısmını idame ettirmeyi başarmıştır. Müellif, Sudan halkının her tür eğitim ve kültürünü öğrenmek için İbrahim el-Es'ardi adlı şahıstan yardım almıştır. İbrahim ona bölge halkının öncelikle her tür mantık ve münazara gibi ilimlerini öğrenmesini teklif etmiştir. Daha sonra da bölgenin meliki ile tanıştırmıştır. Kerdefan Meliki, müellifi kendi himayesine alarak ondan bildiklerini halkına öğretmesini istemiştir. Karşılığında bol ihsanlarda bulunmak ve istediği güzel cariyelerden ihsan etmek vaadinde bulunmuştur.

Müellifin Sudan'daki ikameti ona verilen bir cariyenin ölümü sebebiyle uzun sürmemiştir. Müellif bu hadiseden etkilenmiş olduğundan eğitim konusundaki

işlenrini yarıda kesmek istediğini Melike bildirmiş, Melik'in bütün çabalarına rağmen bu müellif kararından dönmemiştir. Kısa bir süre sonra Melik'in ölümü ve yerine geçen kardeşi Melik Muhammed Halim ile üç yıl daha çalıştıktan sonra ayrılarak Fizan'a oradan da Mısır'a gitmiştir. Müellif, bu eseri yazmasındaki sebebini kendisinden sonra Sudan'a bir daha kimsenin gitmeyeceğini düşünmesinden dolayı kaleme almıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Sudan, Darfur, Funj, Osmanlı, Zeynelabidin, Afrika.

**TRANSMISSION AND SIMPLIFICATION OF ES-SEYYID MUHAMMED b.
ALİ b. ZEYNELABİDİN'S TRANSLATION-İ RİSALE-İ SUDAN**

Master's Thesis, Ali Öner TAÇ

Department of History, 2019

Süpervizör: Dr. Inst. Member Haydar ÇORUH

ABSTRACT

Tunisian author Mohammad b. In this work written by Zeynel Abidin, he seems to have written on Sudan's traditions, customs and customs, and has been well versed in the period. It is understood that Sudan, in addition to the Darfur and Kerdefan regions, also traveled to the Hijaz region of Arabia. The work depicts the period of the Funj dynasty of Sudan, and its purpose was to improve the illusion of fiqh and Qur'an. However, instead of returning to his country when he could not find these sciences in Sudan, it was observed that he took notes on the incidents he experienced during his travels and when he returned to his country he was involved in these events over a period of one year. During the period he stayed in Sudan, he established good relations with the Muslim people and shared good knowledge with the prominent dynasty of this country. He managed to maintain this part of his life through his services. The author received the help of Ibrahim al-Assardi to learn all kinds of education and culture of the Sudanese people. Ibrahim offered him the knowledge of all kinds of logic, such as logic and debate. Then he introduced the region's meliki. Kerdefan Meliki asked the author to take his care and teach him about his people. In return, he has promised to have plenty of benevolences and to bestow upon the beautiful concubines he wants.

His residence in Sudan did not last long due to the death of a concubine given to him. Melike stated that he wanted to interrupt his education on the subject of education because he was affected by this incident and he did not return from this author's decision despite Melik's efforts. Shortly after the death of Melik and his brother, Malik Mohammed Halim three years after working in the Fizan and then went to Egypt. The author wrote the reason he wrote this work for not thinking that anyone would ever go to Sudan again.

KEYWORDS

Sudan, Darfur, Funj, Ottoman, Zeynelabidin, Africa.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	VII
TRANSKRİPSİYON YÖNTEMLERİ.....	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	10
ESERİN TRANSKRİPSİYONU	10
İKİNCİ BÖLÜM.....	71
ESERİN SADELEŞTİRİLMESİ.....	71
1. Seyahate çıkış	71
2. Mısır Defterdarı Muhammed Bey'in Kerdefan'ı Zaptı	71
3. Müellifin Kerdefan'dan Darfur'a Gitmesi	73
4. Zukuk Denilen Cadı veya Cinler ile acayip sesler ve suhuletler.....	77
5. Melikin Kadınları ve Haremi.....	79
6. Melikin Vefatından Sonra Kadınlarının ve Cariyelerinin Durumu.....	80
7. Melikin Ölümü ve Kardeşi Muhammedin Sultan Olması.....	81
8. Gelin Alıp, Gelin Verme Adeti.....	85
9. Seyyahın Köyden Ayrılması.....	88
10. Dağ Ahalisinin Din ve İtikatları.....	89
11. Dağlı Ahalisi Arasında Savaş ve Kıtal Vukua Gelme Sebepleri	90
12. Dağlı Ahalisinin Adet ve Gelenekleri	93
13. Eski Bir Medeniyet Harabelerinden Geçiş ve Veday Şehrine Varış	94
14. Darfur Meliki Muhammed Halim İle Temas	97
15. Melikin Hocası Mertebesine Yükselmesi	98
16. Meliklik Alametleri, Tabıllar	100
17. Harabelerden Melik İçin Hediye Getirmek ve Divan Hane İnşası	101
18. Dağlı Veday Halkının Adet ve Gelenekleri.....	107
19. Melik Abdullah Halim'in Veday Tarafına Yaptığı Seferler	109
20. Melik Abdullah'ın Ateşli Silahlar Edinmesine Vesile Olmak.....	111
21. Melikin Vezirinin İltifatına Mazhar Olmak.....	112
22. Osmanlı Devleti'nden Bais ve Tüfenk Temini İçin Trablus'a Adam Gönderme 114	
23. Frenk Papazının Harita Çizmek ve Topograhya İclemek İçin Melikten İzin Talebi 117	

24.	Katil Hadiselerinde Bir Acayip Dava ve Melikin Adaleti	119
25.	Katil Davalarıyla İlgili Basra'da Geçen Benzer Bir Hadise.....	121
26.	Frenk Seyyahının Harita ve Resimlerle Dönüşü ve Divan Alanını Resmedişi 121	
27.	Abdurrahimin Fizandan Dönüşü ve Tüfenkleri Getirşi.....	122
28.	Melik Abdullahın Tüfenk Talimi.....	123
29.	Melik Abdullah Halim'in vefatı ve Seyyahın Tunus'a Avdeti	123
	KAYNAKÇA	125

KISALTMALAR

IMPR	Uluslararası Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
MKÜ	Mustafa Kemal Üniversitesi
OSSREA	Organization for Social Science Research in Eastern and Southern Africa
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Vol	Volume (Cilt)
Vd	Ve devamı

TRANSKRİPSİYON YÖNTEMLERİ

Eser 19. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olduğundan eserde bulunan Arapça kökenli kelimelerin yazılışında basit transkript yöntemleri kullanılmıştır. Ancak bazı Arapça kökenli kelimeler, yer adları ve özel terimler eserde okunabildiği şekliyle metne aktarılmıştır. Transkript yapılırken ع (Ayın) ‘ ile gösterilmiştir. ا (Elif) â veya e olarak, و (Vav) û veya ü şeklinde gösterilmiştir. İsim veya sıfat tamlamaları ise “Hayrû'l-beşer” örneğinde olduğu gibi, (-ü'l-) şeklinde bağlanmıştır.

Terkipler ise genel olarak kullanılan -i ve -ı şeklinde kullanılması tercih edilmiştir. Aşağıdaki parçada bu kullanımlar mümkün olduğunca gösterilmiştir:

“..... salât-i 'asrı ba'de'l-edâ kadı ve evlâdı ile beraber talebe-i sâ'ire etrâfıma cem' olmağla okutmağa başladım ve beş günde hânem itmâm olunmağla civârı ve cümle-i metâ'im ile oraya intikâl etdim ve kadı emr-i melike bi'l-ımtisâl bana hayli buğday ve arpa getirüb işbu vilâyetin ahâlisi karaca darıya alırdıklarından siz câriyelerinize onu i'tâ edub kendü nefsinize hınta ve şa'îr saklayın dedikde re'y sizin diyerek cevab eyledim ve cemî'-i.....”

GİRİŞ

Sudan, 1.861.484 km² yüzölçümü ve 45.047.50 nüfusuyla Afrika'nın büyük ülkelerinden biridir. Kuzeyinde Mısır, doğusunda Kızıldeniz, Eritre ve Etiyopya, güneyinde Güney Sudan ve batısında Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad ve Libya vardır. Başkenti Hartum'dur. Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Sudan 19. Yüzyılın başlarında sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetleri etkisinde kalarak güney ve kuzey şeklinde iki ayrı devlete dönüştürüldü. Kuzey Sudan, Güney Sudan'dan din ve kültürel yönlerden ayrılmakta olup, nüfusunun % 70'i Müslümanlardan, % 30'u ise Hristiyanlardan ve diğer dinlerden oluşmaktadır (Yol, 2016: 1).

İslam dini Sudan toplumunun doğasını değiştirdi. Bu ülkenin politik birliğini, ekonomik büyümesini ve eğitim gelişimini de temin etti. Ancak, bu faydalar büyük ölçüde kentsel ve ticari merkezlerle sınırlandı. İslam'ın yayılması, Hz. Muhammed'in 632'deki ölümünden kısa bir süre sonra başladı. O zamana kadar, o ve onun takipçileri, Müslümanların bir arada tutulduğu, Arap kabilelerinin ve kasabalarının çoğunu İslam'a tam anlamıyla bağladı (Nelson, 1982: 27).

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Arap orduları İslam'ı Kuzey Afrika'ya taşıdı. Müslümanlar halifeler adına ilk Kuzey Afrika zaferini 643'te Trablus'ta bugünkü Libya'da kazandı (Taş, 2016: 22). Ancak, tüm Kuzey Afrika'nın Müslümanlara boyun eğmesi yaklaşık yetmiş beş yıl sürdü. Araplar Nubia'yı 642'de ve yine 652'de, Dunqulah şehrini feth ettiler. Nubyalılar, Arapların ateşkesi kabul etmelerini sağladılar (Nelson, 1982: 27-28).

Nubyalılar ile Araplar arasındaki ilişkiler, İslam'ın gelişinden çok uzun zaman önce başladı, ancak Nil Vadisi'nin Araplaştırılması, yaklaşık 1000 yıllık bir süreçte gerçekleşti. Arap göçebeleri ve denizcileri bölgeye hayvanlarına yeni otlaklar bulmak ve ticaret yapmak için geliyorlardı. Askeri fetihle ilgili ilk girişimler başarısızlığa uğradıktan sonra, Mısır komutanı Abdullah ibn Saad, Nubyalılarla birlikte düzenli olarak yenilenen bir dizi anlaşma yaptı (Cahen, 2008:381-386). Araplar Mısır'ı yönettiği sürece Nubian sınırında barış devam etti. Bununla birlikte, Arap olmayanlar Nil Deltası'nın kontrolünü ele geçirdiğinde, Üst Mısır'da gerginlik ortaya çıktı (Nelson, 1982: 28).

Araplar, Nubia ile barışçıl ilişkilerin ticari avantajlarını fark ettiler ve seyahat ve ticaretin sınır boyunca engellenmediğinden emin olmak için bir anlaşma yaptılar (Cahen,

2008:381-386). Anlaşmada, taraflar saldırıya uğradığında her iki tarafın da doğrudan katkı yerine tarafsız kalma kararı verildi. Anlaşma, hem iyi niyet sembolü, hem de ticari olarak kullanılacak malların taraflar arasında değiş tokuşuna izin veriyordu. Anlaşmayı içeren ticarete konu olan mallar arasında, Araplar tarafından Nubia'ya getirilen atlar ve mamul mallar ile fildişi, altın, değerli taşlar, arap sakızları ve sığırları içermekteydi (Nelson, 1982: 28).

Anlaşmanın kabulü, Nub'un Araplara boyun eğmesine işaret etmemiştir, ancak Arap dostluğuna ve nihayetinde Arapların Nubia'da ayrıcalıklı bir konuma ulaşmalarına izin veren koşullar getirmiştir. Örneğin, anlaşma Arapların Asvan sınırının güneyinden toprak kazanmalarını sağladı. Arap tüccarlar hububat ve kölelerin değişimini kolaylaştırmak için Nubya kasabalarında pazarlar kurdular. Arap mühendisler, Nil'in doğusundaki madenlerden altın ve zümrüt elde edilmesini denetlediler. Müslüman hacılar Mekke'ye giderken, Kızıldeniz boyunca, Aydhab ve Sawakin'den gelen feribotlar, Hindistan'dan Mısır'a kargo yüklenen limanlara yolculuk ettiler (Nelson, 1982: 28).

Nil Vadisi'nin karma nüfusunun çoğu bölgeye göç eden Arap aşiretlerden oluşmaktadır (Prah, 2007: 22). Bugün dahi Arapça konuşan pek çok grup, atalarının Arap olduğunu iddia etmektedir. Nubia'da ortaya çıkan en önemli iki Arapça konuşan grup Jaali ve Juhayna'dır. Her ikisi de yerli İslam öncesi nüfus ile fiziksel süreklilik göstermişlerdir. Eski Kureyş, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in kabilesinden gelmekteydi. Tarihsel olarak Jaali, çiftçiler ve çobanlar ya da kasaba halkı, Nil Nehri boyunca ve El Cezire'de yerleşmişlerdir. Göçebe Juhayna, Kababish, Baqqara ve Shukriya'yı içeren bir kabileler ailesi oluşturdu (Prah, 2007: 22). On üçüncü yüzyıldan sonra göç etmiş olan Araplardan, Nil'in batısındaki savan ve yarı-batıdan, Mavi Nil'in doğusundaki Abyssinian eteklerine kadar uzanan bir alana indi. Her iki grup da Hıristiyan Nub krallıklarını parçalayan ve birbirleriyle ve komşu Arap olmayanlarla sık sık çatışan bir dizi kabile şeyhliği oluşturdu. Bazı durumlarda, Beja'da olduğu gibi yerli halk, aralarında yerleşen Arap göçmenleri kendine çekmektedir. Beja'ya hükmedenler daha sonra kendilerinin Arap olmadıklarını iddia etmeye başladılar (Nelson, 1982: 28).

Bölgedeki bütün Müslümanlar Arapça konuşmuyor olsa da, İslam'ın kabulü, arabuluculuk sürecini kolaylaştırdı. Bununla birlikte, hiçbir proselytizm politikası yoktu ve zorla dönüşüm nadirdi (Bickley, 2015: 8-10). İslam, bölgeyi uzun bir süre boyunca iç içe geçmiş ve Arap tüccarlar ve yerleşimcilerle ilişkilere soktu.

HRİSTİYAN NUBİA'NIN DÜŞÜŞÜ

Onüçüncü yüzyıla kadar Nubya krallıkları, siyasi bağımsızlığı ve Hıristiyanlığa olan bağlılıklarını korumadaki direnci sürdürdüler. Sekizinci ve onuncu yüzyılda, Nubyalı krallar, Kıpti Patrikhanenin özgürlüğünü sağlamak ve Müslüman yönetimindeki Hıristiyanları rahatlatmak için ordularını Mısır'a yönlendirdiler (Erdem, 2000: 90-92). Ancak 1276'da, Memlükler Dunqulah'ın hüküm sürdüğü hükümeti devirerek, Mısır'ın bir uydusu haline getirdiler (Nelson, 1982: 29).

Memlük Sultanı Muhammed b. Kalavun (1285–1341) siyasi hâkimiyetini kurduktan sonra, Nube Hristiyan Krallığında taht değişikliğini gerçekleştirerek bu hanedanlığın Müslüman olmasını sağlamıştır (Kasım, 2005: 48). Bölgenin bir diğer önemli kabilesi olan Arap kökenli Kenziler, Nube tahtında kendilerinden birini görmek istemeleri üzerine Arapların bölgede güçlenmesini istemeyen Sultan, Kenzilerin isyanına maruz kalmıştır (Abdel-Hafız, 2005-6: 69). Bu isyan sebebiyle on altıncı yüzyıl başlarında Func Sultanlığı kurulana kadar bölgede yaklaşık iki yüzyıl boyunca süren şiddetli bir siyasi istikrarsızlık başgöstermiştir (Kavas, 2009: 460). Yahudi kaynaklarına göre Func Devletinin ilk kurucusu olan Amara Dunkas'ın Müslümanlığı kabul etmesi Sudan'da İslamiyet'in hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamıştır (Yol, 2016: 10; Kavas, 2009: 460).

Nubalı soylular ve Arap şeyhlerinin kadınları arasındaki sık evlilikler yüzünden, iki elitin soyları birleşti ve Müslüman varisler yerlerini kraliyet ardı ardına aldı. 1315'te Nubian kraliyet hanedanlık sülalesinden gelen ve müslümanlığı seçen prensler Dunqulah'ın tahtına kral olarak yükseldiler. İslam'ın genişlemesi, Nubiyan Hıristiyan kilisesinin çöküşüyle çakıştı. On dokuzuncu yüzyılda siyasi otoritenin parçalandığı ve köle baskınının yoğunlaştığı bir “karanlık çağ” Nubia'yı sarar (Martens-Czarnecka (Warszawa), 2015: 250-254). Nehr-i Vadi ve Savandaki topluluklar, kabile savaşları sebebiyle Arapların koruyuculuğunu kabul etmişlerdi. Buna rağmen Müslümanlar on beşinci veya on altıncı yüzyıla kadar eski Nubya'da çoğunluğu oluşturmamışlardı (Nelson, 1982: 29).

KASİF'İN ROLÜ

Birkaç yüzyıl boyunca Arap halifeleri Mısır'ı Mamluklerle yönetmişti. On üçüncü yüzyılda, Memlükler devletin kontrolünü ele geçirdiler ve on altıncı yüzyılın başlarına kadar Mısır'ı yöneten bir saltanat yarattılar (Yiğit, 2004: 90-97). Her ne kadar tekrar

tekrar Dunqulah'ı zayıflatan askeri seferler başlatmış olsalar da, Memlûkler Nubia'yı doğrudan yönetmediler. Türkler Mısır'ı 1517'de fethetti ve ülkeyi bir paşalık eyaleti olarak Osmanlı topraklarına dahil ettiler(Es-Seyyid, 2007:563). Osmanlı kuvvetleri, Nubia'ya kaçan Mamlukları takip ederek Kızıldeniz boyunca ilerlediler. Kızıldeniz kıyısındaki limanlarda idari yapılar kurmuş olmalarına rağmen, Osmanlılar iç mekân üzerinde çok az yetki gösterdiler. Bunun yerine, Osmanlılar, içlerine hükmetmek için, Kahire'deki paşanın temsilcileri olarak neredeyse özerk inançlarını kontrol eden askerlere güveniyorlardı. Çoğu zaman Osmanlı ile barışık olan Memluk yönetimi 300 yıl sürdü. Vergi toplama ve köle ticaretinden çok daha azı ile ilgili olarak, askeri liderler nüfusu terörize etti ve kendi topraklarında sürekli olarak savaştılar (Nelson, 1982: 29). Nubya'nın siyasi bütünlüğü Amara Dunqas tarafından, bölgedeki aşiretlerin itaat altına alınmasıyla sağlamıştır. Ancak kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin etkili bir şekilde bölgeye gelmesi ve Mısır kuvvetlerine karşı elde ettiği başarı, Func hükümdarının Arap aşiret liderleriyle ittifak kurmasını temin etmiştir (Yol, 2016: 10).

Bölgenin Türk hakimiyetine geçişi Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sonrasında olmuştur. (Cora, 2017:130). Türkler bölgenin hakimiyetini ele geçirerek Müslümanlığın yayılması için birçok âlimin gönüllü olarak burada çalışmasını temin etmişlerdi. Func Hükümdarları da bu alimleri her açıdan desteklemişlerdi. Mısır'da ve Hicaz'da eğitim gören birçok öğrenci daha sonra ülkelerine dönerek tüm Sudan'ı adeta bir ilim merkezi haline getirmişlerdi. Bunu Hicaz, Mısır ve Kuzey Afrikalı birçok âlim ve mutasavvıfın tebliğ için bölgeye yönelmesi izledi. Func Devleti'nin merkezi olan Sennar özellikle Kadiriye ve Şazeliye tarikatların zaviyeleriyle büyük bir ilim merkezi haline dönüştü (Kavas, 2009: 460).

FUNJ HANEDANLIĞI

Aynı zamanda Osmanlılar kuzey Nubia'yı yörüngesine getirdiler, yeni bir güç olan Funj güney Nubia'da yükseldi ve eski Hıristiyan Alwa krallığının kalıntılarını tamamladılar. 1504 yılında bir Funj lideri olan Amara Dunqas, Sannar'da Kara Saltanat'ı (As Saltana az Zarqa) kurdu. Kara Sultanlık sonunda Funj İmparatorluğunun kilit taşı oldu. On altıncı yüzyılın ortalarında, Sannar Al Jazirah'ı kontrol etti ve kuzeydeki kaçak ve güneydeki yağmur ormanlarına kuzeydeki vassal eyaletleri ve aşiret bölgelerine bağlılığını buyurdu (Nelson, 1982: 30).

Funj devleti, Sannar'ın mekânı (sultan) nezareti altında bir araya getirilmiş gevşek bir sultanat konfederasyonu ve birbirine bağlı aşiret kabiliyetlerini içeriyordu. Mekân

olarak, mek, haraç aldı, vergiler aldı ve savaş zamanında asker tedarik etmek için vassallarına çağrıda bulundu. Vassal devletleri, yerel düzensizlikleri çözmek ve iç anlaşmazlıkları çözmek için mek yerine dayanıyordu. Funj bölgeyi istikrara kavuşturdu ve kuzeydeki Araplar, doğuda Habeşenler ve güneydeki gayrimüslim siyahlar arasında askeri bir blok oluşturdu (Nelson, 1982: 30).

Ticaret, tarım ve sürüler, El Cezire ve güney yağmur ormanlarında da gelişti. Sannar, kabile anavatanlarına atfedilen kolluk bölgelerini paylaştırdı. Bu mekanda yerel nüfusa tarıma elverişli toprakları kullanma hakkı tanındı. Bu da, kabile kimliğinde önemli değişikliklere neden oldu. Nawazir, geleneksel yasaya göre idare etmek için haraç ödedi ve vergi topladı. Aynı zamanda, her darda kullanımı için ayrılan devlet topraklarından gelir elde etti (Nelson, 1982: 30).

Yedinci yüzyılın ortalarındaki gücünün zirvesinde, Sannar Nil Nilüfer halkının kuzey yönünü Beyaz Nil'e itti ve birçoğunu Funj otoritesine boyun eğmeye zorladı. Bu zaferden sonra, Badi II Abu Duqn (1642-81) Meliği, Sannar'daki konfederasyon hükümetini merkezileştirmeyi amaçladı. Bu politikayı uygulamak için Badi, Sannar'ı askeri yardım için vassal sultanlara bağımlılıktan kurtaran ve iradesini icra etmek için bir mekâna olanak sağlayacak bir köle askerler ordusu kurdu. Hareket, hanedanı, 1718'de hüküm süren mekânı bırakıp, Sannar'ın tahtına kendi saflarından birini yerleştiren Funj savaşçı aristokrasisinden yabancılaştırdı. 18. yüzyılın ortaları, Funj'in bir Abyssinian işgali geri döndüğü, Fur'u yendiğinde ve Kurdufan'ın çoğunun kontrolünü eline aldığı kısa bir yayılma dönemine tanık oldu. Fakat iç savaş ve sultanatın savunulması talepleri savaşçı toplumun kaynaklarını fazlaca genişletmiş ve gücünü yitirmişti (Nelson, 1982: 31).

Sannar'ın düşüşünün bir başka nedeni de, mahkeme işlerini yöneten bir Funj bağımlılığı kabilesinin şefleri olan mirasçı vezirlerinin (şansölyecileri) artan etkisi olabilir. 1761'de, Funj ordusunu savaşlarda yöneten vezir Muhammed Ebu Kaykaylak, saraycıcıyı bir kukla rolüne indirgeyen bir saray darbesi gerçekleştirdi (Fadlalla, 2004: 22). Sannar'ın vassalları üzerindeki tutumu azaldı ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında daha uzak bölgeler mekânın nominal otoritesini bile tanımayı bıraktı (Nelson, 1982: 31).

18. yy'ın ortalarına kadar devam etmiş olan Func Devleti, Habeşlilerle girdiği mücadeleler sonrasında zayıflamış ve 1821'de Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından yıkılmıştır. Bu tarihten sonra Sudan'da Mısır hâkimiyeti başlamıştır (Yol, 2016: 12). Bu yeni dönemde Func Devleti'nin yönetim merkezi Sennar,

1885'te Mehdi kuvvetleri tarafından tahrip edilene kadar Mısır'ın bir vilayeti konumundadır (Aykaç, 1996: 217).

FUR HANEDANLIĞI

Sudan'ın büyük kentlerinden biri olan Darfur 17. Yüzyıldan 1916'ya kadar sultanlık olarak varlığını sürdürmüştür. Darfur'un nüfusunun hemen tamamı Müslüman'dır (Dalar, 2013: 3). Üç etnik bölgeye ayrılan Darfur'un kuzeyinde deve yetiştiren göçebe Arap kabileleri vardı. Orta kesimi genellikle gayri Araplar kabilelerden meydana gelmektedir. Bunlar genellikle tarımla uğraşır. Güneyde ise sığığır yetiştiren ve göçebelerden Bakarra kavmi bulunur (Yol, 2016: 13). Kuzey ve doğuda bulunan ve elli bin haneye ulaşan Arap kabileler genellikle çadırlarda yaşarlardı. Darfur Sultan'ının merkezi olan El-Faşir'deki kabileler genellikle arpa buğday, alçak yerlerde prinç, pamuk, tütün, domates ve karpuz yetiştiriciliği yaparlardı. Bu ürünlerin birçoğu Darfur'un dışından gelen büyük kervanlarla Kahire'ye taşınırdı (Kavas, 2007: 112).

Kölelik tarih boyunca Sudanlı bir yaşam kurumu olmuştu, ama köleliğin özellikle geliştiği güney Sudan, aslında Kahire'nin kontrolünün ötesinde bir alan olarak görülüyordu. Sudan'ın Ortadoğu köle pazarlarına erişimi olduğu için, güneydeki köle ticareti on dokuzuncu yüzyılda yoğunlaştı ve İngilizlerin Sahra-altı Afrika'nın çoğunda köleliği bastırmasından sonra devam etti. Yıllık baskınlar sayısız binlerce Güney Sudanlı'nın ele geçirilmesi ve bölgenin istikrarı ve ekonomisinin tahrip edilmesiyle sonuçlandı. Köle ticareti ile ilgili olan dehşet, Sudan'daki Avrupa çıkarını yarattı(Nelson, 1982: 34). Darfur Sultanlarının gelir kaynaklarından biri de köle ticareti olmuştur. Darfur sultanları köle ticaretini tekelleri altına almışlardı. Mısır'a gönderilen ve Darfur'a getirilen köleler üzerinden tüccarlardan çok yüksek vergiler talep ettiler (Walz, 2018: 17-18). Bazı köleler sultanların nezdinde önemli mevkilere yükseldiler. Bu kölelerin kullandığı güç, XVIII. yüzyılda köle ve geleneksel elitler arasındaki rekabeti artırdı. Bu da gelecek yüzyıl boyunca sürüp giden huzursuzlukların nedeni oldu (Nelson, 1982: 31). Bu huzursuzluklar sebebiyle Darfur XVI. yüzyıl boyunca aşiretler arasında çıkan çatışmalara sahne olmuştur. Bu çatışmalardan başarıyla çıkan Kayra Aşireti, Fur Sultanlığı'nı kurmuştur. Fur Sultanlığı 1916'da İngilizler tarafından varlığına son verilene kadar da yaşamıştır. Fur Sultanlığı'nın kurucusu olan Süleyman Solong'un saltanat dönemi hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber on yedinci yüzyılın ortalarında yaşadığına inanılmaktadır (Yılmaz, 2017:108). Darfur Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen ve annesi Kayra, babası Tuncur Hanedanı'ndan olan Süleyman

Solong Cebel Marra Dağı'nın çevresindeki bölgeleri fethederek birçok kavimden meydana gelen Darfur Devleti'ni kurarak, İslamiyetin bu dönemde Sudan'da yayılmasına neden olmuştur (Kavas, 2007:109). Darfur Sultanları siyaseten Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmış olup, salyaneli eyaletlerden değildir. Bununla beraber Mısır yöneticileriyle özel bazı ilişkiler kurdukları bilinmektedir (Yol, 2016: 14).

Bölge kısa süreliğine Keira klanının lideri olan Süleyman Solong (1596-1637) Darfur'un ilk sultanı oldu. Süleyman Solong, ülkesinde İslam'ın resmi din olmasını istedi. Ancak, büyük ölçekli dinsel dönüşümler, öğretmenleri ithal eden, cami inşa eden ve tebaasının Müslümanlığa geçişi Ahmed Bekr'in (1682-1722) hükümdarlığı döneminde gerçekleşmiştir (Oğuzhan, 2007:110).

Mısır, Osmanlı yönetiminde kaldığı 280 yıllık dönemde, en az yüz adet paşa gördü. On sekizinci yüzyılda, yetkileri, rakip Memlük beylerin topraktaki gerçek güç haline gelmesiyle azdı. Beyler arasındaki mücadeleler, Fransız işgalinin Mısır'ı durumu değiştirdiği 1798 yılına kadar devam etti. Birleşik İngiliz ve Türk askeri operasyonları, 1801'de Fransız kuvvetlerinin çekilmesini zorlaştırdı ve Mısır'da bir kaos dönemini başlattı. 1805'te Osmanlılar, Kavalalı Mehmed Ali'yi Mısır'ın paşası olarak atayarak emri geri getirmeye çalıştılar (Nelson, 1982: 31-32).

Osmanlılar tarafından sağlanan 10.000 Arnavut askerinin yardımıyla, Kavalalı Mehmed Ali Mısır'ı Memluklerden temizledi (Güner, 2016: 58). 1811'de Arabistan'da yedi yıldır süren bir kampanya başlattı ve Osmanlı sultanı olan sultanı, aşırı muhafazakâr bir Müslüman mezhep olan Vahhabi'nin başkaldırısını bastırdı. Arnavut askerlerini değiştirmek için Mehmed Ali, Sudanlı köle askerleri ile bir Mısır ordusu inşa etmeyi planladı (Nelson, 1982: 32).

Bugünkü Kuzey Sudan'ın bir kısmı bir Mısır bağımlılığına sahip olmasına rağmen, önceki paşalar, oradaki hükümdarın, haraçın düzenli havale edilmesinden daha azını talep etmişti; Kavalalı Mehmed Ali altında değişti. Mısır'daki Memlükleri yendikten sonra, bir parti kaçmış ve güneye kaçmıştı. 1811'de bu Memluks köle ticareti için bir temel olarak Dunqulah'ta bir devlet kurdu. 1820'de Sannar sultanı Mehmed Ali'ye Memlksleri sınır dışı etme talebini yerine getiremediğini bildirdi. Buna cevaben, Paşa Sudan'ı istila etmek, Memlükleri temizlemek ve Mısır'ı geri almak için 4.000 asker gönderdi. Paşa'nın kuvvetleri Kashifin teslimini aldı, Dunklah Memlüklerini dağıttı, Kurdufan'ı fethetti ve Sannar'ın son Funj sultanı olan Badi IV'ten teslim olmasını kabul etti. Ancak Jaali Arap kabileleri sert bir direnç gösterdi (Nelson, 1982: 32).

Başlangıçta, Mısır'ın Sudan işgali felaketti. Türk hükümeti veya Türk rejimi olarak bilinen 1821'de kurulan yeni hükümete göre, askerler toprağı terk ettiler ve halktan aşırı vergiler çıkardılar. Ayrıca gizli altın arayışında olan birçok eski Meroitik piramitleri de yok ettiler. Dahası, köle ticareti arttı ve Funj'in kalbindeki verimli Al Jazirah sakinlerinin birçoğunun köle tüccarlarından kaçmak için kaçmasına neden oldu. Pasanın zaferinin bir yılında 30.000 Sudanlı köle, orduya eğitim ve teşviki için Mısır'a gitti. Bununla birlikte, birçoğu hastalıktan ve tanıdık olmayan iklimden geri kalan kölelerin Sudan'daki garnizonlarda kullanılabileceğini düşünmüştü (Nelson, 1982: 32).

Askeri işgal daha güvenli hale geldikçe hükümet daha az sertleşti. Mısır, Sudan'ı parazit bir bürokrasi ile boğdu ve ülkenin kendi kendini desteklemesi bekliyordu. Yine de, çiftçiler ve çobanlar yavaş yavaş El Cezire'ye geri döndüler. Türk Keneşi de bazı kabile ve dini liderlerin onlara vergi muafiyeti tanıyarak bağılılığını kazandılar. Mısırlı askerler ve Sudanlı jahidiyah (köle askerleri; kelimenin tam anlamıyla, savaşçıları), çeşitli Osmanlı bölgelerinde görevli paralı askerler, Hartum, Kassala ve Al Ubayyid gibi insanlı garnizonlar ve birkaç küçük karakol tarafından desteklenmiştir. Mısır işgaline direnen Arap konuşmacı Shaiqiyah yenildi ve Mısır yöneticilerine vergi tahsildarı ve düzensiz olarak hizmet vermesine izin verildi (Nelson, 1982: 32).

Mısırlılar Sudan'ı illere dönüştürdüler ve daha sonra genellikle kabile topraklarına karşılık gelen daha küçük idari birimlere bölündüler (Kavas, 2007:107). 1835'te Hartum, hakimadar'ın (genel valinin) koltuğı oldu. Birçok garnizon kasabası da kendi bölgelerindeki idari merkezlere dönüşmüştür. Yerel düzeyde, şeyhler ve geleneksel kabile reisleri idari sorumluluklar üstlenmiştir (Nelson, 1982: 32).

Sudan ile ilgili önemli bilgiler batılı misyonerler tarafından derlenmiştir (Kavas, 2007:109). Bunların dışında Tunuslu bir âlim olan ve 1800 yılından sonra Mısır'dan başlayarak Kordofan'a ve oradan da Darfur'a gelen Esseyid Muhammed b. Ali b. Zeynelâbidin tarafından kaleme alınan ve 1846'da Türkçe'ye tercüme edilen *Tercüme-i Risale-i Sudan* adlı kitap, bölge hakkında önemli bilgiler vermektedir (Orhonlu, 1996: 141). Kitap hakkında bilgi veren Prof. Dr. Ahmed Kavas, eserin kısa bir yorumunu yaparak, dönem hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Kavas, 2007: 111 vd).

Aşağıda geniş bir şekilde bu eser üzerinde durulacak olan bu eserde müellif özellikle Darfur'a seyahati sırasında gördüğü, şahit olduğu garip olayların yanı sıra, Sudan halkına ait ilgi çekici adet ve gelenekler ile Darfur Sultanı'na yapmış olduğu hizmetleri anlatmaktadır.

Tez konusu olarak seçilen bu eser, Sudan'ın on dokuzuncu yüzyıldaki durumunu yansıtmak ve müellifin bakış açısından değerlendirildiğinde, bir dönem hakkında verilen önemli bilgiler içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESERİN TRANSKRİPSİYONU

Muhammed ibn Ali ibn Zeynelâbidîn, *Tercüme-i Risâle-i Sudan*, Matbaa-i Ceride-i Havadis, Dersaadet 1846, 91s.

(s.2)

Bismillahirrahmanirrahim

Elhemdülillahi rabbi'l-âlemîn ve's-Salatü ve's-Selâmuala seyyidinâ Muhammed ve ala ecma'in ammâ ba'd Maskat Re'si Tunus ve el-ân Mısır'da ikâmet eden es-Seyyid Muhammed b. Ali b.Zeynelâbidîn rivayet ederki ...(okunmuyor) mukaddem mektepte sıbyân ile kırâ'et Kurân-ı azîmu'ş-şana iştiğâl ve pederimiz rahmetullah aleyhintahsil-i ulûm eylemekliğim husûsiyçün vukû'a gelen emrine imtisâl birle Tunus'da mukaddemat-i ilmîyeyi kırâ'ete bed'ü mubâreşet ve bu vesile ile etraf ü eknâfdan gelen talebe-i ilm ile ülfet ve bunların hâline medd-inazar-ı dikkat edüb ekserisi fakru ihtiyâcdan nâşi kimya ve esrarü'-hurûf ve istihrâcü'l-kunuz ilimlerine sarfî nakdine-i sa'i ve gayret ve benim yanımda funûn-ı mezbûreye dâ'ir mubâheselerinde za'imlerince tecrübe edenlerin efvâhında ve ulûm-ı mezkûre üzere te'lif olunan kitâblardan akvâl bî me'âl nakl ü hikâyat edüb sıhhatini dahi bi'l-müşâhede ve bi'l-istimâ' iddi'a ederler idi ve bu kîlü kâleriâkibet pote-i mütefekki remi lebrîz-i ibrîz (s.3) (Seyahate Çıkış) vehmü hayâl edübbir rağbet-i âriz olmakla nukûd-ı mâhazır telef edinceyedegin çok tecrübeler ettimse de aslâ fâ'ide müşâhade eylemediğinden terk ü ilimvefk ve esmâ ve tenkîre bez-i cehd eyledim ve çünkü bu üstâd-ı kâmil bulamadığımdan şark tarafına azîmet ve Mısır'a uğrayarak canib-i Hicaz mağfiret-tırâze nâkka-i suvâri-i rihlet edâ-yı ferîza-i hac ve icrâ-yı merâsim-iac eyleyüp o esnada dahi erbâb-ı fenni ve kitâblarını aramaktan hâlî olmayarak bin iki yüz on beş (1215) senesinde Mısır'a avdet ve Cami'ü'l-Ezher'in bir tarafına vaz'-ı seccade-i ikâmet ve yine tahsil-i ulûma rağbet ve munâsebet düştükçe seyyâheyn ile rabt-ı rişte-i dosti ve muhabbet ederek ulûm-ı esrâra dair mes'eleleri istifsârımda ba'zısının nakl ü ifâdesi mücebince tecârîb-i mute'addide edübraher ü semt mahâl olduğumu vehm ü idrâk ba'zısının dahi işbu ilmin ashâbı gidüb asârı bile kalmadı deyu vukû'a gelen kelimât-ı müte'esirelerinden garîbân ümidimi çâk çâk eyledimise yine ba'zı nâsıfen-i mezbûrun erbâb-ı Sûdân

taraflarında vardır demeleri bâdi-i hareket-cenâh amâlim olup kemâl-i ünsiyet ve medeniyetten beri vereviarûsân-ı memâliki zinet-i imâretten âri olan Sinâr tarafına Mısır'dan kalkub e's-sefer-i kıt'at-ı mines-sefer mazmunınca nice nice zahmet ü meşalekatlerle gidub dokuz ay kadar havalide geşt ü güzâr ettiğimde beyâz üehrârın diyarına karîb bir mahallin ahâlisi müslim olduğundan ulûm-ı nâfi'aya rağbet-i kâmileleri olup benden neşr-i ulûm-ı mezkûreyi taleb eylediler ve orada dahi istişmâm bo-yı gonçe-i maksûd olunamayacağını bi't-tahkîk bilâd-ı Sûdân'dan Kerdefân memleketine tahrik-i kadime-i seyâhat edub kutbu'l-arifîn Hazreti Abdulkadir-i Geylani evladlarından üç seneden beri belde-i mezkûrede mukîm ulûm-ı akliye ve nakliyede mahir şeyh(s. 4)(**Mısır Defterdarı Muhammed Bey'in Kerdefanı Zaptı**) İbrahimel-Es'ardi nam bir zat-ısete sıfata mülâkat-birle şeyh müma-ileyh dahi kimyaya ve esrâr-i hurûf ilimleri tecessüs etmeye gelmiş olduğundan ebna-i cinsimizden olup bilâ külfeti'l-fet ve maksûdumu su'ale mubâşeret ettiğimde oraya benim gitdiğim gibi gitdiğini ve güya ilm-i mezbûri talabeden gayri kimse bilmeyub onlardan ana dair su'âl ittiğinde erbâbından ahz ü tahsîl eylediklerini ve kemâliyle bildiklerini iddi'a ve bilmediklerini fenlerden ve mantık ve munazara misillu ilimleri okudursunuz bizde sizi maksûdunuza vâsıl kılarız deyu va'ad etmeleriyle matlûplarını karîn-i hayz kabul edub tadrîse başladığında ihsânları va'adlarından ziyade olup meliklerinin yanına getirdiklerini ve melik-i mezbûrun hizmet ve felâhet için verdiği cariyelerden mâ'ada mesafe-i ba'ideden güzel bir cariye götürdüb hediye eyledikten sonra tadrîs ile iştiğâlini emir kıldığını ve ba'd-zaman dersinde hazır olanlardan matlûbunu su'âl eylediğinde cevâb suretinde birisi birkaç varaka çıkarub bunları ben kamil üstaplardan ahz(almak) eyledim ve her ne kadar tecrübe ettim ise dahi sahîhdür demesinden anlar da bizim gibi kitaptan ve efvâh-ınâsdan görüp ve işidub lakırdısıyla eylendikleri bir bir bana beyân etmekle ben dahi hakikat-ı hâle muttali'olub maksûdum orada da olmadığını öğrendim ve melikleri bana da bir a'la cariye verub çok ikrâm eyledikten sonra tadrise emr eyledi ve civârında olan memleketlere nispetle nev'imâ medeniyeti olmak hasebiyle sabahdan vakt-ı zevâle kadar melikleri icrâ-yı ahkâm için kürsi-i nişin hükümet olup herkesin hakkına riâyette kusuri olmadıktan başka ashâbı vefa ve erbâb veğadan bir zat idi ve o ana kadar Mısır valisi hazretlerinin orada hükümeti câri olmamış ise de bizim günümüzde Mısır defterdarı Muhammed Bey hayli askerle gelip Kerdefan'ı zapt ve istilâ eyledi(s. 5) ve bundan aşağı asâkir-i mezkûrenin

memâliki mezbûreye keyfiyet duhûlleri ve ne gûne zîr-i şimşîr-i tashîr eyledikleri nakil olunacak ise de mine'l-kadîm mülük-i bilâd-i merkumenin ba'zı adât muzahhikeleri şayân-i hikâye ve beyân-ia'd olunup bu vecihle tafsîline şurû' olduğu evvela teb'ası meliklerine ab-tesmiye ederler ve sâniyen her kim vezir olur ise kendini libâsı şuhût ve ricliyetten nuzû' husûsiyetini kat' ve ba'de'l-mu'alice olup pîş-hükümdariye vaz' birle güya ba-lisânü'l-hâl ey benim seyyidim işte bais-i şehavet-i nefsanîyye olan şeylerden nefsimi tecrit edub min-ba'd-ı mesâlih-i ibâde bilâ garaz-ı dikkat kemâliye der devletinize hizmet ederim dedikten sonra artık ona bab-ı haram-ı melik-i meftûh olub hem haram-ı vehim-i melike hizmet ve melik olmadıkça umûr-ı reâyayı bi'z-zat ru'yet eder ve teb'a dahi iş bu ahsâ maddesiyle me'lûf olduklarından gençlerinden birisi hasmına galebe birle hayalarını kesib ve güneşde kurutub nişâne-i şöhret ve şecâ'at olsun için kılâde gibi boynuna ta'lik etmedikçe evlenmediğinden her kim düşmanı ile mukâtele eylese katlinden ziyâde ahsâsiyiçün dest-i biskîn-i gayret olub hasm-ı mağlub dahi anladığı surette talebü'n-necâte teslîm olur ise öldürmeksizin madde-i mezkûre-i icra eyler ve defterdar müma-ileyhin kudûmundan ab-ı mezbûr haberdar oldukta vüzerâsını cem'-birle bilâdımıza birtakım beyazlarvaz'-ı kadem hûcum eyleyip yanlarında sâ'ika gibi uzaktan hasım üzerine atılır top ve tüfengleri varisede süyûf ü sinânımızın kuvvet ve kudretini bilmediklerinden ma'ada za'afiyet ve adm-ı şecâ'atlerine iş bu fi'illeri delâlet eylediği misillü bizim dahi memâlikimize takarrub eylemeksizin iki üç günlük mahalden mudâfa'aya kalkışmamız havfımıza hamıl olunur. Mevaddan bulunduğundan layık ü murâdim olan asâkirimiz kavme gelub memleketimizde(s. 6)istirâhat ederek ve arazimizin eşcârından yemişler yiyerek bize vâsıl olduklarında gidub toplarının yanında cümlesini birden helâketmektir dedikten sonra hem-civârı ve sinîn-i mutevâfirenden beru beyinlerinde nehr-imukâtele cârı olan ahar bir meliki irsâl-i sefir ile defterdârın kudûmundan habîr eyledi ve dediki bu hengâm-pür-alâm arasında a'dâya müsâ'ade ve benimle muhârebe eyleyub gâlib dahi olsanız gayrla iştiğâlim zamanına tesadûf ettiğinden müceb-i iftihârınız olamaz ve düşman bize galebe eyledikten sonra size daha darb-ı müdâfa'a harp ve cidâl ve havâle-i şimşîr-i kıtâl edeceği aşikâr olmağla bize imdâdı suretinde olur iseniz kendinizi himâye ve emireyn-i meskûrinden ağmâz-ı ayn eder iseniz yine sâfînat-ı derecât ve itibârınızı lağzîde payi-i derkât-ı mezemmet-ı nâsdan vikâye etmiş olursanız ve haber-i mezbûr melik-i meskûre vâsıl oldukta atına binüb gelüb ab-i müma-ileyh ile mükâleme ve

yanında kalarak bi'l-mu'ayene muhârebe eylemek husûsunu mukâveleden sonra kendü maslahatlarına meşgul olup asla asâkiri Mısıriyye'nin takarrubuna iltifât etmediler ve çünkü ben ve şeyh İbrahim sâlifü'z-zikr kazıyye-i encâm-i hâl neyi müntaç olacağını bildiğimizden Kerdefan'da oturmağa cesaretimiz kalmayub 24 sâ'at mesâfede bulunan Manu/o nâm karyeye intikâlimiz hususunu ab-i müma-ileyhden istizân eylediğimizde ne acib gelenler sizin cinsiniz iken yine havf ediyorsunuz dedi ve ben dahi ey benim seyyidim biz kuvvet ve şecâ'at husûsunda hiç münâsebesinde isek de cenâbınızın yolunda dahi can feda eylemek indimizde bir şey değildir amma aslâcenk ve cidâl ile ülfet iştigâlimiz olmadığından nâşi fakat size çüyûş-i rûhânî-i ad'iyye ile imdâddiyerekkerhen izin alub ben şeyh İbrahim haremlerimizle beraber zikr olunankariyeye azîmet ve orada temekkün (s. 7) **(Kerdefan'dan Darfur'a Gidiş)** eyledik ve defterdar müma-ileyh çıktığımızın üçüncü günü Kerdefan'a vusul-birle metrisler hafr eyledikten sonra kendini ikâmet edeceği mahalli dahi tahsîn eyledi ve ab-ı mezkûr ikinci gününe değin sabr u ale's-sabâh ihvân ü ekâribinden on sekiz adam cem'le cunûd-i ma'hûde üzerine hücum edüb her ne kadar cema'attan kelle ile birkaç kimesne telef olduysa dahi iltifât etmeyerek topların yanına vardı ve topçuların ba'zısı firâr ve ba'zısı intikâl darü'l-karar etmekle oraya mızrağını diküb müta'acciben toplara nazar eder iken pusuda gizlenmiş mağribiler üzerlerine tüfeng boşaldu bab-i mezbûri ve akrabasından ba'zısını helâk eylediler ve ahali meliklerinin kuvvetinive düşmanın kuvvetini müşâhede ettiklerinden defterdardan istemiyan ve ciyûş-i deryâ hurûş-i Mısıriyyen'in derûn-i beldede iskânlarından iki gün sonra yerlülere hanelerinden çıkmamaları ve benât ü evlâd ve dirâhimlerinden şu kadar ve bu kadar vermeleri üzere tembih olundukta velüleriyle perde-i samâh gerdüni hark ü dem'alarıyla fellik fellik cefâ-meşhûni gark eyleme rütbesinde ağlayub bağırdılar isede âsla fâ'ide bahş olmamışdır ve 7 gün sonra şeyh İbrahim ile beraber defterdarın yanına varub Darfur cânibine rihletimiz husûsunu istihzân ettiğimizde Kerdefan'da ikâmetimizin sebebinden su'âl etmekle biz seyyâhin gürûhundan olub Fars-takad-bir-inân-i azimetimizi bu tarafa atıf eylediğinde ahali bizden ders-i iltimâs etmeleriyle bu ana kadar onunla iştigâl ve elan Dârfûr'a irtihâl murâd ettik diyerek cevâb verdik ve yine Dârfûr-i mezkûre intikâl etmekden ise memleketimize göndereceğim esirler ile sizi dahi göndersem hoş değildir deyub muntazır cevâp oldukda henüz seyahatımız tekâmül olmadığından cenâb-ı devletlerinizden istizân olundu divâzen olarak makar-

maksûdumuza rihlet-birle vusûlumuz esnâsında ahenlisini Kerdefan'da vâkı' olan mevâd-i mahvufeden (s. 8) dolayı ıztırâb üzere bulduk ve melikleri bizi çağırub başda amâme-i bizâ-yı melfûfesi ve arkasında ipekden beyaz üzerine işleme elbisesi olduğu halde huzuruna varubvukû'ât-i mezbûreye dâ'ir istifsâr eylediğinde keyfiyet-i hâli kemâhi ifâde ettiğimizde rahimallahu'l-ab bir şeci' ve mütedeyyin ve mekr ü hile bilmez adem idi ve kaç def'a itâ'atıma da'vet eyledim isede inâdında masar olmağla icâbet etmeyüb yazık ki hâlâ o zalimlerin dest-i zülmü ta'dileriyle hâlik-i verâh-adme salık olmuş ve yolların su'ûbetine nazaran bizim taraflarımıza gelmemeleri me'mûl kılınmıştır dedikten sonra ikimize yirmişer riyâl i'tâ ve ikâmetimiz için bir mahal ta'yîn eyledi ve olesnâda zevcem hastalanub âz vakit de vefât ve terk-i diyâr-ı hayât etmekle şeyh müma-ileyhden ayrılıb hizmetde olan iki cariyelerimi ana bey' eyledim ve bir ufak hanede oturub maksûdum olan ulûmi teftiş ve tefehhus-birle adm-ı vücûdunu ve mahzâ ve hem mücerret olduğunu teyakkun ettim ve ehl-i beldeyi mezbûrenin dâhilen cüz-i insaniyetleri varise de haricen her tarafları behâyim gibi uryân ve fakat mahal-i avratı bellerinden bağlı kıldan bükme bir şey ile mestûr ve pünhân ve dağlarda tevettün edenlerin ekserisi serâpâ çıplak olduktan başka akâyid-i diniyye ve levâzım-ı dünyeviyeden bi-haber bir takım hayvandır ve şehirde bulunan ba'zı zengin kimesneler çiftliklerinde seyyahları iskân-birle tenâsul ettirdub koyun ve öküz sattığımız gibi her sene çocuklarından münasib olanı bey'etmeleriyle beyinlerinde 5-600 abîd ve civârı sâhipleri vardır ki her mevsimde bazergânlar gelub satılmak için seçilmiş köleleri ve halâ'ikleri anlardan alırlar ve orada bedevi kıyafetinde sakalları tamam salı verilmiş ve Arapça tekellüm eder iki firenk siyâhi gördüm ise de nezâfet hususuna ri'âyetleri olmak(s. 9)hasebiyle ancak birkaç gün meksü ikâmet edebilüb sonra Mısır tarafına azîmet ettiler ve mersumeyn melik Darfur'a hediye olmak üzere on arşun kırmızı çuka ve boncuk ve cevahir resminde ba'zı boyanmış taşlar ve münakkaş fağfûri kaseler ve kırmızı üç çift Mısır merkûbi ile hint metâ'ı olarak pamuk kumaşlar ve sair şeyler götürmüşve mersûmların azîmetleri esnâsında melik-i mezbûranlara altı re's abîd ve bir miktar altun i'tâ eylemiş ise de kangı tarafın kârlı çıktığı ma'lûm değildir ve teşbi'edub yüklerini tahmîle deve vermeleri hususuyçün ba'zı me'mûrlara hitâben ba'de'l-besmele havâkîn Devlet-i Osmâniye merasiminden mâhûz olan sultanü'l-a'zam malik rikâbü'l-ümem Sultanü'l-birîn ve hakanü'l-bahreyn elkabıyla ma'nûn menşûr tahrîr eyledi ve Darfur-i mezkûrda mevcut ülemanın ekser mümâresetleri fıkıh ve

nuhûde olmak hasebiyle bizden ulûm-i sa'ireye dâ'ir tadrîs taleb eylediklerinde şeyh İbrahim usûl okutmaya mübâşeret eyleyub seyâhata niyet ve adm ikâmetden nâşi ben i'tizâre ettim ve ekser evkâtımı mescidde güzâr ettiğimden her ne zamân ben ve yahut şeyh İbrahim mescide dahil olsak kemâl-i tevazu'larından ulemâsının cümlesi biz oturub ve oturun diye emredinceye değin saf-beste-i kıyâm ve temâm-adâb ile muntazır-ı selâm olub kalurlar ve derste hazır olan ulemâ kırâ'et hitâmında karaca dâriden yapılmış etmek ve suda kaynamış et ihzâr ve urban adeti gibi her birimize etten ve ekmekten birer parça taksîm edub kendileri ekl etmediler ve bir nev'-i gıdaları güneşte kurumuş pastırma olub çok kereçinçin ve fakat derûn-ı beldede ba'zen ser-yed olarak tabhedub ekl ederler amma hâriç-i şehirde vâkı' kurâ ve cibâl sekenesinin pişürme adetleri olmayub eti ateş üzerinde kebab etmekle iktifa kırlarlar ve dağların tepesine emvâç-ı bahr-ı siyah-ı asâtükenmez Arap(s. 10)var isede şehirden ba'diyeti mikdârı insâniye ve ahlâk-ı beşeriyyeden ba'id olmalarıyla ekser urbân süreten baktım uryandır ve iş bu vahşiyetleriyle beraber melik ve me'mûrlarına itâ'atleri bâkî olduğundan içlerinde hademe-i sultandan birisiyle kaç gün geşt ügüzâr olunsa bir zararları dokunmaz ve melik hizmetinde bulunanların başlarında kırmızı fes ve silahları tîr ü kemân olamak alâmetdir ve şehirlüden ba'zısının kılıçları el el enliliğinde ise de boyları bir siyâk üzere değildir ve belde-i mezkûreye bazergân ve seyyâhân gidub geldiklerinden zikr olunduğu üzere erkeklerinin cüz-i insâna benzertavır ve hareketleri bulunsa dahi karıları vücutlarına yağ sürüp bedenlerini anınla mücellâ ve mülemma' eylemek indlerinde gâyet memdûh âdetleridir ve her kimin bir güzel kızı olub ecnebîden birisi sevdiği takdirce kız ile ülfet-birle nikâh ile alıncaya değin eli eteğine dokunmaksızın istediği vakitte mezbûrenin yanına gelüb beraber gülüb oynar ve adeti mezkûre şehre göre olup amma taşrada be-hasbe'l-emakin müslümanlar şeri'at-ı muktezâsınca ve sairleri zor ile tezevvüç ederler ve ba-husûs boyunlarında 7 çift hayadan mesnû' kılâdesi olub ashâb-ı şöret ve şecâ'atten olan kimesnelere istedikleri karının kocasını katl-birle emri'e-i mezbûreyi alma mümkün ve vakı'dır ve ben bir def'a müşahâde eyledimki delikanlının birisi a'yân-i beldenin birinin kerimesine aşık olub âdetleri üzere ülfet eylemek sıralarında iken rütbeleri müsâvi olmadığından kızın babası ülfetten men' eylemiş ve bir gün merkûm Keribân sabr ü tahammülünü çâkedub kıza ber-takrîb takarrub ve bokrini izâle eyledikten sonra kaçmış ve mezbûrenin babasının ilmi lâ-hak olduğu halde ülfet eylediği ve ziyadesiyle sevdiği gayrı bir aşık vâkı'a-i

mezkûreden habîr oldukda kemâl-i mahzûniyyetinden kızın(s. 11) hânesinde kendi hastinini bayılıncaya kadar taşa çarpıp ezmiş ve kızın babası aşık mezbûru bu hal üzere gördükde hastinini nûzu'dan gayri kendini halâkdan kurtarır bir şey olmadığını anlayıb bir kâmil cerrâh celb ve hayasanı ihraç-birle birâz me'âliceden sonra hânesine göndermiş ve kız dahi made-i mezbûreden dolayı bir gûne aşık-ı sadıkından mahrûm kaldığını teyakkin ettikde geceye kadar sabır ve herkes uykuya vardığı gibi bir ağaca kendini sülb eyledi ve sabah olup kızın da bu hali müşâhede olundukda merkumenin bokrini izâleye cesaret eyleyüb bu denlü hasarata sebep olan ve Cülk kabilesi ile kızın babasının kabilesi beyninde bir fitne zuhur etmekle kızın tarafından 8 nefer ve beriki taraftanon beş nefer telef olub ahsâ olunmuş aşkın kabilesi dahi kız tarafına mu'ayyen bulduklarından anlar gâlip oldular ve kangı kız güzel olur ise aşıkı çok olup kimisi duvardan nüzûl kimisi kapıdan duhul-birle mezbûrenin yanına havâh-na-havâh geldiklerinden babası olan şahıs kızına ayrı bir mahal tahsîs eylemek ve kendisi hanesinden taşra çıkmaktan başka çare bulamamağla acâyib bir keyfiyyetdir hatta ulemâ-yı beldeden hâne sâhibimiz olan şeyh Abdullah'ın bir güzel kerimesi olup aşıkları dahi gelip gitmekte oldukça gözü görmemek için evinden çıkmadan mâ'ada çaresini bulamadığından ve kendisi şerî'ata kemâliyle mütemessük olduğundan aşık ve ma'sukayı husus-ı mezbûrdan men'e ced ü sa'i eyledikte anlardan birisi yolunu bekleyüb gece vakti başına bir taş vurmağla iz kalmışki helâk olacak imiş ve kim olduğunu dahi bilmiş isede a'maz-ı ayn etmeye mecbûr olmuş ve şeyh mezbûrun hanesinde misafir olduğu vakitte kerimesini gördüm fi'l-hakika duhanına cüz'i-lâyet-cüzi ve gözlerine uyûnu'l-mehi ve kaşlarına(s. 12)kavs -i kazâ ve kirpiklerine sühâm bilâ dimekleki siza bir mahbûbe-i zîbâ isede önü ve saç ma'lûm olduğu üzere olmasa bir vechle güzelliği inkâr olunmaz idi ve şeyh kendinin zikri sebkât eden fezihatdan kurtulması husûsu için kızını almaklığımı temenni eyledikte zikr olunan 'âdet kendi 'adetiniz olmağla sizce ırz ve namusa halel verir bir şey olmadıktan başka eğer seyâhate çıkmak niyetinde olmayub memleketime 'avdetim yakın olsa idi alurdum deyu i'tizâr eyledim ve muma-ileyh 'ilm-i nahivde ma'rûf ve zühd ve takva ile mevsûf olduğundan mâ'ada iftâya kâdir bir zât bulunmağla melikleri de'âvi hususûnda eden sûretâ istiftâ edub yine istediği vechle icrâ-yı ahkâm eder ve melik-i divân yerinde oturduğu zaman arkasında mızrâkları omzunda meslûletü's-süyûf on kadar adem muntazır emr ü nehi olup huzura dahi ashâb-ı dâ'vâ duhûl edecekleri vakitte kapuda tevakkuf birle ser bezmin-i ta'zim ve

hâk ne bir sertekrîm olduktan sonra melikin yanına varmağa on hatve kaldıkda tekrar adâ-yı merâsim-i zemin busi eyleyub kalur ba'dehu da'vaları istifsâr olunup sultân kullarını sem' ve me'alini fehm eder ise dahi yine veziri olan kimesne tercûmânlık eyler ve sonra vezire emredub istediği gibi hükümlerini icrâ etdirir ve divanda melik-i mezbûrun cânib-i yemininde mesn tabıl-zenler ve tabıllar olup evâmir-i melik sudûrunda sâmi'ine dehşet verir rütbesinde darp olunur ve bâb-ı divânın Mısır 'âyını dâhilinde birer tavîlü'l-ka'me kimesne vâkıf olunduktan başka hâricinde dahi müteke'in 'ala islahat-hum yüz kadar nefer kâim olub melikleri divândan çıkıncaya değin yerlerinden ayrılmazlar ve belde-i merkûmede vâkıf olduğum 'acâyibin birisi budur ki bir gün ahababımdan ilm-i fukaha 'âlim Şeyh Sa'idin'in lâcelü'z-ziyâre hanesine(s. 13) **(Zukuk Denilen Cadı veya Cinler)** gidub kapusu açık olmak münasebetiyle yâ Şeyh Sa'id diyerek nidâ eylediğimde kimse yok deyu nâgâh bir savt-ı muhîb reside-i sem'im olup serâpâ vucûdumu havf-ı istilâ eyledikten sonra 'aklım başımdan gider gibi olarak mescide 'avdet birle salifü'z-zikr Şeyh 'Abdullah'a râst gelub yüzümde emâre-i havf müşâhade etmekle istifsâr-ı hâl eyledi ve bende vukû'-i hâli ifâde ettiğimde güldü ve dediki savt-i muhibini istimâ' ettiğin şey'in adına zukuku denub sârik ü târikden hânesini hıfz ve hirâset ettirmek için ba'zı kimesneler alur ve işbu zukuku ervâh-ı habise envâ'ından bir cin olup bir kimesne katil olundukta ref' ü defn olunduktan sonra kanının döküldüğü mahalden bir rûh-i habise zuhûra gelub giceleri kâh bir heyet-i muhavveleye bi't-temessül ve kâh min ğayr-i teşekkül halkı tahvîf eder ve babalarından sened ile icâzeli bizde bir takım caducılar olub rûh-i habise-i mezbûrenin keyfiyyet-i itilâfını ve kangı katilin cinsinden tereküp ettiğini bilmeleriyle katîl-i mezkûri medfininde ihrâk-ı bi'n-nâr ve o vâsıta ile berikini dahi irsâl dâr'ül-bevvâr eylerler ve zikri sebkât etdiği üzere su-î kâsd ile gelen kimesnelerden hanesini muhâfaza için her kim zukukuyi onda iskân ettirmek murâdedub caducuların biriyle pazarlık eyledikde mezbûr dahi yanına süt ile dolu bir şişe alarak cesedinden cadu zuhur eyleyen katîlin medfinine'azîmet birle başı üzere oturub hergün şişesinin taza süt ile dolu olacağını ve dâima rahatda bulunacağını bi't-taahhüd talib-i mezkûrun hanesine intikâl ve hirâsetini ricâ ve temenni ile teklif ve mümâni'at gösterir ise cebr ü hark ile tahvîf eder ve ba'dehu hüsni rızâsıyla şişeye girüp eve getirüldükte yüksek bir mahalle ta'lik ve her sabah südü tahvîl ve tecdîd kılınur ve süt eksilmedikçe aslâ evde bir hareket-i zâide hiss olunmadıktan(s. 14) başka sâhibu'l-beyt olan kimesne hanesini açık bırakub gitmeğe

korkmaz zîrâ hırsız geldiği takdîrde helâkı mukarrerdir ve başka cihetden mazarratı dokunup olduğu evden def'i lâzım gelir ise tard ve ihrâcı bu vecihle olurki kırk-elli kişi tabiller ile o eve gelub bir-iki gün bilâ fasıla bülend-avâz ile şamâta eyleyerek tehrîb ü ihrâc olundukta bir daha oraya ric'at edub mekân tutamaz ve 'alâmet-i hurûci zeccâce-i mu'allakanın mahallinden düşüb ve kırılmasıdır hatta şehrimizin kibârından biri konağından zुकukuyu iskân ettirub mezbûrun genç bir oğlu zen-dost-tabî'at olmakla mahbûbelerinden birine hediye vermek için konakta kimse olmaksızın babasının çekmecesinden ba'zı nefis eşya ve tuhaf boncuklar almakda iken zुकuku yetişüb merkûmu telef eylemiş ve babası gelub vukû'-ı hâli müşâhade ettikde kemâliyle mahzûn olmağla cadının tardı emrine müekkel olan kimesnelerden birini da'ved edub ihrâcını talep etmiş ve rücul-i mezbûr erbâb-ı tabulun ihzârını ifâde-birle yirmi kadar tabılzen ve sahibü'l-beytin ashâb ü ahbâbından ben içlerinde dâhil olduğum hâlde haylice adem gelip cumartesi günü sabahtan nevbet be-nevbet la-yenkati' pazar günü vakt-i 'asre kadar yakınında bulunan evler sarsılma rütbesinde darb-ı tabûl ve bülend-avazlar ile sayha kılınub ba'del-'asr süd ile memlû olan zücâce-i mu'allaka mahalinden düşüb kırıldığını gördüm ve ihrâcına mâmûr olan kimesne çıktı diyerek halk mahallerine 'azimet sahib-hâne dahi şerrinden tahlîs-i girîbân birle rahat eyledi ve'l-hâsıl yukarıdan beru zikr olunan şeyh bizde meşhûr olup kimse inkâr eylemez deyu hatm-ı kelâm eyledikde ziyâdesiyle mûta'accib oldum ve Şeyh Sa'id'i görüb evine gittiğimi savt-ı muhîbi nakl (s. 15)eylediğimde Şeyh 'Abdullah'ın kelâmını tasdîk etti fi'l-hakîka işbu ervâh-ı habîse Afrika kıt'asında mevcûd memalik-i 'Arapda ve Mısırdâ mukatiller de hâdis olup Mısırdâ 'ifrît ve garb tarafında ruhâniye denilur ve derununda adem-i katl olunmuş hane ve tarîklerde bâlâda zikr olunduğu üzere insana dehşet verir esvât ü hârekât ve muhtelifetü'l-eşkâl birtakım hayvanat ve zencir sesi ve arslân savti gibi şeyler görülüb işidilmekle sükena ve mürûrdan mu'azil kaldığı şey'i mütevâtır isede ben görmedim fakat bir gün ahbâbından birinin hanesinde misafir olduğumda beytimiz zokakında (sokağında) 'ifrît vardır derler idi hakikat zokakları (sokakları) dayyık ve karanlık ve korkunç bir mahall olub geceleri ehl-i meraka göre mürûr eylemek müte'assir oldukdan başka gündüz bile insana bir sıklet-i 'âriz olur ve gece olup ve herkes uykuya vardığı gibi zikr olunan zokakda (sokakta) harekât ve şiddetle kapuların çalınması vâkı' oldukda ev sâhibi kalk sinemizde sâkine olan 'ifrîtlarin sesini işit dimekle kalkub ve taşaraya nâzır olan pencereyi açub bir hareket-i şediye

his ve kapıları kakub insanın savtına benzer gibi avâz-i galîz ile anlaşılır anlaşılmaz iftihvâ iftihvâ dediğini istima'eyledim ve bu vahşi savtdan tüylerim diken diken olub işitdiğimizden gayrı bir şey görünür mi deyu sahib- haneye sorduğumda biz görmedikden başka geceleyin mürûr u 'ubûr edenler dahi aslâ bir şey görmezler hatta şehrin kapuları kapandıktan sonra kaç kere bütün mahalleli bi'l- ittifâk hareket-i mezkûrenin vukû'una intizâr-birle zuhûrında cümlemiz birden evlerimizden çıkub mahallenin her tarafını dolaştık ise de asla bir nesne göremedik ve hanelerimize girdiğimiz gibi yine esvât-ı mezbûre ve harekât-ı mezkûre peydâ olduğundan alışub havfimiz zâil oldukdan mâ'âda(s. 16) **(Melik'in Kadınları ve Haremi)** hiç yok mes'abesinde 'add olunmuşdur dedi ve mahallenin eski sakinlerinin kavline göre mukaddemâ böyle şey olmayub iki ecnebî beyaz adem mahalle-yi mezbûrede bir sebebe mebni nizâ' eylediklerinde biri âhiri katl ve i'dâm-birle katilin kanı yere döküleliberü âsvât-ı mezkûre zuhûr eylemiş ve biri katl olunduğu takdîrce ateşte bir iksiri kızdırub katl olunduğu mahalle kalkmak 'adetlerinden olup fi'l-hakîka oradan bir şeyh zâhir olmaz ise de katîl-i mezkûrun maktûlüne dahi her ne kadar ''adet-i mezkûreyi icrâ eylemişler ise yine fâ'ida vermemiş fakat gecelerde mürûr edenlere târî olan zararı zâ'il olduktan başka savtı munkatî' ve hareketi müntefî' olur deyu tekmi'l-i kelâm eyledi ve sefere niyetim esnâsında Şeyh İbrahîm mumaileyh belde-imezbûrede beraber ikâmetimi murâd eyleyub karaca darıdan ittihâz olunmuş etmeye me'lûf olmadığını talebesine beyân-birle hınta ve şa'irden ikimize lazım gelecek mikdarını getürmek ve her sene zeri'eylemeyi iltizâm etdirmekte melike 'arz olundukda kabul eyledi ve ba'dehu (sonra) bende sefer niyetimden fariğ olduğumdan melik-i mezbûr bana melihatü's-şemâil bir carîye verdi ve 'adetleri üzere saçı ve bedeni serâpâ yağlı olmakla yıkayub temiz eyledim ve saçını örüb kulağına boncukdan küpe takub bir gün melikin haremine gönderdiğimde bedeninde yağ olmadığını gördüklerinde istikrah eylemişler ise de küpeyi gayet istihsân eyleyub melik-i mezkûrun zevcesi bana bir kese altun hediye-birle mezkûr küpe gibi küpe talep eyledi ve başka carîyeleri olmak münâsebetiyle on aded küpe yapub gönderdim ve her karının burnu delik olub meliklerinin karıları altundan ve sairleri hâline göre bir münâsib halka takmak 'adetlerinden olmakla bizim carîyenin dahi burnu delik idi ve 'adetlerinin birisi de budur ki melike takarrub-ı murâd eden kimesneler güzelce(s. 17)kızı var ise 'ale tarikü'l-hediye verub melik dahi anı sâ'ir carîyeleri sülkine idhâl eyler ve melik vefat eder ise yerine geçen şahıs fakat cevâri-i mezkûreye vâris olup

müteveffânın ezvâc-ı erbe'a-i menkûhesi dul kalmakla yağ sürünme adetlerinden biri olarak saçlarını tıraş-birle bellerine keçi kılından mesnû' ip bağlayarak mâtem ederler ve müteveffânın hâl-i hayatında karılarının burunlarında ve kulaklarında altundan halkaları ve kalın kâtır boncuğundan ve ma'mûl fağfûrdan bilezikleri ve halhalları olup eşya-i mersûmeyi etrâf ü eknâfdan köle ve halâyık iştirâsıyîçün vurûd eden bâzergânlar götürürler hatta Mısır'dan gelme bâzergânın biri boncuk ve bir mikdâr kırmızı çuka ve alâca mendil ve İngiliz çanakları ve boncuk dizili bir gömlek götürüb melike hediye suretiyle takdîm eylediğinde gayet hazz ederek gömleği büyük karısına ve boncukları sair karılarına ve cârîyelerine verub mukâbele olarak mezkûr bâzengâna bir ufak köle ve üç cârîye i'ta eylediğinden başka gömleği verdiği hâtûnu dahi biraz altun tozu göndermiş ve vilâyetimize mahsûs olan ta'amlardan pişirüb melike gönderdiğimde ziyadesiyle hoşlandığından bir gün börek canım isteyüb bir tabak dahi mümaileyhe götürdüm ve gördükde işbu götürdüğünüz şey ağaçda mı olur yahut yerde mi biter deyu benden sual etmekle içinü açub kıyma ile yufkadan yapıldığını beyan eyledikten sonra ne güzel ta'âm imiş diyerek yemeye başladı ve sonra aşçılık öğretmekliğim için gündüz gelub gece gitmek şartıyla hareminden bir cârîye gönderub bende ana bildiğim kadar yemek pişirmeyi ve kuşkus yapmayı öğrettim ve belde-i mezbûrede mün'im'ül-bal ve merfehü'l-hâl olarak neşr 'ulûme iştigâl edub mescide duhûl eylediğim vakit altmış 'adet şâkirdimin her biri ta'zîm ü tevkîrîm hususunda(s. 18) ri'ayetleri bi-kusur olmakla ben oturub ve oturun deyinçeye değin saf beste-i kıyam olurlar idi bu esnâda cârîyemin vaz'-ı hamili takarrûb etmekle üç gün günâ-gün zahmet ve meşakatlerle bir ölü çocuk doğurduğundan hastalanub on üç günden sonra vefât eyledikte kendime kemâliyle mahzûniyyet irâs edüb sefere 'azimete ma'il ve vatanıma 'avdete mütemâyil oldum ve melik-i mezbûr cârîyemin fevtinden ve benim memleketime 'azimetim niyetinden habîr oldukda şehr-i mezkûrden gitmeyub tadrîs ile müştegal olmaklığım için başka bir cârîye vermekliyi va'ad eyledikte benim efendim bârgirân-i iştiyâk-i vatan-kamet ikâmetimi dü-tâ etmekle sâye-i devletimizde sıla-i rahm etmekliğim lazım geldiğinden 'inâyet buyurub bendenize yine bir cârîye ihsân eder iseniz anı dahi olup giderim deyu i'tizâr ve ricâ-birle 'ale'r-re's ve'l-'ayn diyub benim için iki köle ve iki cârîye ısmarladı ve 'adm-i 'azîmetim husûsu için şâkirdlerim her ne kadar temenni eylemişler ise de bervechle ile 'özü beyan ederek pençe-i ricâlarından tahlîs-i kerîban eyledim ve 'adetleri üzere evlerin kapuları bir

hasır parçasından 'ibâret olub her kim murâd eylese girmek husûsunda aslâ zahmet çekmamekle talebemden 'Abdurrahman nam bir molla geceleyin hanemde yalnız olarak hasırdan bir serîr üzerinde uykuda iken içeri girmiş ve hanede bir hareket vukû'a geldiğini bi'l-istimâ' kim geldiğini bildiğimden ve arz-ı mezbûrede kurd kesret üzere bulunduğundan kurd mu hırsız mı ma'lûmum olmayub şiddet-i havf ile yorgana büründüm ba'dehu merkûm yatağıma yanaşub ayaklarımı ovmağa mübâşeret etmekle ne 'acib hırsız olup uyanık olduğumu ve olmadığımı anlamaklık için neler yapar deyu tahyirde iken ayağımı öpüb bir şey söylemeksizin çekildi ve korkudan 'aklım başımdan gitme derecesine gelmiş ise de kendimi toplayub sen kimsin ve niçün buraya geldin diyerek (s. 19) **(Melik'in Vefatı ve Kardeşi Muhammed'in Sultan Olması)** muntazır -ı cevab olduğumda şâkirdiniz 'Abdurrahman'ın cenâbınızın memleketimizi ve bizi bırakub gitmemeliğimizi ricâya geldim dedikten sonra behî biraderullahdan havf etmez misin bu güne bizi korkutmada ne hissin vardır ve böyle vakitte hiçbir şey ricâ olunur mu az kaldı ki ölüyordum dediğimde sukût ederek evden çıkub gitti ve uykum kaçub sabah oldukta mescide 'azimet ve şürekâsına keyfiyet-i hâli hikâyet eylediğimde merkûmun fi'ili 'âdet-i beldeden olduğunu ifade eylemeleriyle ah ah aslâ'âdet-i me'lûfenizden haberdâr olmayan adamın evine gece vakti bilmeksizin gelub bu denlu muztarib etmek insaniyete yakışur şey midir deyu ba'zı nasîhat-gûne şeyler söyledim ve sefere 'azimet ve Kerdefan'a ric'ate niyetim esnasında melik hastalanub on gün zarfında rahmet-i hakka revân ve bağde'l-gasl ve't-tekfin karındaşı Muhammed memalik-i mezbûreye sultân oldu ve suret-i temellüki bu vechle imişki biraderinin vefatını istima' ettiği gibi derûni kırmızı çûka ile müzeyyen ve rengârenk boncuklar ile mülevven bir tâkım tabıllar ile memlu ve her tablın başında belî bükülmüş müsinn adamlar olup vüstinde dahi uzun bir sarık üzerinde alâca bir bayrak dikülü olduktan başka etrafı kâtır boncuğu vesair boncuklar ile muhît kırmızı çûka döşenmiş sofası olan tabilhâneye gidub mahall-i mezkûrde başta beyaz 'imame ve arkada bol kırmızı cebe olduğu hâlde culûs-birle akşamdan sabaha kadar kandiller yakulub lâ-yenkati' tabıllar çalınmış ve sabah oldukta melik-i müteveffânın vezîri yanında süde azalmış ağaç samğı ile haylice altun tozu olarak kapunun önünde karar ve yer öpüb üç def'a başına toprak serptikten sonra önüne bakarak cüz'i-yı takaddüm-birle melikin câlis olduğu serire takarrub edinceye değin fi'il-i mezkûru tekrâr eylemiş ve harekât-ı mezbûre arasında melik aslâ bir lakırdı (s. 20) söylemeyub vezir serîre vâsıl olduğu

anda ne istersin deyu suâl eyledikde vezir dahi kulunuz zât-ı devletinize selefinizin emânetini getürdüm izin ve ruhsat buyurursanız teslîm edeyim diyerek üç def'a kelâmını tekrâr eyledikten sonra melik lisan-ı gazapla götür ve işine git deyu emr etmiş ve evvelzamân melike yaklaşu a'zâ-yı zâhiresini mezkûr semîğ ile tedhîn ve altın tozu ile tezyin eyleyub'imamesine dahi bir demet deve kuşu tevîni vaz' birle arzı takbîl ve hanesine gitmeği ta'cîl edub evine vâsıl olduğu gibi güya havfinden kapusunu kapamış ve melik-i mezbûr vezirin hurûcundan sonra arkadan binden ziyâde silâhsız adam ve önünde kırmızı fesli ve mızrâklı ve eğri ve enli kılıçlı yüz kadar nefer ile mezkûr tabıldatların ortasına girub tabıllar çalınarak ve önünde sancâk çekilerek daratla dîvân yerine 'azimet etmişdir ve zikr olunan dîvân yeri toprak ve taş ile mebni divar ile ihâta kılınmış vâsî' bir meydan olub nihayetinde kapuya karşı enli Rum seccadeleri döşeli ve iki yasdıklı oda gibi bir mahal bulunub neferât-ı merkûme melikin yemin ve yesarında saff beste oldukları halde mezbûr tabilzenlerle beraber melik mûmaileyh mahal-i mezkûre vâsıl ve serîrine calis oluncaya değin bila fasıla tabıllar darb olunur ve evvelaulemâ takaddüm edub bi'at ve müsâfahadan sonra sağ tarafına geçerler ve ba'dehu 'ulûm-i nâs birer birer gelub başlarına üçer kere toprak serpdikten sonra dönüp giderler ve bi'at-ı resmi icrâ olunur iken tabıllar çalınmayup hatta bende orada 'ulema ile beraber idim ba'dahu yine vezir gelub kelime-i şahâdet ve melik Dârfûr yazılı mühr-isultâniyi melike teslim eyledikten sonra mütevaffa-yı defn için çıkub gitti ve melik mührü aldıkta 'ülemâ dahi bi'at eyleyub döndükleri gibi dediği üzerinize(s. 21)Ben'Abdülcabbar'ül-Ketlânîyi vezir nasb eyledim emri emrime mutabık ve hükmü iznime muvâfıkdır ve zikr olunan 'Abdülcabbar saf-ı beste olan silahlılar içinde olup der 'akb elinde olan silahını yere bırakarak diz çökmeğe ve başına toprak saçmağa mübâşeret eyledikten sonra sür'atle çıkmağla biz dahi eserine tabi' olub gittik ve üç gün geçdikde melik-i cedîd benim 'ilmim lâhik olmaksızın müteveffanın size bahş eylediği şeylerin vârisi olduğumdan merhûmun i'ta eylediği cârîye ve 'abdları gönder ve ne zamanki bize hidmetin sıbkat eder ise bizde mukabelesinde gayrı civârı ve 'abid ihsân ederiz deyu haber göndermiş ve ben imtinâ'edub cariyeleri kendi hizmetimde kullandığımdan sizin hakkınız kalmayub eğer zâtınız merhûmun vârisi iseniz benim vârisim değilsiniz deyu haber gönderdiğinde gazaba gelub hânemin nehb ü gâretini emr etmekle taraf-ı emirden bir tâkım adam hücum-birle civârı ve 'abidleri aldıktan ma'ada hazır pâre olan serîrime varınca cümle emvâl ve eşyamı zabt eylediler ve benden halk-ı mağzûb-i melikdir

deyu firâr etmeleriyle çoktan Şeyh İbrahim mumaileyhe gidub halimden şikayet etdiğimde haliku'l-lahi'l-bikr 'ala suretü'l-beşeri me'ali ahalinin mâ-saddık-ı hâli olup hukûk-i insâniyete ri'ayetleri olmamak hasebiyle şâkirdleriniz sizi melik-i mezbûrun dest-i cevr ü ta'adisinden kurtarmağa sa'i ve gayret etmeyecekleri derkâr bulunduğundan ahar bir mahalle irtihâl ve intikâliniz evla görünür amma cemi' emvâl ve eşyanız nehb ü gâret kılınub havâyic-i seferiyeniz bulunmamağla vilâyetinize gitmek mümteni'ü't-târik ise istedimki melikü'l-veday olan zat kâmil ü 'ulemâya râğbetlu bir murad-ı 'akil olduktan başka o nahiyelerde Dârfûrlular zülm ü gadrlar ile mevsûf bulduklarından mahall-i mezbûre'azîmet eder iseniz meliklerinin size muhabbet ve ihsânı me'muldur deyub beş 'aded (s.22) direkli rîyâl i'tâ ve nakl edinceye değin hanemizde misâfir olun refâkat diyerek hakkını edâ eyledi ise de zikr olunduğu üzere şâkirdlerim bile husus-ı mezbûrden dolayı benden nefret eylediklerinden hane-i fazîlet-i aşyanenizde gidinceye kadar mihmân olsam size dahi mazarratları muhtemel bulunmağla beni afv edin dediğimde 'özrümü kabul edub verdiği beş riyâle iki riyâl dahi zam 'ilâve etdikden sonra kalkub mescide gitdim ve orada bir gece beytûted edub râsd geldiğim kimselere keyfiyet sefir-i sual eylediğimde bir aylık mesafe olduğunu ve kervân olmayub köyden köye'azîmet eden yolcular ile beraber irtihâl eylemek lazım geldiğini ve karye ahali Müslîm olup dağlarda mütevattın olanlar libâs-ı İslâmiyet ve insânîyetden mücerred bir takım vahşi adamlar ise de seyyahine mazarratları olmadığını dahi ifade eylemeleri ile ister istemez sefere mecbûr olup üçgünden sonra Nücu/Nevcu (?) karyesine rihlet eder bir takım yolcu bularak bir gün sabahleyin hurûc-birle 'asra kadar kariye-i mezkûreye vâsil olduk ve kariye-i mezbûre serâpâ taşla toprakdan bina kılınmış ve sakafları kâmiş ve hurmâ dalından yapılmış kûlûbelerden ibâret olup fakat cami'leri hanelerinden vâsi'idi ve mescide gidub selât-ı zahir ve 'asr-ı edâ ve eşyadan başıma birikilerek akşama kadar beni seyr ü temâşa eyleyüb ba'd-selâtü'l-mağrib evlerine dağıldılar ve biraz vakitden sonra yine yanıma bir takım adamlar gelub karaca darıdan ittihâz olunmuş etmek (ekmek) ve pastırma ve bir miktar su götürüb gitdiklerinde onlardan iki kişi kaldı ve yorgun bulunduğumdan yâtsû namâzımı kıldıktan sonra uykuya vardım ve ol iki kişi zikre başlayub uykuda bulunmam hasebiyle ne zamana kadar zikr ettikleri ma'lûmum değildir ve sabâh oldukda ahâleden erkek ve karı cümlesi başıma müterâkim olup hemcinslerinden bulunduğumdan ve benim gibi (s. 23) (Gelin Alma ve Gelin Verme) adem

görmediklerinden mete'acebâ mütehayyirâ seyrime meşgûl oldular ve bu izdihâmları cân sıkıntısına ba'is olmuş ise de def'i mümkün olmadığından akşâm oluncayadek sabredub akşâm oldukda imâmlarına izdihâm-ı mezbûr müceb mezayıkâ-yı tabî'i olduğunun bilâdü'l-vadi tarafından gitmek niyetinde bulunduğumu ifade eylediğimde inşallah ben seni oraya îsâl ederim fakat sende mahall-i maksûduna vâsıl oluncaya kadar seyrine gelen kimesnelerin men' eyleme hem senin cevâyîc-i sefirini götürüler ve hem sana mazarratları dokunmayubrifikatle mu'amele eyleyeler dedikde sevinub hazret-i hakka hamd ü şükr eyledim ve getirdükleri me'kûlâtıdan istediğim kadar ekl ve tenâvül eyleyup bâkîsini dahi zâd için sakladım ve imâm-ı mezbûr temâşâme gelen kimesnelere hitâbân iş bu garib Veday tarafına 'azîmet-i murâd etmekle içinizde felan köye gidecek var mı dedikde kariye-i mezkûreden buraya bir takım gelen alıcılar gelub yarın çıkacaklardır deyu cevap eylediler ve gece uykuya varub sabâh oldukta zikr olunan köy oturduğumuz mahalle bir konaklık mesafe bulunduğundan acabâ gittiler mi deyu imâm-ı mezbûre sorduğumda ta'cîl eyleme ben seni onlarla beraber gönderirim diyerek teslîye bahş oldu ve kuşluk vakdi takarrub eylediği gibi ellerinde birer tabıl ile bir takım adem ve burunlarında ve kulaklarında onar dirhem mîkdârı halkaları fakat memelerinden dizlerine kadar kirden kararmış birer parça beyaz kumaşları ve saçları boncuklar ile örülü olarak ve bütün bedenleri müdehhin bulunarak on kadar karı ve ortalarında olan gelinleri dahi öyle ise de ancak başında boncukla müzeyyen kırmızı ve yeşil ipliği ve elinde kalın bileziği olduğu halde zuhûr eylediler ve câmi'e yaklaştıklarında tevakkuf edub darb-ı tabûlla meşgûl olmalarıyla vâfir kimesne müctemi' oldu ve sonra imâm ilerû gelub gelinin başına elini vaz'-bire(s. 24) anlamadığım bir vech üzere bir du'â eyledikten sonra imama birer tûl toz i'tâ eylediler ve ba'd-zalik imâm-ı mezbûr mahalli maksûdına ihsan-ı hâl üzere gitmekliliğim hususunu onlara ısmarlayub ben dahi müteşekkiren imâmla vedâ' ederek zikr olunan gelen alıcılar ile yola revân oldum ve esna-yı meşîde hem kaçır ve hem tabıl çalar fehvâsı üzere hem darb-ı tabûl ve hem usûl-ı nâ-ma'kûl ile raks ederek yürürler idi ve zuhr takarrub edinceye değin gidilib Sûdânîlîların yüksek bir dağına vâsıl olduk ve ahâlisi bizi gördüğü gibi dağdan nuzûl ve içimize duhûl eyleyub karîları ve erkekleri tablın sesi ile raks ve kendi lisânlarınca teganni eylediler ve cümlesinin mahall-i 'avretinden mâ'adâ yerleri çıplak olub fakat oraları bir kârış mîkdârı deri ile mestûr idi ve bize karışdıkları hengâmında beni seyretme garazîyle 'ömrümde istimâ' eylediğim vechi ile şemâta eylediler ve dağın

düz bir yolu olmadığından keçiler gibi çıkmağa mübâşeret olunub yükseldikçe kalabalıkları ziyadeleşerek seyyâhların makarri olan dağın tepesine vardık ve orada bir takım ağaç ve taşdan çıkma leziz bir su olup mezkûr ağaçların aralarında mağara delikleri gibi kûlubeleri var idi ve ba'zısı şukûk-ı cebel üzerine mebni kılındığından ağaçların dalları kulübelere sakaflik eylemiş vûsul bulduğumuzda ricâl ve nisâ cem' olunup geline ikrâmâ darb-ı tabûl ve raks taganniye mübâşeret ba'd-ı zaman-ı seyr ve temâşâma râğbet ettiler ve ben bir ağacın gölgesinde iken başıma birikub ve ellerini libâsıma ve sakalıma uzadub müte'cebâ çok zaman bakdılar ve lisânları ma'lumum olduğundan rifk ile bırağub dağılmalarını ricâ kalabalık içinde kalub beraber geldiğim 'arûsun cemâ'atinden kimseyi görmediğinden beni bırakub gitdiler mi diyerek havfimden bülend avazıyla ile refiklerim nerdedir deyu çağırdım (s. 25) ve biri kalkub refiklerimi çağırıdıktan sonra koşa koşa yine serîrime geldi ve arkadaşlarından iki kişi gelub havfimden helâkım takarrüb etmekle beni yanınıza alın ve bu izdihamdan kurtarın deyu ricâ eylediğimi işidenler gelüp korkma bizim aslâ misafire zararımız olmaz dediklerinde vâkı'a bizim gibi gariblere mazeretiniz olmayacağı aşikâr ve bu husûs şân-ı şecâ'atin iktizâ eylediği şeyden idüğü derkâr ise de terâhim-i hâs ü 'am müceb-i terâkim-i âlâmim olduğundan refiklerimin yanına gitmekliğime ruhsat veriniz dediğimde zikr olunan 'arûsun oturduğu mahalle götürdüler ve arûse-i mezkûre tabılzenler içinde karılar ile beraber bir ağaç altında oturmakta iken siyah undan süte yoğrulmuş etmek (ekmek) götürmeleriyle 'arûs ve yanında olanlar ekl eyleyub banada buyrun dediler ise de imtinâ' eyleyub zâd için sakladığım ekmek parçalarını yalnız olarak yemeğe başladım bu aralık halk bırakub istedikleri vechle seyr ü temâşâ eylediklerinden başka refiklerima ne olduğumu ve nereli olduğumu sormalarıyla çok kere kendi lisanları üzere cevâb eyledim ve bu hâl üzere 'asr takarrüb etmekle bende içlerinde bulunduğum halde kalkub raks ve darp tabula meşgûl olduklarından ga'ilelerinden vâriste olarak ve dağdan nuzûl edinceye değin sükkân-ı cebel ile beraber bulunarak yürüyüp gürültülerinden ve hadd-i i'tidâlden hâric olan sür'at-i meşî(?)lerinden hayli zahmet ve meşakkate çekildi ve ba'd-ı zelik dağlılar tabıllarını çalarak oynaya oynaya mahallerine ric'at bir dahi yolumuza 'azîmet eyleyub şiddet-i harâret ile gurûb-ı şemsden tahmînâ bir sâ'at sonra maksûdımız olan köye yaklaştığımız köye bir kişi ileri gidub gelinin kudumundan haber vermekle karye ahâlisinden ricâl ve nisâ ve etfâl ba-cem'uhum tabıllarıyla beraber gelini karşıladılar ve kıyâmetden 'alâmet olarak (s.26) görüldü

zuhûr eyleyub herkes raks ve ğanâya iştigâl ve köyün hâricinde da'ire-yi 'azîme çevrilub ve 'arûs ve cema'âti cümleten merkez-i daire-i mezkûreye vaz' per ğârî kadem eylediğimizde raks ve sayha ederek birer ağaç dalı kapub bir büyük ateşi ikâd ve iş'âl eylediler ve za'imlerince tabıllarının sesi mezâmîr-i Davûd aleyhi's-selamdan bir mizmâr ad olunmağla sülüsleyle-kadar perde-i samâhimi çâk ve belki şiddetiyle bayıldub helâk eyleme rütbesinde usûlna-makbûllerini icrâ etdiklerinden sonra güveyni olan kimesne ashâbından bir cemâ'at ile gelini almaklık için bize hucûm etmeleriyle 'arûsenin cemaatinden dahi müdâfa'aya kalkdıkları hengâmında beni öldürdüler ve yâhûd müdârebeleri ile bir tarafımı kırarlar havfıyle karıların içünden gayrı ca-yı selâmet bulamadığımdan oraya sığındım ve onların kıyafetinde olmadığından müdârebeye ve müdâfa'aya kalkışmadığımdan kimse bana dokunmamış ise de refiklerim bozulmağla gelini içimizden alub götürdüler ve ben 'arûs ile gelen karılarla kalub karılar dahi gitmek istediklerinde imâmın beni tavsîye eylediği cemâ'at dağılmış bulduklarından şimdi kimin yanında olayım deyu su'al veistirhâm etdiğimde korkma bizimle gel gidelim diyerek teselli verdiler ve onlarla beraber kalkub köye dâhil olduğumuzda ağaç dalından yapılmış sedden bir daire içinde duvarları taşla, topraktan bina kılınmış bir kulübenin içine girdik ve girdiğimiz hâne 'arûsa ile beraber gelmiş ve karısı elan yanımızda bulunmuş fakîhin hânesi olub rûfekâmızdan cümlesi gitmişler ise de ben hâne-i mezkûrde fakihin zevcesi ile kaldım ve geceleyin zikr olunan fakîh gelub misafire yiyecek bir şey verdin mi deyu su'al etdikte hayır vermedim demekle darılub dövmek murad etmiş ise de men' eyleyip benim yemeğe rağbetim yok ve o bana bir iyilik edub buraya getürdü yoksa beni şimdiye değin(s. 27) kavm ekl eder idi dedim ve kelâmıma gelüb yanıma oturdukda zevcesi dahi ateş yakmağa müştegale oldu ve fakiyh-i mezbûrdan 'arûsa-i mezkûrenin ahz-ı husûsunda vukû'a gelen mudârebe ve muhârebeden neş'et etdi deyu su'al eylediğimde gelin ve güveyni ikisi bir köyden olduğu halde zevce ve zevcin cemaati iki saf olub güveyni tarafı ahza ve gelin tarafı müdâfa'aya kalkışdıklarında müdârebeleri muhârebeye dönüb adam katl olunduğu vâki' âdetimizden ise de 'arûse-i mezkûre başka karyeden olduğu misüllü güveyni dahi mukaddem o karyeli olup bundan iki sene evvel bir adam öldürdüğünden oradan buraya firâr ve ila hazâl-an kariyerimizde karar etmiş olunmağla asıl yerlümüzden bulunmadığından bu kadar ile iktifâ olundu ve ondan başka biz karılarımızı ve kızlarımızı ecânîbe vermek âdetimizden değil isede 'arûsa-i mezkûre güveyninin

bint-i 'amî bulunup birbirlerine muhabbet-i kadîmeleri bulunduğundan babası kızını bu tarafa irsâl eyledi deyu cevâb eyledikte efendim yorgun bulunduğumdan yatmak murâd edub cenâbınızla bir lakırdı edemeyecek isem de fakat ricâm budur ki mahall-i maksûdem olan vedâ-yı tarafına gitmekliğim husûsuna himmetinizi ta'cîl edesiniz dediğimde yarın inşallah seni rah-maksûda çıkarırım dedikten sonra o avlusunun ortasında olan büyük bir ağacın altında bir mahall gösterub burada yat dedi ve bende başıma büyük bir taşı yasdık eyleyub tulû'-ı şemse kadar rahat üzere uyudum ve sabah olup uyandığimde zevcesi ve kızı ile beraber gelub karaca darıdan öğüdülmüş un ile bir miktar keçi südü getirüb verdiklerinde fakat südü alub yanımda olan ekmek parçalarıyla ekl eylediğimi gördüğü gibi dakîk-i mezbûrdan haz etmediğimi derin-birle karısına mezkûr unu yoğurub kül üzerinde tabh ederek ekmek yapmağlığını emr eyledikte hakkımda olan ri'âyet ve hürmeti mülâhaza eyleyub (s.29)başımda olan 'imâmeden iki endâze mîkdârını yırtub ve belimde rapt olunmuş şeyden iki dizi boncuk çıkarub karısına ve bir mendil dahi kendüsüne hediye eylediğimde gâyet hoşlandılar ve sonra fakîh-i mezkûr bize yakın olan vâdînin ahâlîsi size zarar etmeleri muhtemel bulunduğundan Nerc dedikleri köye kadar beraber gidub orada sizden ayrılmayacak bir adama sizi teslim ederim diyerek tatyîb-i hâzır eyledi ve rical-i mezbûr zikr olunduğu üzere kariye-i mezkûre fakîhi bulunmuş ise de fâtiha ve ihlâs-ı sûrrelerinden gayri bir şey bilmedikden mâ'ada edayı selâti dahi gereği gibi bilmez idi lakin ahâlînin perverdi olub onunla zikre meşgûl olacakları vakitte fakîhin yanına müctemi' olurlar idi ve biz kemâl-i râhatle sohbetde iken beraber geldiğimiz karılar duhûl eyleyub husûs beni seyrimde sa'irlerini dahi getürdüler ve küçük ve büyük başımaa hayli kimesne birikdikden mâ'adâbir tâkım başka kirve gelub evi doldurmalarıyla sâhibü'l-beyte izdihâmları mevrus-ı müşekkat olduğunu enbâ ü nâsdan gizlenmek için bir avaz ki mahall tahsîs etmekliğine ricâ eyledim ise de sabırdan başka bir çâresi olmadığını ve nereye gidilse bu güne olacağını ve hânesinde olmasa idim seyircilerin evvela kendi bulunacağını ifâde eyledi ve ol gün dahi ahşâm oldukta bize bir mikdar süd getirüb yanımda olan ekmekle onu ekl eyledim ve seyircilerin ardı kesilmeyerek girub çıkarlar idi ve'l-hâsıl üçgün kadar hâne-i mezkûrede ârâm ve çünkü benimle gitmeği va'ad eylediğinden dördüncü günü'azîmet-i murâd eylediğimi i'lâm etdiğimde bu havâlide bulunan cebel aralarında tuzlu bir göl olub kenarlarında münce mid olan tuzları her taraftan buraya bezergânlar gelub iştirâ eylemeleriyle müsaddâ etdiğimiz beldeden

hala bir cema'ât vardır ki tuz almak için gelmişlerdir yarın seninle beraber gidub tavsiye ederim(s. 29) ve gideceğimiz köye köle ve halâyık olmak zımnında vedâ-yı ahâlîsi gelub ba'dehu giderler dediğinde benim istediğime göre Vedây buraya çok uzak olmak gerekdir deyu nakl-i kelâm eylediğimde belî sâhilden uzak ise de dağdan andan akrebdir diyerek cevâb eyledi ve iki gün sonra kalkub hânesinin içinde kesret üzere bulunan mermer gibi tuz parçalarını alub arkasına yüklendi ve karısının külde pişirdiği ekmeklerden on tanesini dahi benim sırtıma tahmîl eyleyub derûn-i karyede yolcuların mecmu'ü olan mahalle vardık ve cümlesi yükleri olan tuzları alarak bir sâ'at sonra meşye şurû' eylediğimizden fakih-i mezbûrun 'azîmeti mukaddem anladığım gibi benim için olmayub ancak kendi tuzunu satub akçe kazanmak için imiş ve sıcak basıncaya kadar dağdan gidilub tamam-ı vakt kaylulet karîb ve harâret-i arza nazarâ devzih mâninde-i lehîb kaldıkta bir tâkım vahşi ve 'uryân urbânın meskeni olan bir vâfide mağîlân ağaçları altında oturduğumuz gibi onlardan beş-on kişi gelub su ıslanıldıkda çanaklarla götürdüklerinden sonra durub beni tefrice meşgûl oldular ve bu esnâda biri hârib biri anı tâlib olarak iki kişi dağdan doğru koşub yanımıza yaklaştıklarında ikisi birden vâkf olan cemâ'atleri içüne karışdılar ve beylerinde hayli kefteği icrâ olunduktan sonra yaydan ok çıkar gibi biri yine firâr ve birini ta'kîb husûsunda ısrâr etmekle ez-vakitte gözden gâ'ib oldular ve şahsîn mezbûrundan birinin firârı ve aharin ta'kîp eylemekliliğinden nâşi idüğünün su'âl eylediğimde tâlib-i 'âkb-i hârbî ma'sûkası yanında görmekle tutub öldürmek istiyor deyu cevâb eylediler ve niçün tahlîs edub barıştırmazsınız dediğimde hasmı hasmı ile hâli üzere(s.30) bırakmak 'âdetlerinden idüğünü ifâde ettiler ve güneş döndüğü gibi rüzgâr hareketinde gelmekle bizde yürümeğe başladık mezkûr dağların ahâlîsi gâyet vahşi ve çıplak olub hep beni seyretmeye gelmişler ise de bir zararları isâbet eylemedi ve o gün akşama kadar gidilub etrâfi karı ve beni-ademden hâli cebel-i'âli üzerinde taşdan çıkma bir su başında ikâmet ve gece oldukta bir mekâna cem' olunub kaplan ve sa'ir hayvânât-ı muzırradan havfla nevbet be-nevbet birbirimizi hıfz ve herâset ve zikr olunduğu üzere hâl-i mezbûrda geceleyub zuhur-ı fecrden sıcak basıncaya kadar ba'zı yeri boş ve ba'zı yeri ma'mûr dağlarda tahrik-i kadime-i seyr ve rihlet eyledik ve refikim olan fakîh ile ülfet ve ünsiyetimiz ziyâdeleşmekle teklifsizliğe binâ-i kâylüet için nüzûl ettiğimiz mahalde ben sizin için meşakkat-ı seferi irtikâb eylediğim ma'lûmunuz oldukta hıdmetim mukâbilince sizinde bize biraz boncuk vermeniz lazım gelur dedikte boncuk envâ'ından bir şey kalmamış ise

de 'indemde bulunan kumaşdan bir kat'a sana veririm deyu mutayyibü'l-hâtir eyledim ve cebel-imezkûre sâkinlerinin din ve i'tikâdlarına dâ'ir su'âl eylediğimde bunlar bir din ile mütedeyyin olmayub lakin civârında bulunan köylüler Müslümân olmak hasebîyle onlarlar ihtilât ederek şerî'atten bî haber oldukları vâhid-i himâyî-i aharden fark edememeleri hâlde Allah ve Muhammedi bilirler ve her birinin nikâh ve sadâkatsız olarak birer emr-i sine-i mahsûsaları olub tarafeyn biri birinden râzı oldukları suretde zevce tesmiyesiyle olub gidinceye değin beraber kalurlar ve erkekleri âharın karısıyla bir halvetde bulunsa takribe musâra'at ettiği gibi karıları dahi muvâsalatından imtinâ' etmez ise de kocasının 'ilmi lahâk olur ise kendisine bir zararı dokunmayub fakat racül-i zâninin (s.31)katline çalışacağı derkâr bulunduğundan husûs-ı mezbûr ile iştiğâl eşedd-i ihtifâ ile muhtefî olmağa mütevakkıfdır ve işbu havâlîde bulunan mülkler 'ale'l-gafle bunların üzerine hücûm eyleyub asârı ahz ettikleri misüllü dağlular dahi ihyânen birbirileriyle muhârebe eyleyub tuttukları esirleri Medâyin ve Kura ahâlîsine bey' ettikten başka ba'zı kere dahi ekl ederler lakin fi'il-i sani el-hâletü hazihi bulunduğumuz nâhiyelerde nâdirü'l-vukû'dır diyerek nakl-ı kelâm eyledi ve ben insân insânı yer mi deyu sû'al ettiğimde belî bunların cümlesi bu vech üzere olub ellerine düşman geçtiği gibi oldukları mahalden uzâk bir yere götürmekle orada zebh eyledikten sonra eti dahi ateş üzerinde kebab edub ekl ederler ve ehl-i İslâmдан mâ'adâsından 'âdet-i mezkûre münkatî' olmamıştır dedikte yüzümde emâre-i havf-ı nümâyân olmağla zikr olunan madde-i muhârebe esnasına mevkûf olduktan başka yolculara aslâ zararları dokunmaz deyu korkudan men' eyledi ve harâret-i Bürûdete mübeddil ve muhavvel oluncaya değin orada kaldığımızdan namâz kılarken halk ve refiklerim bile namâzımı teferrüc için etrâfımı kuşatdılar ve sonra seyre mübâşeret olunub şafak gâ'ib oluncaya kadar yer altından cereyân eden suyu bir menba'dan dışarıya çıkar vâdîye nüzûl eyledik ve refiklerim su yerlerini bilub sudan suya intikâl eylediklerinden zikr olunduğu üzere müşmîz-i ğayyâb-ı şüfka değin müstemirr oldu ve orada beytûtet eyleyub refiklerim karaca darıdan ittihâz olunmuş dakîki su ile ısladup yerler idi ve sabah oldukda yine yola revân olunub vakt-i zahîye kadar matlûbumuz olan karyeye vusûl ve duhûl eyledik ve karye-i mezbûrenin sak u tîyn ve hırc ile yapılmış hâneleri olub ahâlîsinin dahi nev'-i mâtındanları olmak hasebiyle ricâl ve nisâsının göbeklerinden dizlerine memdûd setr-i 'avret edecek birer kıt'a keçi derileri olup bedenleri 'uryân ve fakat zenginlerinin (s. 32) omuzları birer parça

kumaş ile dîde-i hûrşîdden pünhân idi ve ahâlisinin küllîsi Müslümân olmağla vast-ı belde içinde suyu zararsızca iki kuyusu olarak etrafına hurmâ ağaçları dikilmiş ve cüddrânı cezû'-ı nahilden ve sakafî hurmâ dalından bina kılınmış vasi'ü'l-meydan bir mescidleri olup hânelerinde dahi hurmâ ağaçları gayet çok idi ve vusûl bulduğumuz anda rüfekâmızdan cümlesi hânelerine gitmiş ise de fakat fakih-i mezbûr kalub beraber mescide nuzûl eyledik ve gerimizden mukaddem nisvân ve sübyândan hayli kalabalık teferrüc için arkamıza düşmüş isede cüzî medeniyetleri bulunduğundan sükkân-ı cibâl gibi üzerimize hücum edub çok yakın gelmediler ve beldenin kadısı ve tarîk-i şeyhi ve mescid-i imâmı olan şahıs yanıma gelub hoşgeldin dedikten sonra refikin belde-i mezbûreye tuz satmak münâsebetiyle gidub gelmekle beynlerinde mu'ârife olduğundan beni andan sû'al eyledikte hâlimi ve murâdım Vedâ-yı tarafına gitmek olduğunu nakl etmekle ben sizi ol taraftan gelan bazergânlar ile irsâl ederim fakat biraz vakit meks ü ikâmet etmeniz lazım gelir dedi ve imâm-ı mezbûr fakîh olduğdan başka tilâvet-i Kur'an ve zikr ve tesbîhten asla futûr getirmez bir zâhid-i 'âbid idive refikim benim hakkımda imâm-ı mezkûre 'âlîm ve fazıldır diyerek medh ü senâ ettikten sonra mescidin bir tarafında hurmâ dalıyla mefrûş kendisinin bir odası olub ve içinde kezalık cerîdden yapılmış bir serîri bulunub zikr olunan odaya beni götürdükte sefer edinceye kadar burada istirâhat edin deyu ikrâm eyledi ba'dehu hânesine gidub biraz müddet geçtikden sonra kebâb ve karaca darı etmeğini götürüb beraber ekl eyledik ve bu vâsita ile nâsın izdihâmından kurtulub ol gece orada râht üzere uyuyub hazret-i hakka şükr eyledim (s. 33) 'ale's-sabâh refik-i şefikim kalkub götürdüğü tuzları satmak için çarşuya gideceğini ve beraber bulunmaklığım husûsunun murâd eylediğini imâ ettikte izdihâm-i hâs ve 'âm havfî ile evvela imtinâ' eyledim ise de sonra zokaklarını görmek ve dâd u sitedlerine vâkıf olmak emeliyle gitmek isteyub beraberce hâric-i belde vâkı'a bir mahal-i vâsî'a vardık ve mahall-i mezkûre halk birikub ekserîsi tuz ve ba'zısı boylu ve uzun tüylü keçi ve ba'zısı etmek ve iki racül güyâ 'attârlık edub 'akâkîr ve boncuk ve bilezik ve bunların emsâli şeyler bey' ederler idi ve etrâf ü eknâftan tuz iştirâsiçün çok adamlar gelmekle bey' u şîrâ husûsunda en mu'teber şeyleri tuz ise de lakin ahz ü 'itâları hep tranpa tarîkiyle idi ve bir tâkım esîrciler gelub müşterî bulamadıklarından götürdükleri köleleri satamadılar ve sâhibim tuzlarını hurmâ ve bilezik ve akçelerinden ma'dûd olan katır boncuğu ile mübâdele eyleyub 'asr takarubiyle dahi revnak bâzâr bozulduğundan mescide 'avdet eyledik ve gece yatılıb sabâh oldukda

reffikim memleketine ‘azîmet murâd etmekle va’d eylediğim kumaştan bir buçuk ‘arşun mîkdâr i’tâ ettiğimde müteşekkiren vedâ’ edub yola revân oldu ve ben o gün imâm ile akşam namâzına kadar beraber oturub sonra hânesine gitti ve kâh kâh zevcesi gelub bütün gün oturmağla mühiman-nüvâzlığa ri’âyet eder idi ve imâm-ı mezkûr benden fikh-ı şerîf okuma istedikte seyyâh olduğumdan tadrîs husûsu mümkün değildir deyu her ne kadar i’tizâr eyledim ise de Vedây buraya uzak olduktan başka yolları muhavvif ve susuz olmak hasebiyle yalnız gitmek mümkün olmadığından ve köle ve halâyık satmak için Vedây tarafına gidecek kâfilenin hengâm-ı ‘azîmetinde ben seni anlar ile beraber irsâl edeceğim mukarrer bulunduğundan biraz vakit meks ve ikâmetiniz lâzım gelmekle eyyâm-ı ârâmanızda okutmaklığınız (sf 34) sizi yolunuzdan alıkoymaz diyerek cevâb eyledi ve siz de harb ve kitâl vâkı’ olur mu deyu su’âl eylediğimide beynlerinde mukâtele olmadığını ve fakat ehl-i belde ba’zı kere dağlara gidub ormanlıklarda gizlenerek sekene-i cibâlden karı ve çocuk yalnız buldukları gibi üzerlerine hüçûm etmekle ahz eylediklerinive ihyânen sârık ve mesrûk miyânesinde mukâtele vukû’a geldiğini ve tutulan esîrler bağırub sesleri menzillerden işidilur ise ba’zı vakit yetişub sayâdları katl ve i’dâm etdiklerini ve yanlarında ok ve yay ve mızrak olmak münâsebetiyle birbirlerini muhâfaza eyleyub aralıkda dahi bu vechile kurtulduklarını ve cümlesi ortak olmağla def’aten kırk elli nefer esîr cem’ eyleyub muhâll-i ba’îdede olan ma’mûr sahrâlara nuzûl birle esîrler yolu bilmemekle kaçmasun deyu bağladıkları bağları ellerinden çözdüklerini ifâde eyledikten sonra zikr olunduğu üzre esîrlerin ekserîsi kız ve çocuk olduğundan esnâ-yı saydılarında olan hilelerinden birisi budur ki avcilerden bir şahıs-ı mezkûrların meskenlerine geceleyin yerlere hurmâ döküldükden gidub ric’at eder ve bu usûlü üç def’a icrâ eyleyub gizlendikleri ormana ‘avdet eyler ve sonra gün doğub karılar ve çocuklar dökülmüş olan hurmâları gördükleri gibi döşürmeğe mübâşeret eylemeleriyle ve bu vâsita ile avcıların mahallelerine kadar gelmeleriyle der’akb üzerlerine hüçûm olunub ‘âkibet tutulurlar ve bağırurlar ise ağaç yapraklarıyla ve yahûd bir şey ile ağızlarını tıkayub ve korkudub seslerini çıkarmadan men’ ederler ve ‘acîbesi budur kibunlardan her kim bir de hurmâ görür ise düşürmeye başlayub başkası şerîk olmasun deyu kimesneye haber vermediği misüllü ahari gördüğü gibi aga reffik olun topladıkları şey neden dolayı döküldüğü ve bu vesile giriftâr dam-ı sayyâd olacaklarını der-hâtır etmezler diyub (s. 35) ahvâllerini bir bir nakl ü beyân eyledikten sonra tadrîs eylemekliğim temennâsını

tekrar etmekle ricâsını kabul edub Fıkh-ı Mâlikiye üzere imâm Halîl'in kitâbını okutmağa mübâşeret eyledim ve kendi eyuce nahv bilmediğinden ba'zı kere suret-i mes'eleyi lisân-ı 'arab üzere haricden takrîr ve dillerinde mahâretim olmak hasebiyle ekseriya lisânca ta'bîr eyler idim ve ehl-i belde imâmı okutduğumu müşâhade ettiklerinde beni ziyarete gelub hasta olan çocuklarını nefes ettirmeğe götürmeleriyle içlerinden ba'zısı cüz'i altun tozu i'tâ etmiş idi ve orada bir ay kadar meks ve ikâmet olunmağla ekl ve şürûbum husûsu imâm tarafından olub fakat ziyaretime gelenlerin ekserisi hurmâ ve karaca darıdan yapılmış ekmek ve ba'zı günlerde kebab olunmuş et getirirler idi ve Vedây tarafına 'azîmet edecek cemâ'atın intikâllerın takrribunda imâm onlara gidub beraber gitmek murâd eylediğimi ifâde etmekle buyursun demişler ve zâd-ı seferiyye için tuzlanmış un hâzır eylemiş ise de birkaç ekmek dahi istediğimde mahsûs yigirmi somun pişirub ve bir tuluma un doldurub verdikten başka keçi derisinden bir kırba dahi getürdü ve ben dahi ahâli-i beldeden ahz eylediğim altun tozunun bir mîkdârını vermek istediğimde sen benim havacem olub verdiğim şeyler cenâb-ı faziletimizden ahz eylediğim cevâhir mesâ'ilin 'öşr-i mi'âşarı değildir deyub kabul etmedikde belimde bağlanmış olan ba'zı boncuk ve biraz kâtır boncuğundan bir mîkdârını zevcesine vermek üzere hediye eyledim haz ve kabul eyleyub zevcesine götürdükte o dahi teşekküre gelub hazîneye Malike olmuş gibi sevinmişidi ve imâm ile beraber kalkub yolcuların yanına gidildikde hakk-ı nâ-mustahakkımda bu efendi ekâbir-i 'ulemâdan bir merd-i fâzıl olub esnâ-yı rahınızda berekâtı sebebiyle masâ'ibden masûn olmaklığınız mukarrerdir (s. 36) deyu tavsiye eyledikten sonra ağlayarak vedâ' edub bizde mütevekkilen-'ale'l-lah yola revân olduk ve esîrlerin elleri bağlı oldukdan başka arkalarına daha zâdeleri olan birer kırba su ve birer tulûm un tahmîl olunub yürümeye iktidârı olup da hadd-i buluğa vâsıl olmamış sabîler elleri bağlı olmadığı halde yürür idi ve gâyet küçükleri büyüklerin sırtına yükledüb zikr olunan esîrlerin akrabâ ü ta'allukâtları yetişub ahz etmesinler için üçgün kadar mahal-i ma'mûreden ba'îd olan vâdîlerden murûr eyledik ve gece oldukça cümle üserâ bir yere cem' olunub muhâfaza zımnında etrâfını ihâta eylediklerinden mâ'adâ esnâ-yı tarîkde nevbet be-nevbet istirâhatleri emeliyle bağlarını çözerler idi ve dördüncü günü siyâhlardan bir kavm-i cühhâl ve bir tâ'ife-i bed-if'âlin cebeline vâsıl olub re'isleri dahi cehâlet de kavmiyle müşterek ise de zîr-i tasarruffunda olanlardan her kimi murâd eder ise istediği tüccara bey' eder imiş ve yanlarında misafir olunub refiklerim oradan çok kere mürûr etmiş

olmağla onları tanıdılar ve bir su başına nüzûl eylediğimizde kimi teferruh ve kimi sadaka istemek için her taraftan üzerimize halk birikub re'islerinden mâ'adâsı 'üryân ve fakat re'islerinin mahâll-i 'avrâtı bir cild ile mestûr ve pinhân idi ve çünkü arkadaşlarım bana ziyâdesiyle ta'zîm ve tekrîm eylediklerinden yanıma re'islerinden ma'adâ gelenleri tard edub izdihâmdan beni tahlîs ederler idi. Ve ruesa-yı mezkûrelerinden üç kişi gelub ve yanıma oturub refiklerimden beni su'âl eylediklerinde uşûrû medh ü senâ eylediler ve gece oldukda tahminen on iki yaşında güzel ve ufak bir çocuk başında odundan bir tekne ve içinde bir bıçak olduğu halde gelub tekneyi önüme vaz' birle gözlerini yere dikerek durdu ve merâmı ne olduğunu sû'âl eyledim ise de birbirimizin (s. 37) **(Dağlı Ahalisi Arasında Savaş ve Kıtıl)** lakırdılarını ber-vechle anlayamadık ve bu hâl üzere iken gündüz yanıma gelen re'islerin birisi gelub ondan sabi-yi mezbûrun merâmını istifsâr eylediğimde merkûmı zebh (debh) ve tabh edub ekl etmeniz için ikrâmen size irsâl eyledim diyerek cevâb etmekle insân yemek ve anınla ziyâfet eylemek olur mu diye sû'âl ettiğimde mezkûr beni-âdemden ise de bizden olmayub a'dâmızdan olmağla muhârebe vukû'unda kabilemizden ellerine düşeni ekl eyledikleri misillû biz dahi anlardan elimize geçeni ve bâ-husûs bunun gibi eti körpe ve taze olanı bilâ te'hîr ekl ederiz dedikde ey seyyidim sizden ve a'danızdan olsun ikrâm ve ziyâfet kasdıyla insân zebh olunub yedirilmek iyi şey olmamağla işbu 'âdetinizi terk eder iseniz hakkınızda hayırlı olur ve çünkü bize eti gönderdiniz biz eti ekl etmeyub hizmetimizde istihdâm ve yâhûd satub akçesini der keyse eyleriz dedim ve siz bilirsiniz demiş ise de gûyâ lakırdımı anlamayub 'âdet mezkûrenin terk ve 'adem-i terkine da'ir cevâba tasaddi etmemekle nahîde tekrâr eylediğimde eğer biz bunları ekl etmemiş olsak düşmanlarımızın hakkından gelmek müte'azzir olacağı derkâr ve zikr olunduğu üzere onlar bizi kebab edub etlerimizi yemeklik husûsunda dakîka fevt etmedikleri gibi beldemizin ahâlisi dahi anlara mukâbil olan 'âdeti terk edemeyecekleri bedîdar deyub cevâb eyledi ve bu aralık refiklerimden bir iki kişi gelmekle anlara madde-i mezbûreyi rivâyet eylediğimde kelâmıma gülüp sen bunlara 'âdet-i kadîmelerini terk ettiremeyeceğin ma'lûm olmağla fakat sen onlara uymayub verdiği köleyi hizmetinde istihdâm ile iktifâ eyle dediler ve o gece orada beytütet edilub sabâh oldukda 'âzîmet murâd olunmağla köleyi ikrâm eden re'is ile beraber gündüz gelmiş olan iki re'is gelub hediye olarak 'ındlerinde (s.38) **(Dağ Ahalisinin Adet ve Gelenekleri)** bulunan üserâdan iki câriye-i sağire i'tâ eylediler ve rûesâ-yı

mezkûreye arz-ı mezbûreye derâhimden ziyâde ihtiyâc-ı mes eylediğinden nâşi belime bağlamış olduğum boncuktan birer mikdar verdiğimde gâyet haz ettiklerinden sonra bunları öbür esîrlere ilhâk eyleyub yola revân olduk ve işbu tâ'ifenin büyüğü ve küçüğü ziynet zannıyla alt dişlerinden dört tanesini çıkarmak 'âdetlerinden olmağla o an sabâvetlerinde dişleri dikişlediği gibi isnân-ı erba'asını koparırlar imiş ve levnleri pek siyâh olmayub cüz'i kırmızıya mütamâyil olduktan başka karılarından gâyet hüsn ü cemâl mevcûd bulunub gözleri büyük ve kirpikleri uzun ve yüzleri kırmızı idi ve bana verdikleri iki câriyenin çehresinde bunlar gibi cüz'i hamret bulunmuş olsa idi güzel denilürdü ve rüfekâmızın dağlılarla ülfet ve ünsiyetleri olmak hasebiyle esîrlerin kaçub bir yere gitmek ihtimâli olmadığından dağda iken elleri çözülmüş ise de yine merbût kılındı ve sükkân-ı cebelden birinin yanında kendinin ve emânet olarak aharın yigirmi (yirmi) kadar abîd ve cevâri olub bey' eylemek için Veday tarafına 'azîmet murâd etmekle bize arkadaş oldu 'asr olmadan mukaddem kesîrû'l-mal bir sahrâ-yı vâsı'aya vusûl bulub ashâbımdan sahrâ-yı mezkûrenin tarîkini istifsâr ve murûr edenler ne 'alâmetle yolu bulduklarını istiş'âr eylediğimde sahrâ-yı mezbûre sağire ise de doğru ve mu'ayyen bir yolu olmamak hasebiyle tecrübe olunmuş yıldızlar vâsıtasıyla geceleyin gidilub sağ ve sol taraflarına meyl vâkı' olursa dahi nücûm-ı mersûme delâletiyle yol yine bulduktan mâ'adâ mahall-i mezbûrde gündüz ben hâsıl olan harâret harmansız ta'kat-ı insânî olduğundan arâm ve ikâmet etmeksizin gece sabaha kadar gidilub ve bu vechile tecâvüz olunur deyu nakl ü rivâyet eylediler fi'l-hakîka vusûl bulduğumuz esnâda kendimi cehenneme girmiş kıyâs(s. 39) eyledim ve 'asırdan nısf-ı leyle kadar bilâ fâsıla tahrîk-pay-ı 'azîmet ve istirâhat için bir mikdâr oturub ekl ve şirbe mübâşeret eyledik ve ben arkadaşlarımdan su isteyub salifü'z-zikr imâmın tavsiyesi sebebiyle cümlesinin i'zâz ve ihtirâm husûsunda ri'âyetleri vâsıl rütbe-i nihâyet idi ve çünkü ehl-i İslâm'dan bulduklarından salât ve zikr-i cehrîye müdâvim idiler fakat suyun killetinden ekser salâtları teyemmümle olub buldukları vakit de vudu ile namâz kılarlar idi ve biraz râhat olunduktan sonra kuşluk vaktine kadar sahrâ-yı mezkûreden hurûc edemedik ise de o köyümüzde dağlar görünüb ve bî-arâm ve ikâmet müşmîz yigirmi sâ'at mikdârı olub esnâ-yı tarîkde biraz sağ tarafa temâyül ettiğimiz anlaşıldıkda bir tarîk ile yolu doğruldarak sekene ve büyütandan hâli bir tâkım cibâl zümer-i dîne vusûl ve bir gün bir gece kalmak üzere nüzûl eyledik ve ertesi günü oldukta beyne'l-cibâl meşye şurû' birle yol üzerinde aslâ mesken görünmeyub fakat

cibâl-i mezkûrenin her biri eşcâr-ı rengânın ile müzeyyen ve havası ehven olmağla Afrikâ kıt'asında mevcûd olan sa'ir dağlardan farkı yok idi ve zevâl vaktine kadar gidildikten sonra bir dereye nüzûl eyleyub içinde ma'-i câri ve vilâyetimde görmediğim kuşlar var idi ve mezkûr derenin etrâfını seyr ü teferrüc eder iken diyârımızın binâları gibi oyma ve işleme olarak üzerinden zamân geçmiş ve seyl (sel) basmış arz içinde mü'esses taşlar görünüb cevânib-i tafahhus olundukda ebniyenin birbirine ittisâlinden harâb olmuş bir medine olduğu anlaşılmağla refiklerimden hakikatini istifsâr eyledim ise de 'adem-i itlâ' ve istimâ'ların ifâde ve iş'âr eylediler zikr olunan bina-yı vâsi' dereye mümted ve dağın sağ tarafına mürtefi' olub ve etrâfi dolaşıldıkda yolları dahi aşikâr olmağla zikr-i sebkât ettiği üzere harâb olmuş bir medine olduğında (s. 40) **(Eski Bir Medeniyet Harabesinden Geçiş ve Veday Şehrine Varış)** hiç şübhe kalmadıktan başka mermerden masnû' olan kubur-ı Mısır gibi kapak ile örtülmüş sandûka resminde bir kabir gördüğümde arkadaşlarımla yanına gidüb beraber gelmelerini ve kabr-i mezbûrun fethi husûsuna i'âne eylemlerini ricâ eylediğimde utanub ve sözümden çıkamayub geldiler ve hacr-i mezbûrun kesri ve kabrin fethine şurû' olunmuş ise de yanımızda kesrine medâr olacak bir alet olmadığından büyük taşlar bulub birbirimizin i'ânesiyle yüksek bir mahalden üzerine ata ata zikr olunan kapağın bir tarafını kırdıktan sonra içinde mevta eserinden bir şey bulamayub fakat kırmızı bir toprak gördük ve toprağı eşub istihrâcına kudretin muta'allık olmayan ba'zı hatlar yazılı bakırdan bir levha çıktıkdan mâ'âda dolu birer karış olarak altından iki sebîke dahi çıktı ve bina-yı mezkûrun her tarafını tafahhus murâd eyleyub rufâkamı ikâmet husûsuna ne denlu terğib eylemiş ise müdde-i fa'ide mend olmamağla kalkılıb bugüne esârı tahkik etmeksizin rihlet eylemek bâ'is-i hasretim olmuş idi ve 'ale'd-devâm seyr ü meşyîmîz vakt-i 'aşâyâ kadar sürmekle sülüs-i ahar-ı leyle değîn istirahat ve gece mehtâblû olduğundan yine evvel vakitden zahîye kadar teşmîr-i sak-ı 'azîmet eyleyub menzil-i maksûd olan ve o havâlîde dârü'l-hükûmet bulunan Veday şehrinin hurmâ ağaçları zâhir oldu ve tekarrup ettiğimizde besâtîn-i rengîn ve eşcâr-ı zumrüdün ile ihâta olunmuş ve derûnunda akar sular olduktan başka minâreleri uzaktan görünür cevâmi' ve mesâcid-i kebîreler ile tezyîn kılınmış bir şehir olduğu aşikâr olub vakt-i zahirden sonra duhûl ve sa'îd-i Mısır'da mevcûd fellâhların menzilgâhları misüllü taşla toprakdan binâ kılınmış hayli odası olan hân gibi bir mahalle nüzûl eyledik ve arkadaşlarımla kuru hurmâ dallarıyla döşenmiş ve içinde

kezalik uyku için hurmâ tahta ve dallarıyla yapılmış serîri olarak bana bir oda (s. 41) tahsîs eyleyub dostlarıyla görüşüklerinde dahi hakkımda ziyâdesiyle medh ü senâ etmeleriyle ekserîsi ziyâretime gelub ta'zîm ve tevkîr eylediler ve ahâlîsini Sûdân'ın bilâd-i sâ'iresi yerlileri gibi medeniyetden biri ve insâniyyetinden 'ârî kıyâs eyledim ise de onlar misillû olmayub ekserisinin sûreti cemîl ve latîf ve ahlâkı zarîf olduktan mâ'adâ uzun gömlekler ile bedenleri mestûr idi ve ba'zıları beldenin kadısını kudûmumden habîr edub der'akb yanıma beyâz sakâllı ve tîlsânı arkasına doğru salıverilmiş 'imâmeli ve giydiği beyâz gömleği enli yanlı olduğu halde yetişmelik bir âdam geldikde vürrâsından gelan telâmîzi karînesiyle kadı-i belde olduğunu teyakkun eyleyub kıyâm eyledim ve's-selam ve müsâfahadan sonra oturulub sebab-i kudumumu ve nereden geldiğimi su'âl etmekle icmâlen keyfiyet hâli ifâde eylediğimde biraz oturub beni hânesine da'vet eyledi ve yanımda olan esîrlerden dolayı her ne kadar i'tizâr eyledim ise de kabûl eylemeyub onlar dahi beraber gelsun dimekle da'vetine icâbet etmemek husûsuna çâre bulmadığımdan haşebden masnû' olan kilîd ile odamı kapayub menziline gitdik ve kadı-i mezkûrun hânesi hayli vâsî' ve birkaç odayı câmi' olub zikr olunan esîrlere bir mahal tahsîs ve bana dahi hurmâ dallarından mezfûr olan hasır ile döşenmiş bir oda ta'yîn eyledi ve kırk yaşlarını tecâvüz eylemiş 'Âbdurrahmanve 'Âbdulahad adlı kirâ't-ı 'ilm meşğûl iki oğlu olub yanıma geldiklerinde ikisi dahi eli mi öpüb oturdular ve biraz vakitten sonra soğan ile pişmiş et ve buğday ve arpadan ittihâz olunmuş etmek (ekmek) ve vilayetimde görmediğim vechile olan gözleme misullû şeyden 'ibâret olarak yemek getirülüb ekline mübâşeret kılındı ve esnâ-yı ekilde fıkıh ve farâiza da'ir mesaâ'il-i istifsâr eylediklerinde bildiğim üzere cevab verub (s. 42) cümlesi kabûl ve ihtihân olunduktan başka 'ilm ü fazlını oğullarına nakl ü beyân ve anlarca fûnûn-ı garîbeden olan mantık ve kelâm 'ilimlerini talîm eylemekliğim husûsuna ricâ eyledikten sonra genç ola idim ben dahi tahsîli husûsuna sa'î ve gayret eder idim ve her ne kadar hayâtımdan bir ramak kalmış ise de esnâ-yı dersde sizinle beraber bulunmaya sa'î ü cehd ederim dedi ve melik-i Dârfûr'un bâlâda hâme-gûzar tahrîr olduğu vechile hakkımda olan mü'âmelât-ı kabîhasını nakl ü rivâyet eylediğimde mahzûn olmayın bizim melikimiz fâzıl ve 'âkil bir merd-ı kâmil olduğundan 'ulemâ ve gurabâya hevân-ı in'âm ve ihsânı mebzûl olub yarın inşallah seni melik-i mumaillehyin yanına götürüb kaderinizi ifâde ve beyân ederim dedikten başka malûmunuz olduğu üzere Dârfûr-ı Mısırve 'Arabistân'a memleketimizden akreb iken esircilerin oraya

gitmeyub de bu tarafa gelmelerinin sebebi hükümdârı zülm ve ta'addi ve halkın malını gâret etmek ile meşhûr ve ma'rûf ve bizim melikimiz 'adil ve insâf ile mevsûf olduğudur diyerek teselliye bahş oldu ve da'imâ nihâl-i fikr ve endişem zikr eylediğim ve tefahhusuna kalkışub da rüfekâmın adem-i ittifâkından tahkîk edemediğim Medine tarafına mütemâyil olmağla kadı-i mezkûrden künh ü hakîkatını istifsâr eyledim ise de fakat asârını müşâhede eylediğini ihbâr ve aslına muttali' olmadığını ifâde ve iş'âr eyledi ve evlâd ü ahfâdı olarak zükûr ve inâsdan yigirmi kadar ta'allükâtı olduktan başka dört aded ehl-i perde ve 'ismet karısı olub cümlesi dide-i ricâlden mestûre ise de memleketlerinin 'âdeti üzere hadd-i bulûğa vâsıl olmayan etfâlin mahâll-i avrâtı mekşûfe idi ve bana Mısır yazısıyla muharrer Buhârî-i Şerîfi ve İbn-i Mâlik'in elfiyesiyle murâdının şerhini ve emsâli olan kütüb müte'addidesini gösterub fakat Buhârî nushasında çok sehv var idi ve o gece kendisi ve oğulları yanımda olduğu hâlde yatılıb (s. 43) **(Darfur Meliki Muhammed Halim İle Temas)** sabah oldukta gözleme ve bal getürmekle ekl olundu ve mîrâs mâdesi için birkaç kişi gelub fetvâ aldıklarından sonra Muhammed Halim nâm meliklerinin yanına gitmekliğe rağbet ve hânesinde esîrlerimi bırakub beraberce Sarây-ı Sultânîye 'azîmet eyledik ve vusûlumuzda kapısının sağında ve solunda göbeklerinden dizlerine memdûd Arnabûd fistânı gibi şeyler giyinmiş ve başlarında uzun fes ve ellerinde mızrâk ve yanlarında kılıç olarak sadırlarını enli kılıç kâyişlarıyla setr eylemiş bir tâkım nefer görüb bizi gördükleri misüllü kadıya ihtirâmen ellerini göğüslerine vaz' ile muntazır-ı selâm oldular ve kâdı selâm verub kapıdan içeriye dâhil ve etrâfında hayli odası olduktan başka görmediğim ağaçlar dikili vâsi' bir meydândan yürüyüb taşrasında hurmâ tahtasından yapılmış ve kırmızı çûka ile donanmış serîri olub arkasında dahi tîmûrdan mamûl bir kafes olub üzerinde gümüşlü kılıç ve mızrâk misillü silâhlar asılı bir odanın bâbına vâsıl olduk ve melik-i mumaileyh başında tilsânı sarkmış 'imâme-i beyzâsı ve arkada sırmalı Mısır kutnîsiyle keزالik Mısır biçimi bir cübbe-i huzerâsı ve yanında bir seyf mahallâsı olarak heybet ve vakâr ile serîri mezkûrun üzerinde oturub yemîn ü yesârında bir tâkım cemâ'at saf beste-i vukûf ve sağ tarafta zeyne'l-ber nâm vezîri kâ'im bi sadr-ı sufûf olduktan başka cânib-i yeminin arkasında ashâbıyla beraber insân hamline muktedir olamaz rütbede büyük ve ondan küçük on kadar tabıl olub kâdı-i mezkûr serîre takarrub etdiği anda melik kıyâm etmekle musâfaha edilinceye değin tubûl-ı 'adîde-i mezbûre darb olundu ve ba'de'l-musâfaha melik-i mumaileyh cülûs murâd

eyledikte kâdı-i mezkûr melike ziyâretinize kâdim olan ‘âlim ile musâfaha buyrun deyip ve bana işâret eyleyub ben dahi takaddüm ve takarrüb eyledim ve ba‘de’s-selâm ve’l-müsâfaha kendi oturmaksızın beni serîrin (s.44) bir tarafına ik‘âd ettikten sonra vâkfeynden birisi kâdı için dahi taraf-ı yemine bir sandâlye vaz’ ettiler ve sebab-i seyyâhatımı sû‘al etmekle ‘an-asl Tûnuslu olub Mısır’dan geldim diyerek ber vech icmâl ifâde-i hâl eyledikten mâ‘adâ Dârfûr mâdesini dahi zamîme-i makâl ettiğimde Mısır’ı bulub ve menba‘ü’l-‘ulûmdur deyu medh ve senâ eyleyub fakat Tunus’u aslâ işitmediğini ve Dârfûrluların ahlâk-ı insâniyetden beri olduklarını ve kesret-i zulumlerinden mağrib tarafına gidecek esîrcîler her ne kadar ba‘îd ise de kendi zîr-i hükûmetinde olan memâlikden geçub gitmeği ihtiyâr eylediklerini nakl eyledikten sonra siz bizim ‘indimizde mu‘azzez ve mükerrem olub eğer memleketimizde meks ü ikâmet eder iseniz inşallah mükâfât ederiz diyerek taltîf eyledi ve bu esnâda ashâb-ı da‘vâ ü şekvâ zuhûr edub melikin karşusuna geldikleri gibi dizleri üzerine çökerek yer öpdiler ve üç hatve mîkdârı dizleriyle sürünüb tekrâr arzı takbîl ve yine üç hatve takaddüm birle merâsim-i zemîn busîyi üç def‘a da tekmîl eylediler ve sonra hâzi‘ ü hâşi‘ olarak huzur-ı melikde vâkîf olub verâ-yı vezîrde tûrân-ı hîdmetden birisi mezbûrların yanına gelub ve kollarını tutub huzur-ı vezîre götürdi ve bunlar üç kişi olub içlerinden birinin hânesine hırsız girub altûn ve eşya-yı sâ‘ireyi ahz ve sirkat eder iken dâhil-i beytde tutmalarıyla vezir-i mezkûr da‘vâlarını istifsâr eyledikte zikr olunduğu üzere ihbâr ve biri muddeî ve ahârı da şuhûd olduğunu iş‘âr etdiler ve vezîr da‘va-yı mezbûru melike ‘arz eyleyub melik dahi sârikin ihzârını emreyledi ve sârik-i mezkûr kapunun yanında durub hademedden biri ihzârı için gittikte zikri sebkat iden kırmızı feslülerden iki kişi kollarını tutarak getürdiler ve tamâm-ı huzur-ı melike takarrub ettiği gibi başına toprak serpub gözlerini yere dikub kaldı ve vezîr nefarât-ı merkûmenin sârik-i mezbûrun hakkında (s. 45) sirkat husûsuna dâ‘ir olan iddi‘âlarını söyleyince inkâr edüb neferât-ı mezkûre benim kızıma ta‘aşşuk ederek her gün cebren ve kahren hâneme gelüb yanına girmek istemeleriyle kızımı habs ve onları men‘ ettiğimden hakkımda bunu isnâd eylemişler dedikten başka sirkatdan biri olduğuna ve nakl eylediği akâvîlin sıhhatine şâhidler dahi bulunduğunu ifâde eyledikte melik yüzüme bakub yâ ‘âlimü’l-‘Arab bu maddede emr-i Rabbâni ve hükm-i Ssamadâni nasıl cârîdir deyince şahs-ı merkûm neferât-ı mezbûrenin kendisine ‘arz-ı fâsidleri olduğunu ihzâr-ı beyyine ve şuhûd ile isbât eder ise nefsinin had-i şeri‘i olan kat‘-ı yedden tahlîs ider deyub kâdı dahi savâb

olan budur diyerek koluma muvâfakat etmekle melik-i mumaiyleh müdde'ileri meks ettirub ihzâr-ı şühûd için müdde'î 'aleyhi iki feslû 'asker ile göndertdi ve bu aralık melik bana nazar edüb işbu kavme bakınız ki kendilerini zinâdan men' ü 'ırzını hıfz iden rical-i Müslimin isnâd ve töhmet-i sirkat ile kat'-ı yeddine cehd ederler ve allahü'l-'azîm eğer bunların tezvîri tebeyyun eder ise sû-i fi'illerine binaen ben onlardan siyâset ile ahz-ı intikâm ederim dedikten sonra elbise-i gayret ve gazapla mütelebbis olub aslâ tekellüm etmedi ve öyle sükût ile hayli vakit murûr edub rical-i mezkûr zikr olunan askerlerin yeddinde memsûk olduğu hâlde beş kişi ile beraber zâhir ve yaklaştıkları gibi başlarına toprak serpmeye mubâşir oldular ve vezîr ilerü varub istifsâr ve istiksâ ettikten sonra merkûmun sirkatden biri olduğunu ve sebab-i teasallutları tamâm-ı nakli üzere kızının kıssası idüğünü melike 'arz etmekle gazabı müşted olub ve gözleri kızarub hasmının kelâmını istimâ' ile kâdıya emretti ve ba'dehu huzur-ı kadıda de'âvîleri takrîr olunub sirkat-ı isnâd (s.46)eden kimesnelerin da'vâları cerh ve iptâl olunmağla melik-i müdde'î aleyhin itlâkını ve neferât-ı selâsenin güneşin karşusunda sabahdan ikindiye değin yarı bellerine kadar kuma gömülüb aç ve susuz birağılmasını ve kumdan çıkarıldıkda arkalarına yüzer kırbâç darb olunub hâlleri üzere terk olunmasını emr eylemiş isede 'asr takarrüb idub gün kavuşur gibi olduğundan ertesi güne 'avk ve tehrîr ve 'ale's-sabâh fermân-ımelikî icrâ eylemek için habse ilkâ birle cümlesini der zincîr eylediler ve ba'dehu bana müteveccih olup mezbûrların zulm ve ta'addîlerine binaen haklarında tertîb eylediğim cezâya müstehak değiller midir dedikte nâşi bu misillû şeylerden men' etmek için bugüne maddeler melûke müte'allika eşyadan 'add olunur diyerek cevâb eyledim ba'dehu kâdıya misâfirinizi size tavsiye edub memleketimizin talebesini 'ulûm-ı garîbeden hisset-mend etmek için biraz zamân yanımızda ikâmet etmeğini isterim ve Dârfûr'da zâyî' etdiği emvâlinin bedelini verdikten mâ'adâ me'mûlünden ziyâde olarak ihsân ederim demekle ayaklarını öpüb ve köle efendîsinin hükmünde olur deyub fermânınızın muta'allik olduğu zamana kadar meks ve ikâmet ederim diyerek cevâb eylediğimde tebensüm eyleyub beyâz cinsi karısız geçinemedikten başka kendileri misillû nisâyâ temâyül ederler ve 'indimizde beyâz cârîye bulunamaz ise de senin hoşlanacağın bir cârîyeyi ismârladım demekle tekrar ayağını öpüb kadı ile beraber kalkdık ve bize hürmeten o dahi kıyâm eyleyub ba'de'l-musâfaha ederek çıkub gittik ve melikin kıyâmı esnâsında oturuncaya kadar tubûl-ı'adîde-i mezkûrenin darbı mustemir oldu ve kâdînin hânesine varub o gece yine orada

beytütet eyledim ve sabâh oldukta vezîrin hizmetkârlarından biri gelub taraf-ı melikden hediye olarak hurma dalu on 'aded dağârcık ve iki tulûm bâl ve iki tulûm yâğ ve yüz dirhem mîkdârını altun (s.47) ve mislini görmedim desem mübâlağa olmaz ve dihân ve esnânının güzelliği zebân ile ta'bîr olunmaz ve levni gülgûn ve kâmeti mevzûn ve mûkhaletü'l-'uyûn olub ve sınıf-ı süffâi'l-beşeresi havsala-i hâmeye sığmaz rütbede güzel cevârî-i melikden bir câriye getürdükden sonra müstakilen bir hâne tahsîs olunmasını ve alıştığı hinta ve şa'îrden akçesi taraf-ı melikden verilmek üzere celb ü iştirâ kılınmasını emreylediğini dahi kadıya ifâde etmekle kadı-i mezkûr gâyet haz edüb melikin iltifâtını tehni eyledi ve uyulmak husûsunu tefekkür eder iken kendisinin hânesi sâhasında binâdan hâli olan mahal hâtırına gelub bizden uzak olmamaklığınız için şurada size bir ev yaptırmak murâd ediyorum dedikte efendim yeniden ev yaptırtmak vakte muhtâc olacağı derkâr bulunmağla emr-i şerîfinize mutâbık olur ise bir hâne isticâr ile intikâl eylemek münâsib görülür uzak bile olsa her vakit hâne-i fazîlet-i aşiyänenize gelirim diyerek cevâb eyledim ise de burada ebniye husûsu memâlikinizin binâları misillü çok vakte tevakkuf etmedikden mâ'adâ talebelere emr eyleyüb pek az zamanda vücûda gelur dedikten sonra gülüb bâ'is-i isti'câliniz olan vuslat-i câriye mâddesi dahi husûl bulur deyub birine bir mahal tahsîs etmek için emr etmekle oğlu 'Âbdurrahman kendi odasını tahliye eyledi ve ben dahi zikri sebkat eden hânedeki eşyamı oraya nakl etdirub muteferrihân onlarla beraber akşâm ve yatsû namâzlarını edâ ederek tahsîs olan odaya gittiğim gibi câriye-i mezkûre karşılayub ve ellerimi öpüb hizmet etmeğe şurû' eyledi ve gece yatılıb sabâh oldukda kâdînin yanına varub sohbet ve ta'âmndan sonra siz cemâ'at-i melikden ma'dûd olduğunuzdan beraber gitmekliğimiz lâzım gelur deyüb melik-i muma ileyhın sarâyına 'azîmet eyledik ve vusûlumuzda (s. 48) tekrîm ile karşılayub ba'de'l-musâfaha ayaklarını takbîl ve ihsânına teşekkür ettiğim de istihkâkınıza işbu ikrâmımız az görünüyor ise bundan böyle daha çok ihsânlar ederim dedi ve ba'dehu cülûs ile emr eyleyub birâz vakit murûrundan sonra tadrîs ile müştâğil olmaklığınızı murâd ederim demekle sem'ânü tâ'âten diyerek cevâb eyledim ve sonra bir tâkım ashâb-ı de'âvî gelüb bilâdlarına müte'allika olan umurlarını arz ettiklerinde masalihlerini ru'yet hususunda melik-i mumaileyh kadı ile müşavere eyleyub ben cemî'-i umuru şer'-i şerîf muktezâsı üzere rû'yyet etmek isterim demekle gâyet memnûn oldum ve meclis dağılub kalkılmak murâd olundukda vezîr bâşına bir avuç toprak serpererek ve serînin ayağını öperek melike takarrub-birle

koltuğuna girüb kaldırdı ve melik divân yerinden kalkub kendü dâ'iresine gideceği vakitte vezîrin fi'il-i mezkûru icrâ eylemekliği 'âdetlerinden imiş ve hîn-i kıyâm-ı melikde tubûl-ı 'adîde-i mezkûrenin darbına mübâşeret kılınub ben ve kadı girude kaldık ve yemîn ü yesârda vâkıf olan hademe mumaileyhi ihâta eyleyüb ve insân hamline muktedir olmaz deyu ta'bîr eylediğimiz tabl-ı kebîrden mâ'adâsını hamıl ile ashâb-ı tubûl onlara tâbi' olub bu tarz üzere harem kapusuna kadar gittiler ve dâ'ire-i mezbûrenin kapısı bir sûr içünde olub melik hareme duhûl ettikten sonra vezîr dahi on kadar hizmetkârı ile beraber konağına gidüb hademe-i sâ'ire orada kaldılar ve ben dahi kadı ile hânesine 'azîmet edub ve her birimiz mesken-i mahsûsunda geceleyub sabâh oldukda kadı bugün Cum'a olub ve salât-ı Cum'a bizi her iştiğâlden men' edeceği derkâr bulunup hânenizin binâsına mübâşeret husûsu yarına te'hîr olunmak gerekdir dedi ve kuşluk vaktinden sonra yine Sarây-ı Sultâniye varıldıkda divân yerini tertîbsiz olarak bir tâkım (s. 49) (Meliklik Alametleri-Tabıllar) kılıçlı ve eli mızraklı ve kırmızı feslü 'askerler ile memlû gördüm ve melik başına deve kuşuyla ziynetlenmiş olarak burç-ı 'azîm misillû bir 'imâme-i kebîre giydikten başka arkasına yanları geniş bir cübbe-i vâsi'a telebbüs ve bir gümüşli kılıç takallüt eylemiş idi ve mukâbelesine geldiğimiz anda her günki tabıllarından mâ'adâ tubûl-ı 'adîde götürüldüğünden sonra insâna dehşet verir mertebede çalındı ve vast-ı divânda kendü lügatleri üzere bir recl-i savt-ı a'lâ ile melikin evsâf ve 'azim-i şânına müte'allik kelimât ile şî'ir-havânlık eyledi ve takarrubumuzda kıyâm eyleyub musâfaha ve mücâleseden sonra meclis kırmızı fesli 'askerler ile gâyet müzdahim oldu ba'dehu melik kadıya vakt-i karîb olduysa namâza gidelim demekle kadı kalkub ve güneşin karşusuna gidüb istuvâya nazar ve rucû' birle vakit gelmiş dedikte vezîr 'âdet-i mezkûreleri üzere melikin koltuğuna girerek serîrinden tenzîl ve takaddüm ettikten sonra hadm ü heşm melik iki fırka olarak yemîn ü yesâra münkasim oldu ve kesret üzere olan erbâb-ı tubûl bize teb'ît eyleyub bir tâkım cemâ'at dahi mescide vâsıl oluncaya kadar önümüzde koşa koşa ve salına salına gittiler ve tabılzanlar hâric-i mescitde kalub ezân okununcaya değin darb-ı tubûldan fütûr getürmediler ve kadı kalkub hutbe ve edâ-yı imâmet-i salât eyledikten sonra geldiğimiz sûret ve tarz üzere melikin sarâyına ric'at etdik ve halk dağılub ba'de'l-culûs melik mumaileyh bana mültefit olarak 'azm-i saltanatımıza ne dersek demekle tebârekeallah olsa da bu kadar olur diyerek cevâb eyledim ve kalkmak murâd eder iken tedrîs husûsunu te'kid ettikte sem'ân ve tâ'tân deyüp çıktım ve onu câlisen bırağub şeyhle beraber hânesine

gitdim ve akşam olub ta'âm ekl olunur iken yarın tadrîse başlarım sizde kanğı kitâbı (s. 50) ister iseniz ve nerede okuyacaksınız ihtiyâr ve tayîn edin dediğimde kadı ve evlâdı gâyet ferh ile müteferrih olub fenn-i mantıkda musannifin Şerhü's-Selm nâm kitâbını ihtiyâr eylediler ve sabâh oldukta talebeler müctemi' olub kadı tullâb-ı mezkûreye nüsha-i mezbûrenin ihzârını ve kira'at husûsu kendü hânesinde olmasını ve binaen beyt için hâzırlanmalarını emr ve tembîh eyleyub mahal-i binâyı dahi irae ettikten sonra dağıldılar ve 'asr olduğu vakitte hurmâ dalı ve tahtası misillû binâya lâzım gelen şeylerden çok nesnelere getürdiler ve salât-i 'asrı ba'de'l-edâ kadı ve evlâdı ile beraber talebe-i sâ'ire etrâfıma cem' olmağla okutmağa başladım ve beş günde hânem itmâm olunmağla civârı ve cümle-i metâ'im ile oraya intikâl etdim ve kadı emr-i melike bi'l-intisâl bana hayli buğday ve arpa getürüb işbu vilâyetin ahâlisi karaca dariya alıydıklarından siz câriyelerinize onu i'tâ edub kendü nefsinize hinta ve şa'îr saklayın dedikde re'y sizin diyerek cevab eyledim ve cemî'-i mesârifiniz melikin tarafından verilmeye mumaileyh emr eyledi demekle karaca darıdan benim için ve vâfir şey iştirâ eyledikde teşekkür edub bu hâl üzere altı ay mıkdarı tadrîs ile iştigâl eyledim ise de asâr-ı ğaribesini müşâhede eylediğim medîne hâtırımından aslâ çıkmamakla ihyânen gittiğimiz misillû bir gün kadı ile beraber melikin yanına varub ya melikü'z-zamân kulunuz Vedây tarafına gelür iken üzerinden kurûn ve a'sâr murûr eylemiş bir medine-i 'azîmenin asârını gördüm dedikten sonra hafr olunan kabrin içindeki bâkır ve altûnı dahi rivâyet birle eğer biraz âdem benimle gitmek husûsuna zât-ı ferîştah semâtınız emr buyursa idi 'acâib şeyler istihrâc ederdim deyu nakl-i kelâm eylediğimde mumaileyh rivâyetimi sem' ve kabul edub kadıya orâsını sizde bilirmisiniz diyerek sû'al (s. 51)ettikde belî andan asâr gördüm isede aslından habîr değilim lakin çünkü zıkr olunduğu üzere bu kadar şeyler görünmekle müsa'âdeniz olduğu sûretde biraz fâ'ide me'mûldur ama tadrîsi bırakmamak şartıyla gelsunler dedikde ben şâkirdlerimi beraber alup yine orada kırâ'itleri husûsuna sarf-ı hazâ'in-i himmet ederim dediğime binâen vezîrine bakub'abîdlerimizden yigirmi nefer ve hayli çadır ver deyub bana dahi yarın çık dedi ve bende sem'en ve tâ'aten dedikten sonra melike vedâ' eyleyub kadının hânesine gitdim ve kadı şâkirdlere zâd ve kitâblarının tedârikini emredub ve o gece yatub sabah olduğu gibi zâd ve levâzımât ve 'urbân çadırları gibi kıldan yapma haymeler yüklü iki deve ile taraf-ı vezîrden me'mûrlar gelub ve ben dahi şeyhle vedâ' eyleyub evlâd-ı şeyh etrâfımı alarak me'mûrîn ve talebe ile vâdi-i ma'hûde rihlet ve ba'de'l-

vusûl nasb-ı hıyâm ikâmet ve nuzûl eyledik ve bakiye-i yevm ile bir gece istirâhat edub ve talebenin derslerini okutub sabah oldukda evlâd-ı şeyh ve cemâ'at-ı vezîrden altı kişi ile beraber asâr-ı medine cânibine seyr ü 'azîmet ve kabirleri aramağa mübâşeret ve iki mîl çevresinde olan esirlerin cevânib-i erba'asını tecessüs edub kavî taşlarla mü'eeses sûrlar ve tuğla ve kiremit ile yapılmış binâlar bulundu ise de üzerinden zâman geçmekle gâyet asârı az kalmış ve bir şey bulamaksızın melike ric'at edüb de yanında söylediğim söz 'abes olur havfiyle mukaddem tecrübem sebkât etdiği üzere kabirleri hafırdan gayri çare bulamadığımdan bir tarafını intihâb birler hafri husûsuni emr eyleyup şâkirdlerim cin gibi kazmağa mübâşeret ve sabahtan vakt-i mağribe değin sa'î ve gayret ettiler ise de divâr ve ahcâr-ı asârından mâ'adâ bir şey bulamadık ve gece oldukda yine istirâhat eyleyub ale's-sabah onları işleri üzere (s. 52) terk ve kâdînın büyük oğlu 'Âbdurrahman ile mukaddem gördüğüm kabir misillû bir kabir görürüm emeliyle nısfü'n-nehâra kadar medîne-i mezbûrenin her tarafını seyr eyledim ve bir mahalde evvelki bulduğum sandûka gibi bir sandûka gördüm isede seller onu yere gömüb bir köşesinden gayri yeri gözükmez idi ve cemâ'atımızın celbi için 'Âbdurrahmanı irsâl eyleyub yanlarına vardıkda beş arşûn uzurluğunda onların taştan bir direk bulduklarını görüb kölelikten 'avdet ve bana rivâyet eyledi ve beraberce gidub onu gördüm ki güyâ bir mescit veyâhud bir büyük konâğın san'at ve mahâretle yapılmış direği imiş ve çünki Mısır ve ona müşâbih yerlere gidenlerden mâ'adâsı bu direk misillû musanna' şey görmediklerinden mabihü't-ta'accüb olmağla mukırr-ı saltanatına vaz' etmek için melike lâyıık bir şey diyerek istihrâcını ve etrâfının müstemirrân hafîrni emr edub ve onlardan ba'zısını alub sandûkanın eserîni bulduğum mekâna ric'at birle kazmalarını emr eyledim ve zuhûr ettikde tamâm-ı evvelki sandûkanın 'ayni olub bir tarafına devrilmekle kapağını açmak kolay olub açtığımız vakit de kâmiletü'l-etrâf ve'l-havvâs olarak taştan suret-i insanda gâyet musanna' bir sanem ve mukaddem bulunan misillû bir bâkır levhası ve iki arpa kalınlığında dört 'aded altûn bulduk ve zikr olunan altûnlar dörder parmak enliliğinde oldukdan başka etrâfi perkâr ile kat' olunmuş ve vasatlarına birer sanem şems tasvîr kılınmıştı ve cemâ'at-ı mezkûre zikir olunan sûretlerin kesrini murâd etmişler ise de melike göstermek lâzım gelur deyu men' eyledim ve yine hafri husûsuna çalışulub bir âdem boyu mıkdarı yer kazdıktan sonra yer içinde gömülmüş ahar bir sandûka zâhir olub ve gayret ederek açılıb berikinin sûreti misillû bir sûret ve altûn kıt'ası dahi çıkmağla mahal-i mezbûr

medîne-i mezkûrenin makberesi (s. 53) olduğunu ve suver-i mersûme ehl-i medînenin ma'bûdları idiğünü ve altûnları dahi rûz-ı mahşerde infâk veyâhûd rablerine takdîm eylemek za'mîyle vaz' eylediklerini cezm ve teyakkun etdim ve akşama kadar hafrine çalışulup ve evvel gece yatulub sabah oldukda yine fi'il-i mezbûr i'âde olunmağla cemâ'at balasına sanem şems nakş olunmuş taşdan örme bir kapu ile iki 'aded direk bulmuşlar ise de biz 'asra kadar bir şey bulamadık ve vakt-i insirâfımız takarrubunda dört beş kişi tahrîkine kâdir olabilir mertebede ağır kurşundan bir tabak zâhir olmağla mukırr-ı istirâhatımıza gitmeği cânım istemeyub cemâ'ati cem' ile yerinden kaldırmak husûsunu onlara havâle eyledim ve cüz'î mahallinden ayrılmıyola altında sana'at-ı 'azîme ile oyma ortası delik bir hacer-i kebîr görünüb ve bir vâsi' ve ğamîk kuyu müşâhade olunub anlaşıldıkî zikr olunan delikli taş kuyunun ağzı imiş ve bundan muta'acib olunub ve içüne taş bırakılıb su olmadığı bilindi ve yanımızda inmek için ipler bulunmadığından ve olsa bile vaz'ının sûreti hikmet-i 'amelî ile ma'mûl olduğunu gösterdiğinden isti'mâli müceb-i helâk olur havfiyle nüzûl olunmazdı ve akşam olub makarımıza 'avdet ile ser-bezmîn havâb ve istrâhat olduğumuzda talebenin birisi efendim ders husûsunda olan va'adinizi ifâ buyurun demekle inşallah 'ale's-sabahdersinizi kırâ'at ettiririm deyub ve herkes yerine dağılıb ertesi gün sabah namazından sonra evvela onların derslerini ta'lîm ve ba'dehu işimize gidub cümlesini iki fırkaya taksîm ile 'amel-i sâbıkları üzere terk eyledim ve ben 'Âbdurrahman ile tafahhus-ı asârı dolaşmakda iken seyiller ba'zı mahallini keşf eylemiş bir sandûkaya daha râst geldiğimde mezkûr kuyunun hafrine meşğûl olan cemâ'ati 'Âbdurrahmanî irsâl ile celb ü taleb eyleyub geldikleri vakitte (s. 54) çıkartdım isede içinde taşdan bir sûretten gayrî şey bulamadık ve eşyâ-yı sâ'ire bulunur zannıyla evvel mahallin hafri husûsuna yine gâyet olunub oyma taşlarla örölmüş ev gibi bir yapının taşlarını ihrâc eylediğimizde her tarafı kapalı olmak hasebîyle ile açılacak bir mahalli bulunmayub keyfiyet keşfini te'ammül eylemekde iken mezkûr yapının canib-i şarkîsinde olan köşesinde binâ olunmuş bir kapuyu müşâhade etdim ve kezalik kazılması murâd olunub akşama kadar çalışıldıysa da ol gün fethi mümkün olmadı ve beriki cemâ'at üç 'adet direk daha bulub ve cümlesini ma'hûd kapu ile bir tarafa yıkub kazdıkları mahal anlaşılan yâ mukırr-ı mülûk veyâhûd 'ibâdetgâh olmalıdır ve'l-hâsıl melike takdîm ederim emeliyle mezkûr direklerden gâyet hoşlandım ve ertesi sabah oldukda ba'de't-tedris yine şuglumuzda gidub ve bir kolayını bulub zikri sebkat eden kapuyu açtırdığımda

fakat derûnunda kum görölub kumun içünde dahi taştan masnû' mute'addid suûretler var idi ve burası Mısır'ın mezarlığı misillû makbere-i 'umûmî olduğunu anlayub mezkûr sûretleri bir tarafa vaz' eyledim ve kavmini gırbâl-i dikkat ile eledikte mukaddem ki sandûkadan çıkan misillû üzerinde sanem-i şems darb olunmuş müdevver ve sebike olarak haylice altûn parçaları bulduğumdan yukarıda ifâde kılındığı üzere gûyâ kubur-ı mezbûrede defn olunan gürûh za'implerince altûnları ahirete götürüb rablerine takdîm etmek için almışlar hâsıl-ı kelâm işbu tarz üzere onbeş güne kadar emr-i hafr müstemir olub esâr-ı mezkûreden mâ'adâ bir şey istihrâc olunamadı ve eşyâ-yı mezbûre ya'ni üzerine sanem-i şems darb olunmuş müdevver ve sebîke vâfir altûn ve müte'adid direk ve sağlam iki kapu tahsîl olunduktan sonra onaltıncı günü sefere hâzırlanub dârü'l-hükûmete gitmek için yola revân (s. 55) **(Harabelerden Melik İçin Hediye Getirmek ve Divan Hane İnşası)** olduk ve cemâ'ate işbu şeyleri alub melike getürmek lâzımdır dediğimde şimdi cümlesini almak mümkün olmadığından fakat iki direği alabiluruz dediklerinde re'ylerini istihsân eyledim ve hayli ahşab kat' ve direklerin altına vaz' olunub sakt etmemek için çeke çeke üç günde memlekete gelmemiz lâzım geldi ve medîneye vâsıl ve huzur-ı melike dâhil olduğumdan munşerihen ve mütebessimen kıyâm edub musâfahadan sonra beraber getürdiğim altûn ve sâ'ireyi takdîm eyledim ve ma'hûd 'amûdlar ile ebvâb-ı müte'addide-i mezbûre ibhat-ı melike sezâvâr olduğunu ifâde ve ihbâr ve onlardan fakat iki direk getürüb tarik-i hendeseden mâ'adâ usûl ile idhâli mümkün olmadığından hâric-i şehirde bıraktığım iş'âr ettiğim gibi sabr edemeyub görmeklik için 'azîmet murâd etmekle at yapılmasını vezîrine emr eyledi vezîr dahi cemâ'at-ı vâkifeden birini 'acele ile gönderüb bir zamândan sonra mağribden veyâ sâ'ir mahalden getürtmüş anlaşılır altun ile sizin 'arab eğerli ve iki ayağı beyaz bir yâğız at getürdiler ve kapudan idhâl olundukta tabılzanlar nağme ve ahenge başlayub ve melik dahi atına binub vezîr ve işbu fakîr rikâbında şitâb ederek ve cemâ'at-ı vâkife etrâfımızı kuşadub arkamızdan tabılzanlar fi'illerine meşgûl olarak mahal-i maksûda vardık ve melik mumaiyleh atından inub 'amûdların san'atını seyr ü temâşâ eyledikte bunlar elbetde cinler vâsıtasıyla Süleymân bin Dâvud'aleyhi's-selâm hazretleri için yapılmıştır demekle getürdüğüm şeyleri muhterem tutdurmak zımnında Mısır'da vesâ'ir mahallerde bunlardan yüz kât ziyâde musanna' şeyler vardır demeyub kelâmını tasdîk eyledim ve bunları ne sûretle binâda kullanırız dedikte inşallah bendeniz zât-ı devletinize müceb 'azîmet ve vakâr olmak ve divân

mahalliniz binâsıyla ebniye-i sâ'ireden infirâd bulmak üzere mahsûs bir binâ yaparım dedim ba'dehu geldiğimiz vecihle ric'at ve 'avdet (s. 56) edub melikten ayrılmazdan mukaddem medîne-i ma'hûdeden getirülmesi müte'assir olup da kalmış olan direkleri mutlaka getürdelim dedikte emr ve himmetiniz ile vukû'a gelur ise de şehre duhûl ettirmek için sonra yine yapılmak üzere ba'zı hânelerin hedmi lâzım gelur dediğimde tedbîrimi istihsân edub münhedim ve harâb olan hânelerin ta'mîri husûsuna muktezî olan akçeyi ben veririm lakin sû-i tedbîrleri ile rahnedâr olmaması ümidiyle götürcek adamlarla beraber senin gitmekliğün iktizâ eder dedikte sem'an ve tâ'aten diyerek huzûrundan çıkacağım vakitte bana getürdüğüm altûnı verub ve sûretleri dahi seyr eyleyub ba'dehu kırılmasını emr eyledi ve ben hâneme gidub ertesi gün oldukda cemâ'atden otuz kişi gelub direkleri götürmek için sizinle beraber gitmeğe geldik gidelim dediler ise de nevbet be nevbet çalışulub zahmet-i kesîreye giriftâr olmamak zımnında bize yüz adem icâb ettikten sonra lâzım gelen ba'zı şeylerin tedârîki için gitmek husûsu yarına kalmak münâsib olur dedim ve merkûmlar bizim melikin emrine muhâlefet etmeye iktidârımız yoktur demeleri esnâsında kadı zuhûr edub ben hâkipâ-yı emire cebin-sâ olarak işbu gün tevakkuf etmeniz husûsuna ruhsat alurum diyerek gidub bir vakitten sonra geldi ve bütün memleketli madde-i mezbûreye çalışmağa taraf-ı melikten me'mûr olduğunu ve 'azîmet-i lakırdısı ertesi gününe te'hîr olunduğu ifâde eyledi ve 'ale's-sabah gelmek üzere çıkub gittikleri gibi a'made-i mezbûreyi çekmek için bize hayli ip lâzım idüğün kadıya nakl eylediğimde der'akb lefû'l-nahılden ma'mûl iplerin tedârîkini talebeye emir etmekle talebe-i mezkûre akşama kadar bir yığın ip hazırladılar ve ertesi gün me'mûrin gelub ve ehl-i belde müctemi' olub gâyet kalabalık olmağla kadıya nâsın cümlesi bize iktizâ etmez dedim ise de bunlar (s.57) emr-i emîre muhâlefet edemedikten başka size belki tesrî' husûsunda fâ'ideleri olur diyerek cevâb eyledikten sonra kalkub 'izzet ve selâmetle git dedi ve halk ipleri yüklenub ben dahi levâzım-ı seferiyeyi bir deveye tahmîl eyleyub üzerine binerek yola 'azîmet ile mahall-i maksûda vâsıl olduk ve ba'de'l-vusûldireklerin ve kapuların altuna vaz' etmek için bir tâkım haşeb kat' olunub ipleri bağladık ve o gece yatılıub sabah oldukda nâs direkleri ve ba'zısı taştan yapılmı sandûkaların birini bağlayub çekmeğe mübâşeret eylediler ve cemâ'at-ı meşgûle dört binden mütacâviz olub emr ve nehy husûsunda içlerinde ben sultân gibi olduğum hâlde taraf-ı beldeye 'azîmet eyledik isede ağır olmak hasebiyle sandûka-i mezbûreyi cer idenler giru kaldılar ve ta'rîf

etdiğim vechle ağaçların üzerine onları çekub ardında olan yuvarlakları ilerü vaz' ile ağır ağır ancak yedi günde vusûl buldular lakin ben direkler ve kapularla iki günde vâsıl ve zikr olunan direkleri ve kapuları mukaddem götürdüğüm 'amûdlerin yanına bıraktıktan sonra me'mûrlar ile huzur-ı melike dâhil olduğum gibi hoşlanub ve ebvâb-ı mezkûreyi seyr ü temâşâ murâd etmekle atını ısmarlayub 'âdet üzere hâric-i şehre çıkıldıkda ebvâb-ı mezbûreye medngâh hayret ederek bunlar mutlakâ cin işidir dedikten sonra nereye vaz' edeceksin deyu istifsâr ettikde memâlikimizin binâlarının tarzı üzere mukırr-ı hükümetinize bunları tanzîm ederim diyerek cevâb eyledim ve yarın sen bunları şehre idhâl et her kimin hânesi münhedim olur ise ben onu hazinemden yapıdırırım dedikde sem'an ve tâ'aten deyu hâneme 'avdet eyledim lakin 'akıl ve fikrim medîne-i mezbûrenin aslı ve banîsini ve ezmine-i sâlifede mevcûd alan ümemden kangı kavmin meskeni olduğunu tahkîke meşğûl olub 'aklımca tûfândan mukaddem ma'mûr idüğün zan eyledim (s. 58) **(Dağlı Veday Halkının Adet ve Gelenekleri)** ve medine-i ma'hûdenin keyfiyeti ahlâli-i Sûdân'dan birinin ma'lumu olmadığından ve Vedây veyâhûd arâzi-i vahşiyeye-i sâ'ireden birinde mulûk-ı şehîreden bir melek temekkün ettiğini bir târihde görmediğimden her ne kadar Vedâyîluların Dârfûrlulardan ve sâ'ir ehl-i Sûdân'dan medeniyet cihetiyle fark-ı'azîmleri var isede o misillû binâ yapmâlıkları yine kendilerinin hâl ve şânlarının münâsibi olmamağla Allah u a'lem bi-hakîkate deyu orada karar eyledim fakat memlekete gider isem hiç olmaz ise kangı zamanda ve umem-i sâlifeden kangı tâ'ifenin gününde yapıldığını üzerinde yazılmış olan târihini okur bulubda ve öğrenirim ümîdiyle bâkır levhalarını hıfz eyledim verüsum-ı mersûmeden beni vahş-ı'azîm istîlâ eyleyub sâni''alim hazretleri atvâr-ı umemi tahvîl ile ebnâ-yı beşerden bu misillû ebniyeyi binâ eden mulûk-ı mustakileyi ifnâ eylediğin te'emmül ile 'âlemde san'-Allah ne olduğun tefekkür eyledim ve ihrâm-ı Mısır'da ülü'l-ebşâr için 'ibretler var ise de rü'yeti me'lûfe ve ezkârı aktâr ve bilâdda mevsûfe olduğundan ülfetlerinden devr olduğum ebnâ-yı cinsimden mehcûr olubda sâ'ik takdîrin 'inân 'azîmeti sevk eylediği diyâr-ı 'imâret na-pezîrde gördüğüm rüsum-ı ma'hûdeden mâ hasıl olan efkârı zikr olunan ihrâm-ı mısırî müşâhedede hâsıl kılmadım ve çünkü bu misillû binâları inşâyâ Sûdân ahâlîsinin tabîatlarında kabiliyet olmamağla kabildir ki arz-ı Mısır ve sâ'ir şeref 'imâret ve medeniyet ile müştehir memleketlerden bir ta'ife ber-muktezâ-yı tebeddül-i ahvâl-i 'âlem bu tarafa intikâl eyleyub bu güne esârı i'mâr eyledikten sonra bir zamân o havâlîde kalarak ashâb-ı ihrâmın izmihlâli gibi

bunların dahi şîrâze-i sahâyif cem'iyetleri perîşân ola deyu tefekkür ile medîne-i mezbûrenin ma'mûriyeti kable't-tûfân olub da ba'dehu harâb olduğunu cezm ettiğim misillû sebep harâbı tûfân olmayub belki vahşî (s. 59) siyâhların tâife-i merkûmeye gâlib olmaları ba'is olmuşdur zan eyledim el'ilm'ind Allah ve biz maksûdumuza gelelim huzûr-ı melikden çıkub hâneme gelur iken mumaileyh gıyâbımdan hıdmet için iki cârîye ve biraz hurmâ ve 'asel ve zevcem için iki cedid gömlek ile 'akâik hicâz ve boncukdan 'akdler gönderub kadıya Mevlâ emîrimize 'ömr ihsân eyleye bende üç 'aded mâlım olarak halâyık var iken mumaileyh dahi işbu iki cârîye ile ikrâm eylemiş ise de şimdi cümlemiz yedi nefsten 'ibâret olub me'ûnet kesîreye ihtiyâc mes edeceğinden başka el-an bunların bana iktizâsı bu kadar dediğimde zahîre husûsuna melik müte'ahhid olub vilâyetimiz sıcak ve ahâlîsi çıplak gezmeye alıştığı cihetiyle kisve için dahi zahmet çekilmeyeceği derkârdır dedikten sonra insâna hedîye kabul etmemek mümkün olmadıktan başka siz burada garîb bir adam bulunmanızla elbette bir vakit olur ki memleketinize gitmek murâd iderseniz bu sûretde hedâyâ-yı mezbûrenin ba'zısını bâzirgânlara bey' ile akçe sen der kise eylemek ve sâ'irini alub götürmek için bırakmak evveli görünüyor deyu nakl-ı kelâm eyledi ve emr-i ma'âşinizi mübâşerete melik beni me'mûr eyleyub siz dahi tadrîs husûsunda tekâsül etmeyin diyerek hatm-i makâl etmekle nasîhatini kabul ile o gece yatdım ve sabah oldukda beni celb etmek üzere taraf-ı melikten birisi gelmekle huzûruna gidub ba'de'l-musâfaha herşeyden mukaddem a'made-i mezbûreyi hâric-i şehirden sarâyıma idhâl etmekliğinizi murâd ettiğimden i'âne eylemek üzere cümle ehl-i beldeyi me'mûr kıldım demekle sem'an ve tâ'aten diyerek çıktığım gibi yanım sıra vâfir adem geldikten başka direklerin vaz' alunduğu mahalle varıldıkda mevzû'-ı mezkûr izdihâm-ı mu'aşer beşerden mahşer misilû olub emr-i emîre muhâlefet etmemek ecl-içün müşâhede kılınan rûy-ı şâhid-i inkıyâd ve itâ'atleri mülûk-ı (sf.60)sâ'ire teb'asının mirât-ı ahlâk ve tabâyi'lerinde numâyân olamayacağı bedîdâr oldukdan mâ'adâ te'abbüs ve tekellûf 'arz etmeksizin inşirâh-ı fûâd ile me'mûr oldukları hidmeti edâya dâmen-i dermeyân-ı gayret oldular ve zikr olunan 'amûdlerin idhâli husûsu zorca bulunduğundan biri birinin eserinde çekilmesini emr ve tedbîr edub ve o gün pazar günü olmak hasebiyle cem'iyet-i ahâli kesret üzere olduğundan seddirâh olan hânelerin hedmi maddesi kolaylıkla vukû'a gelub bu vechle şehre idhâl ve akşam oluncaya kadar sarây-ı melike isâl ile dîvân yerinin ortasında bulunan ağacın altına vaz' eyledik ve melik-i mumaileyh işbu 'amûdları

nasıl binâ edeceksin ve nereye vaz' kılacaksın deyu istifsâr eyledikte cevâb olarak güzelce yapılmak için sarf-ı gencîne-i efkâr ve bedel-i nakdine-i ezhân ederek kireç fırının i'mâli ve kirecin ihrâkı lâzım geldikten mâ'adâ tedârik-i alât-ı neccâriye vakte muhtâc olduğunu ifâde ile istid'â-yı mühlet etdim isede orası sizin bileceğiniz şey olub fakat mutlakâ yarın başlamanız lâzım gelur deyu emr etmekle emir sizin diyerek çıkub hâneme gittim ve gece oldukda kadı ile mükâleme eyleyub kirec tedârik etmek için ta'ni eylemek lâzım olduğun naklettiğimde emîr mumaileyh muhâlefetden hazır edub yarın emir-i binâyâ mübâşeret ve dersi 'asırdan sonra okutmağa müdâvemet ile demekle leyle-i mezbûrenin sabahında kireç yakmak ve hatab cem' eylemek ve fırın binâ etmeğe şurû' edub mi'mâr ve mühendis ve mu'allim benden gayrı yok idi ve her ne emr eder isem husûle gelub kireç yapıldıkda lâzım gelen taşları dîvân yerinin yanına karîb bir mahalle cem' ile direkleri melikin oturduğu mahalle karşı dikub üzerine hurmâ tahta ve dallarıyla uzunca bir oda binâ ettiğimde mumaileyh gâyetü'l-gâye mesrûr oldu ve götürdüğümüz kapulardan birinin divân mahalline ve birini harem tarafına vaz' (s. 61)eyledim ve çünkü lâzım gelen alât-ı mi'mâriye mevcûd olmadığındanve ben kavâ'idü'l-binâyı memleketimde mi'mârlardan gördüğüm kadar bildiğimden meşgûliyetimiz yedi ayda hitâm bulup esnâ-yı iştigâlimde ve eyyâm-ı sâ'irede bilmedikleri şeyleri öğrettiğimden memleketin en zengini olma mertebede ihsân gördükden mâ'adâ dâ'ima orada kalmaklığım husûsunu 'arz ile koyun ve keçi beslenildiği misillû müşterisine bey' etmek üzere kendinde 'abîd ve cevârî iskân ve tenâsül ettirilen dağlardan Tekve nâm cebelde yarısı erkek ve yarısı karı olarak yigirmi kadar köle ve halâyık ihsân edüb mahal-i mezbûrun kethüdâsına onların bana ta'yînini emr ile ber-vech hibe hüccetini dahi yazdığından kethüdâ-yı merkûm ile cebel-i mezkûre gitmekliğim lâzım geldi ve şehirden orası iki günlük mesâfe olub hâzırlandıktan sonra yanımızda melikin hademesinden beş kimesne olarak mevsim-i sayf olmak hasebiyle harâret-i arza tahammül olunamadığından gündüzün dağlardan cârî olan sular kenarında ve gölge mahallerde oturub geceleyin menzil-i maksûdumuza şitâbân olmak üzere yola revân olduk ve üçüncü günü sabahleyin eşcâr-ı 'azîme ve miyâh-ı kesîre sâhibi olub mas'ad-ı maksûdumuz olan cebele vâsıl olduğumuz gibi vücûdları ayine gibi parlak ve serâpâ cisimleri çıplak bulunan 'abîdden bizi görenler 'alâmât ve elbiseleriyle hademe-i melikî bulub koşarak ve tuyûr-ı sağîrenin savtine benzer sesle yu yu yu yu deyu çağrışarak yanımıza gelub liecli't-tazîm başlarına toprak serpdikden sonra etrâfımızı kuşatdılar ve biz ortalarında

gidüb ben her ne kadar lügatlerini bilmez isem de refiklerim tekellüm eylediği hâlde zirve-i cebele su'ûd ve mâ-i bârid-i lezîz ile eşcâr-ı mültefayı müştemil olan bir mahalle nüzûl ve ku'ûd ettik ve ba'de'l-istirâha işbu vahşîleri teferruc ile keyfiyet hâllerini tahkîk için rufekâmdan biriyle kalkub (s. 62) etrâf-ı cebelî seyr ve devr esnâsında refikimden evvelâ bunların dînleri ve husus-ı tezevvücleri nasıl idüğün sû'al eyleyub ekserisi şemsi ve ba'zısı batınlarında vücûd buldukları delil-i bâtilleriyle nisâyı hâlik ve mevcud-i vehim ettikten mâ'adâ emr-i tezevvüci bilmeyub fakat her biri kendi rızâsıyla nefsi için bir karı alarak geçinirler ve beyenlerinde fi'il-i habîs zinâ çok vukû' bulur ise de sâhibeleri yanında âhar bir recul gördükleri sûrette katl ve itlâfi husûsuna sa'i ve gayret ederler diyerek nakl eyledi ve hânelerini görmediğimden nerede sâkin olduklarını istifsâr ettiğimde yazın ağaçlar altında ve kış geldikde mağaralarda iskân ve sayd ve meşelik pelîdi ile geçinub her biri bunlardan ne mîkdâr cem' edebilir ise mağaralarında pinhân ve memarlara matâmir-i hafr ile sayd-ı ğazâlân eyleyub ekline me'lûf olmadığımız ağaçların yemişlerini yiyerek ve besledikleri keçilerin südlerini içub etlerini ekseri için ve ba'zı kere tuzsuz olduğu hâlde tabh-ı hafif ile ekl iderek ta'ayyuş iderler dedikten sonra satılmak için içlerinden ifrâz ve ahz olunanları gördüklerinde mu'ârada iderler mi deyu sû'al eylediğimde esîrlik meşakkatinden haberleri olmamak hasbiyle her biri gittikleri yerlerde melik gibi geçinur zan ederek cümlesi husus-ı mezbûrdan mesrûr olub hatta anası oğlu veyâhûd kızının ahz ve bey'ine sevineceğine müşâhede eylediğiniz üzere geldiğimiz vakitte onlardan birazını aluruz ümîd eyleyub kemâl-i surûr ile karşıladıkları delâlet eder dedi ve kapûları girecekleri vakitte bozulmak üzere birbiri üzerine vaz' olunmuş ahcâr-ı kebîre ile mesdûd ve bir tarafında kış için cem' ettikleri pelîdleri mahfûz olan düz ve vâsi' ba'zı mağaralara duhûl eylediğimizde levâzım-ı beytiyeye da'ir bir şeyleri olmadıktan başka suyu bile keçi derisinden yapılmış kırbalarla içtiklerini ve ağzı çubuklu nısf kırbalar (s. 63) ile süd sağdıklarını ve keçilerinin çayırları olmayub onları mekândan mekâna ta'kîb ile besledikleri ve dağda taşlardan çıkan suların etrâfında havuzlar hafr ile suyu cem' eylediklerini görüb zât-ı vâcibü'l-vücûd bunları kuyûd-ı derâhim ve dînârdan azâde ser ve kisve ve firâş ve'l-lezâyiz-i ekl ve ma'âşdan bi haber eyleyub behâyim gibi ebniye-i hâlleri jenin ekdâr ve 'gumûmdan hâli ve beni vatanımdan cüdâ edüb de bu taraflara sevk eden hırs ve tama'-ı sefiliyetinden'âli olduklarını anladım ve etrâfını dolaşdıktan sonra mukırımıza ric'at ve o gece mahal-i mezbûrde beytutet eyledik ve

mehtâb olmak hasebiyle kavm-i fevc-â-fevc zuhûr iderek ricâl ve nisâ nısfı'l-leyle kadar birbirileriyle usûlleri üzere lu'b ü ahenk eyleyub ba'dehu ga'ib oldılar ve sesleri bile kesilmekle uykuya varılıub sabah oldukda refikim kavmin ihtiyârını ve bülûğa ermişlerini cem' ile uzun uzadıya tekellümden sonra 'abîdlerden bir cemâ'at toplayub ve onlardan melikin emri üzere karılarıyla beraber beş erkek ve bir kız çocukları olan on 'aded raculi ayırub işte ağânız budur diyerek beni işâret eyledi ve cümlesi hoşlanub bera-yı ta'zîm başlarına toprak serpdiler ve ehl-i cebel-i sâ'ir Sûdânular gibi beni görmek için birikub levn ve libâsımdan müte'accib oldular ve 'abîdlerin ifrâz olundukdan sonra ikinci yaklaşıub memlekete ric'at eylemek üzere 'azîmet ve dağdan nüzûl eder iken arkamızdan gelen kavim hayli gittikten sonra'avdet edüb biz ise bütün gece kat'-ı mesâfe eyledik ve sabah oldukda istirâhat için nüzûl ve ba'de'l-'asır 'azîmetimizi teşdîd ile medîneye duhûl birle ertesi gün huzur-ı melike gidub şükr ü senâ ve vâfir-i du'â eyledim ve melik mumaiyleh artık bundan sonra seferiniz tekmîl olub bizim yanımızda kalın demekle efendim verâ-yı perde-i gaybda mestûr olan (s. 64) **(Melik Abdullah Halim'in Veday Tarafına Yaptığı Seferler)** eşyâya insanın 'ilmi ta'alluk etmemekle gideceğimi ve gitmeyeceğimi cezm idemem dediğimde ni'm söylediğiniz sahîh ise de medeniyet ve 'azîmetdedir dedikten sonra elbette burada kalacaksınız diyerek hayli riyâl-i efrence ihsân eyledi ve bende emir efendimindir deyu yanından çıkub işime gitdiğimin ikinci günü hademenin biri melikin i'tâ eylediği 'abîdlerin hüccet-i şer'iyesini elime getürmekle ona bir riyâl verub ders meşgûliyetinde kaldım ve melik mumaiyleh her sene memleketi etrâfında Müslim olmayan mülûk üzerine 'azveye hurûc ile ahz ganâyim ve üserâ edub ba'zı kere bozulursa dahi kuvvet husûsunda onlardan ziyâde olduğundan ve sâhib-i şevket üzerine tasallut etmediğinden ve birde ale'l-gafle hücum eylediğinden ekser zamânda suret-i galebe kendi taraflarında nümûdâr olduğum misillû bu def'a dahi 'gazveye çıkmak murâd edub zat-ı seferiyelerini vaz' için arkalarında çantaları ve mızrak ve kılıçları olarak ehl-i beldeden iki bin ve sâ'ir köylerden cem'ü feyr ve cem'-i ğafîr toplayub tabıllar çaldırarak ve önlerinde rengârenk sancâklar çekilerek mumaiyleh atına binub çıkdı ve çıkmazdan bir gün mukaddem li-ecl-i tevdîf huzûruna gitdiğimde sizde bizimle bulunur iseniz size çok mükâfât iderim dimiş ise de yâ seyyidî biz 'ülemâ gürûhundan bulunduğumuzdan seyf ve sinâna bedel-i tadrîs ile me'lûf olub muhârebe elimizden gelmez fakat size cünûd nâ ma'dûd du'â ile imdâd ideriz dediğimde gülüb siz ya'ni beyaz cinsi da'imâ

rahata alışmağla bizim gibi harb ve darbe tâkat getüremeyecekleri derkâr bulunduğundan tadrîs ile memleketde iştiğâl etmenize ruhsat verdim demiş idi ve kadının yanımda okuyan oğullarını ve kendi hareminden iki karısını ve biri kendi ve aharı (s. 65) haremi ve diğeri mühimmâtını vaz' için üç çâdır dahi ahz etmiş idi ve haremi beyaz çarşebler ile mestûre oldukları ve yanlarında vezîr ve bir tâkım tavâşî buldukları halde başları görünecek mîkdârı tepesi açık ve etrâfi dört köşesinde vâkı' değneklere merbût olan kıldan yapılmış sandûka resminde bir siyah şey ile örtülmüş bir deve üzerine ikisi binub verâ-yı halkda giderler idi ve ahâli-i medîne de karı ve çocuklardan mâ'adâ sefere gitmeyenlerin mecmû'ı beldeden hurûcile melikin mansûr ve muzaffer olması için du'â olunarak ve çocuklar âmîn çağrışarak gürültü ile ikindiye kadar li-ecl-i teşyî' yürünmekle hasebü'l-iktizâ ben dahi talebemle beraber du'â-hanlık iderek meşye şurû' eyledim 'asr oldukda melik mumaileyh beyne'l-cibâl bir mahal-i vâsı'a nüzûl ve haymesine duhûl eyleyub 'asâkiri mu'askerin etrâfına tevzî' ve taksîm ettikten sonra teşyî' ve tevdî' husûsu için gelen kimseler memlekete 'avdet eylediler ise de yevm-i mezbûrda şiddet-i hararetden çektiğim ta'ab-ı mâni'-i râh rec'atim olmağın hem beni görür ve hem yanında biraz râhat iderim deyu huzur-ı melike girdiğim gibi ayağa kalkub sizde geldiniz mi dimekle şâkirdlerim ile mahsûs du'â etmek ve ikinci def'âda dahi vedâ' eylemek zımnında buraya kadar geldim dediğimde meserretle gülüb culûs ile emr eyledi ba'dehu bugün beldeye 'avdet idecekmisin didikte gece yaklaştığından burada beytûtet ve sonra memlekete 'azîmet iderim deyu cevâb eyledim ise de burada sabahladığımız takdîrce gündüzîn pençe-i âfitâb-ı cihântâb-ı garibân sabır ve tahammülünüzü cân ile iztirâb vireceği ve bizim dahi nüzûlümüz tevdî'e gelenler için olduğundan biraz vakit geçikten sonra gidileceği mukarrer bulunmağla gideceğimiz zamâna değin kalub ba'dehu talebenizle gidin demekle sem'en ve tâ'ten deyub ve azıcık yanında (s. 66) oturub ba'de'l-vedâ' talebem ile etrâfında 'uyûn-ı kesîre olan bir ağaç gölgesinde ârâm eyledim ve mağrib ve 'aşâ namâzları edâ olunduktan sonra nâgâh-ı tabıllar çalınmağa mübâşeret olunub halk dahi sefere hâzırlanmakla melik-i mumaileyh 'askeri ile yola revân oldukda ben dahi şâkirdlerim ile medîneye teveccüh ve 'azîmet ve fecr takarrub edinceye değin tahrik-i kâdeme-i rihlet ve evvelki gün çektiğim ta'ab ve zahmetden nâşi yürümeğe tâkadım kalmamağla bir mahalle nüzûl ve tulû'-ı şemse kadar istrâhat idilub medîne yakın olduğundan biraz gittikten sonra mahallemize duhûl birle safâ-yı hâtır ile tadrîse meşgûl oldum ve

sefer-i melike kırk güne değin müstemir olub ve bir gün müjde müjde ah-ı sultânî mansûr ve a'dâsını makhûr eyledi deyu savt-ı a'lâ ile nidâ iderek deve üzerinde bir müjdecî gelüb etrâf-ı medîneyi seyr ü devr eylediği gibi meliki karşılamak için hânelerinden hâric-i şehre hurûc itmekle kadı buyurun bizde gidelim dedikde kadı ve evlâdı ve tullâb ile yola revân ve medînede 'avâciz ve ekall-i sıbyân ve şuyûhdan mâ'dâ kimse kalmadığı hâlde cemî' ehl-i belde ile mağrîbe kadar şitâban olduk ve yanımızda me'kûlâta da'ir bir şey bulunmamağla başkasının hâli ma'lûmum değildir lakin benim karnım pek acıkub kadıdan yâ seydi çünkü emr bugüne olacaktır niçün beraber me'kûlâtdan bir şey getirmedi deyu istifsâr etdiğimde melik böyle giru kalacağı ma'lûmumuz olmadığından getirülmemiş olmağla sabırdan gayrı çaremiz yoktur deyu cevâb etmeğın farzâ bu gice sabr idelim yarın bir taraftan ateş-i cu' ve bir taraftan harâret-i şems bütün bütün cism-i za'îfemizi istilâ ider ise memlekete ric'at husûsu mute'essir ve belki mutezir olur dediğimde elbette yarın melik zuhûr ider ve nâs-ı melike mülâki olduğu yerde onlara ziyâfet çekmek mumaileyhin 'âdetinden olmağın cümlemiz seyr-i havân ni'meti oluruz (s. 67) demekle deryâyı keyd ve zecreme sükûnet gelub sabaha değin bu hâl üzere yattık ve sabah olub seyr ü sefer murâd eder iken tabılların sesleri dağlara 'aks iderek mumaileyh cünûd nâ ma'dûd vasatında olduğu hâlde zuhûr itmekle vâsıl oluncaya kadar olduğumuz yerde tavakkuf idup ehl-i belde zikr olundığı üzere kavleri olan yu yu yu lafzıyla perde-i sımâh- eflâkı çâk etme rütbesinde çağrıışdılar ve mülâkâtı için hurûc eyleyen nâsın ortasına geldiği gibi vakf eyleyup bir şecere-i kebîre tahtına nüzûl eyledi ve biz huzûruna vardığımızda merhabâ diyerek ve izhâr-ı sürûr nâ mahsûr iderek karışıldı ve çadırı dinledikten sonra etrâfımızı râyât ve tubûl ihâta eylediği hâlde bizi çadırına götürüb oturtdu ve ba'dehu mâlikü'l-melik hazretleri kendini a'dâsına ne keyfiyetde gâlib eylediğın ve min-ğayr-ı tavakkuf hasmının turre-i cem'iyetini perişân idub iskân eylediği dağlara kadar kaçırıldığı ve orada bir dere içinde bulunan küçük bir karyenin dâhilinde mevcûd karı ve çocukların mecmû'nu tutub muhârebede ahz olunanlarla cümle-i üserâsı üçyüze bâliğ olduktan başka çok koyun ve keçi ve deve ahz ettiğın nakl ve hikâyet itmekle bizde sa'yına teşekkür idub şecâ'atını medh ve te'kîd ider kelimât serd eyledik sonra mülâkatı için gelenlere ziyâfet tertîb eylemek üzere ğanâyimden ba'zı develerin debhini emr ettiğinden ve ba'de'l-ziyâfe o gice mahal-i mezbûrde beytütet eylemek 'âdetleri bulunduğundan fi'l-hâl vezîr kalkub on 'adet devenin debhini ve kâffe-i halka tevzî'ini emr eyledi ve o gice melikin yanında

kalub hademe-i melik kebâb olmuş keçi eti ile bir kavâta serîd götürdüklerinde biz bir tarafda oturduğumuz hâlde yalnız ekl etdi ve ba'dehu sofrası bize nakl olunub kadı ile yiyub fâri' olduktan sonra sohbeta mübâşeret olunmağla (s. 68) memâlikimizde vukû'a gelen muhârebelerin kefilini istifsâr eyledi ve cevâb olarak bendeniz muhârebede bulunmadığından usûl-ı harb ve kitâl ve furû'-ı cenk ve cidâl gereği gibi mağlûmum değil ise de mesmû'umuz olduğu üzere top ve tüfeng ve tabanca isti'mâl olunub a'dâya muhtelit olundukda seyf havâle kalınur ve kütüb-i tavârihde kirâ'at ettiğime göre melikler 'asakirlerini iki tarafa taksîm ile kendileri kulub-ı 'askerde karar ve evvelâ çarhacıları geru ferre şurû' ettirub sonra 'asâkir-i sâ'iresini hücûma icbâr ederler deyu rivâyet ve cünûd Mısriye'nin Kerdifânı zabt ve istîlâ etmezden mukaddem ab ile ya'ni melik-i Kerdifân ile mukâtele eylediklerini ve bi-pervâ mumaileyh on beş yigirmi (yirmi) kişi ile gidub 'asâkir-i mezkûrenin toplarını zabt etdi ise de pusuda olan mağrîbiler tüfeng endâz olub 'âkibet kendini ve cemâ'atını telef ettiklerini hikâyet ettiğimden kelâmımdan ta'accub ve zikr ettiğiniz üzere bunların hin-i muhârebede şecâ'at ve merdânelikleri yok anlaşılır deyu tefevvuh etmekle emir buyurduğunuz gibi ise de harb-i had'a dimek olduğundan nefsinin helâka ilka etmekden ise 'aduvvini uzaktan munhedim eylemek öyledir ve şecâ'atın makbûliyeti 'âlemin Müslimi ise dahi kendinin mağlûbiyeti ihtimâlin def ile hasmının katl ve i'dâmı husûsuna insanın yol bulmaklığı ahvat ve nisf-ı şecâ'atdır ve şecâ'atın mümed ve hayta âdem-i muzâyakaya düçâr olub 'adüv ile sadr ba sadr bulunur ise cânını a'dâya teslîm etmen veyâhûd o günden firâr eylemek iyi bir şey olmadığından müdâfa'aya kalkışmak ve muktedir olduğu kadar say' ve gayret göstermektedir yoksa ba'de'l-helâk şecâ'at ile fahr olunmayacağı derkâr ve ihtiyât ile hasmını i'dâm edub yaşadığı yanına kâr kalacağı aşikâr bulumağla zikr olunduğu üzere cânını fedâ etmeksizin hile ve had'alar ile hasmına gâlib (s. 69) (**Melik Abdullah'ın Ateşli Silahlar Edinmesi**) olmak andan ihsandır dediğimde kavlimi istihsân etti ise de had'e şecâ'atın nisfı olduğunu teslîm etmedi ve muhârebe-i bahriye ve sefâin ve müdâfi'-i keyfiyetin su'al etmekle gördüğüm vecihle denizi ve gemileri ve topların asvât-ı ha'ilesinden başka bir mekândan mahal-i ba'ide gülle atup kal'a yıkmak ve gemi paralamak ve isâbet eylediği sûretde darbe-i vâhidede nüfus-ı kesîreyi telef eylemek şânından idüğün nakl ve rivâyet ettiğimde keyfiyât-ı mezkûrenin icâd ve ihtirâ'ına kuvvet-i beşerin ta'allukı 'adîmü'l-imbkândır za'miyle eğer siz 'indimde sâdiku'l-kavl olmasaydınız inanmazdım dimekle memâlikimiz ve o

havâlide bulunan mülûkün muhtâc-ı ileyh oldukları mühimmâtın mevcûdiyeti hasebiyle savlet ve iktidârları çok ve sizin dahi kudret-i tâmm ve savlet-i kâmile ve ‘asâkir-i vâfireniz mevcûd ise de mülûk-ı mutemeddineye mucâveretiniz olmadıktan başka sizden mâ’adâ bilâd-ı Sûdân’da medeniyet ve zekâvet ve kerem ve sehâvet husûsunda bir kavim yoktur bu sebepten bu’diyyet-i tarîkden nâşi götürülmesi mümkün olmayan şeylerin celb ve tahsîsini murâd iderseniz dedikten sonra top ve alât ve levâzımının celbi zikr olunduğu üzere bu’diyyet sebebiyle muhal olduğu misillû memâlikinizde i’ mâli dahi edâvatının ‘adem-i mevcûdiyetinden müte’azzir ise de tüfeng ve tabanca ve barûtun götürülmesi ve burada yapılması kolay bir şey olub onları iştirâ-yı ‘abîd için gelen bâzargânlara sipâriş buyurduğunuz sûrette size lâzım gelecek mıkdâr götürürler dedim ve a’dâ ile muhârebe olundukda haylice i’ânesi olacağı ve sayd ü şikâr husûsunda fa’ideli olduğun nakl eyledikten sonra ta’limi mâddesini dahi taahhüd eyledim ve bunları işitdikte geçen sene celb edemedik deyu te’essüf ile alat-ı mezkûreyi malzemesiyle bâzargânlara ısmârlamak husûsunu taleb eyledikde yâ seyyidi mağrib (s. 70) tüccârları ve Trâblus ahâlisi silâhsız sefere çıkmadıklarından ekserisinin yanında tüfeng ve tabanca ve kurşun envâ’ı mevcûd bulunmağın onların esliha-i za’idelerini satın alub ısmârlayacağımız silâhlar gelinceye değin onların isti’ mâl eylemek güzel olur dediğimde mesrûriyet-i kesîre ve memnuniyet-i vefîre izhâr iderek ve memleketinde bu misillû bâzargânların mevcûd olduğu der hâtır eyleyerek vezîrini çağırub yazın elbir yazın inşallah medîneye duhûl eylediğimiz gibi kangî bâzargânın yanında lüfeng ve tabanca var ise râdı olduğu bahâ ile onları iştirâ eyle dedi ve sohbet sülûs-i leyle değin müstemir olmağla yanından çıkub bir tarafı râyât ve tubûl ile ve bir tarafı silâhlu elli kadar adem ile ihâta olunmuş olan hayme-i vezîre duhûl etdiğimizde kendi fâdıl ve ‘âkil ve zarîfû’l-ahlâk bir merd-i kâmil olduğundan kalkub ve ta’zîm ve tekrim ile bizi karşılayub iclâs ettikten sonra bana nazar iderek yâ seyyidi ‘ilmallahü’l-‘azîm siz melikimizi umûr-ı mühimme-i cesimeye delâlet ettiğimize gâyet haz eyledim ve çünkü ümem-i mutemeddine ile ‘adem-i ihtilâtımızdan ve bize gelen bâzargânların zât-ı fazîlet-i semâtınız gibi fehm ve idrâk ve husn-i nazarları olmadığından dolayı biz dahi melikimizi zâtınız misillû umûr-ı cemîleye taşvîk idemeyeceğimiz derkâr bulunmağla sizden ricâ iderim ki memâlikinizde mevcûd olan eşyâ-yı lâzımının küllisine emirimizi delâlet iderseniz ve bu güne ‘akl ve ‘irfân size dâd-i hak ve ‘inâyet-i hakîm-i mutlak olub eğer söylediğim lakırdıları melik işitmiş olsa sizi vezîr

nasb ider dedikte efendim etvâr-ı halka ‘ârif ve mahal be mahal kâfe-i aklıma vâkıf olmak şân-i vezâretten olub halbuki bendeniz saray-ı melik ile hâne ve câmi’den gayri bir şey bilmediğim aşikâr olduğdan mâ’adâ ecnâb-ı şecâ’at nasâbınız gibi gayret ve himmet ile ma’rûf ve hisâl-i hamîde ile mevsûf olan zâtın bulunduğu sûrette âharin vezîr olmaklığı (s. 71) lâyıf ve münâsib değildir deyu celb-i hâtır ider kelimâtı serd etdiğim ‘akabinde velâyetimde mevcûd olan eşyâyı nakl ve beyân itsem cümlesini götürmek istersiniz diyerek nakl-i kelâm eylediğimden mesrûr olarak bizi biraz vakt-i meks etdirdi ve vezîrin yatağı Rumda yapılmış iki buçuk arşûn tûl ve bir buçuk arşûn ‘ardı olan bir kıt’a sûf alub gâlibâ bâzargânlar vâsıtasıyla götürmüş olmalıdır ve vezir anın üzerine yatub kadı ile ben dahi ard üzerine yatdık ve fecr olduğu gibi tabıllar çalınmağla halk uyanub birbirine karışdı ve selât-ı subh edâ olunub vezîr huzur-ı melike ben ve kadı memleketli ile medîneye ‘azîmet eyledik ise de ‘asâkir-i melikden ayrılmayub o gün irtihâl etmediler ve biz lâyenkati’ meşy ve seyr ile medîneye dâhil olub kadıdan melike da’ir istifsâr eylediğimde ahz eylediği ganâimi irae etmek için bugün gelmeyub yarın erkenden gelur dedi ve o gece yatılıb ale’s-sabâh kadı ve ‘iyâl ve evlâdı ve ben ve hizmetkârlarım cümlemiz birden beldenin kâffe-i sekenesiyle hâric-i şehre çıkub yolun bir tarafında biraz vakit vâkıf olduğdan sonra onünde iki büyük tablı kemâl-i gayretle çalarak deve üzerine bir âdem zuhûr idub arkasından karı ve çocuk olarak ahz olunan esîrler ve ba’dehu yigirmi kadar deve ve beş büyük sürü keçi ortamızdan mürûr eylemeğe başladı ve sonra a’dâdan ahz eylediği ok-yayları hâmil oldukları hâlde mızrâklı bir tâkım pîyâde askeri geçüb verâsından maiyyet-i melikde bulunan kezalik mızrâklı ve yâylu vâfir ‘asâkir mürûr eyledi ve ‘akabinde melikin râyât ve tubulı ile ve kırmızı feslü ‘askerler ile vezîr zuhûr eyleyub ahâli-i belde-i melik geçinceye kadar kavleri olan yu yu yu lafzından fâriğ olmadılar ve’l-hâsıl nâs meliki ihâta eylediği halde medîneye sür’atle gidilub melik sarâyına biz dahi hânemize vâsıl olduk (s. 72) **(Melik’in Hocası Mertebesine Yükselmesi)** ve kudüm-ı meliki tehniye eylemek lâzım geldiğinden kadı ile sarâyı gidub sarâyın içünü bayâğı şiddet-i sadâ-yı tubûl ile mütevelvel ve hareket-i nâs kesîr ile mütezelzil bulub halk kadıyı gördükleri gibi açılmağla doğru huzur-ı melike girdik ve bizi gördükde mütebessimen ayağa kalkub du’a ve senâ ve resm-i tehniyet icrâsından sonra bizi oturtdu ve bana nazar iderek bundan böyle sen benim hocam olub devletimi kendi devletinizin usûlü üzere tanzîm idesen ve her kelâmın ‘indimde makbûl olmağla ne istersen korkmayub söyleyesin

dedikde işbu usûl na ma'kûl darb-ı tubûl melike lâıyk olmayan umûr-ı gayr-i makkûleden iduğını ifâde eylemek istedim ise de tavâ'if-i Sûdân'ın kemâl-i muhabbetlerin der hâtır eyleyub sükût etdim ve biraz meks olunub kalkar iken sana ve şeyhe esîrlerden üçer 'aded tahsîs ve i'tâ olunmasını emr eyledim erkek ve yâhûd karı kangisini ister isen onu al demekle ayağını öpüb yâ melikü'z-zamân mâlik-i hakîki celle şânihü hazretleri hayrınızı tevfir ve eyyâm-ı 'ömr ve devletinizi tatvîl ve teksîr buyursun bendenize göre karı erkekden hayırlıdır dediğimde gülüb ba'zı güzelleri seçilsun dimekle tekrar ayağını takbîl ederek mukırrımıza ric'at eyledik ve 'asır oldukda hademe-i vezîrden birisi üç cârîye bana ve iki cârîye ve bir köle kadiya götürüp teslîm etmekle şahs-ı mezbûre derâhim-i efrenciyeden biraz akçe i'tâ eyledim ve cevâri-i mezkûre cemîlü's-sûret-i sağîri's-sin olub üserâ-i sa'iremlerle beraber haylice olduğundan lâzım olmayanlarını satmak murâd ettiğimi kadiya 'arz ettiğimde ben senin için onları inşallah bey' ederim dedi ve iki gün geçtikden sonra melik âdem gönderub beni celb etmekle huzûruna vardığımda yanında iki tüfeng ve biraz kurşun ve barut olarak mağrib tüccârından birini gördüm ve melik mumailleh bana nazar iderek (sf. 73) sen bu tüfengleri benim için sâhibinin hâtırını derdest eylediğin hâlde iştirâ ile dimekle recul ile mukâvele eyleyub pek iyice olmamağla her biri için birer esîr i'tâ eyledim ise de râzî olmadığından ikisini üç rakîk ile ahz idub iki riyallık mıkdarı kurşun ve barût aldım ve şahs-ı mezbûr gittikten sonra melik bunları isti'mâl ile görelim dimekle fakat kuru sıkı doldurub boş atmak murâd eylediğimde kurşun dahi vaz' ile deyu emr eylemiş ise de kurşun komak sayd ü katl 'adüv-ı hengâmında icâb eylediğin ve el-an murâdım ancak yanında itlâk edub ateşin keyfiyet hurûcunu irae idiğun nakl ile divânın ortasında havâyâ doğru ve boş atdığım gibi bârutu çokça kovduğumdan ziyâdece patlayub şiddet-i savtından hâzır olanlar gereği gibi korkdular ve ba'dehu vardığı yere keyfiyet tesîrini müşâhede zımnında kurşunun vaz'ını emir etmekle karşumda olan duvarın üzerine bir dâire-i vâsi'e tersîm edüb tüfengi dahi kurşun ile doldurub melike karîb olduğum hâlde dâire-i mezkûre tarafına boşatmak murâd eylediğimde güyâ izhâr-ı havf itmeksizin benden uzak atınız dimekle yanından uzaklaşub itlâk eyledim ve kurşun duvara isâbet eyleyub taş ile çamurdan bina kılındığından içünden biraz toz çıkmışdı ve atdığım gibi kalkub yanıma gelur iken hin-i kıyâmında darb-ı tubûl 'âdetleri ise de kemâl-i dehşet ve tahayyürlerinden sür'at ve usûlsüz olduğu hâlde çaldılar ve melik ve vezîr benimle beraber duvarın yanına gidüb yeri belî olduğundan kurşun duvarın içinde

olduğu tebeyyün etmekle çıkarılmasını emr idup hademedden birisi erimiş bir parça kurşun çıkardıkda melik mutte'aciben ah ah bu ete ve kana isâbet ider ise ne fenâ olur diyerek ve memâlikiniz ne 'aceb güzel şeyleri cem' eylemiş deyu nakl-ı kelâm iderek mekânına ric'at eyledi (s. 74) ve ba'de'l-cülûs yanımda atmaklığım mümkün olur mu dedikde fi'il-i mezbûr güç bir şey olmayub ben deniz size meskini ta'rîf iderim ve siz dahi istediğiniz yere boşaldırsınız deyup ve tûfengi doldurub sonra buyurun dediğimde yerinden kıyâm ve benden ve hâzırından utandığından izhâr-ı havf etmediyse dahi yüzünde asâr-ı havf numâyân olarak itlâkı husûsunu merâm eyledi ve keyfiyet-i mesk ve itlâkını öğredub kolaylıkla atmakla kendine bir zarar isâbet etmediğini gürdükde ta'rîf olunmaz mertebe mesrûr olarak mekânına çıkup beni dahi ihlâs eyledi ve bundan böyle her gün yanıma gelup darbını ve usûlü üzere remyini ta'lîm ile dimekle sem'en ve ta'aten deyu cevâb eylediğimde yirmi beş riyâl bahşış ve vezîre melikine amed-şud iden bâzargânlardan barut ve tûfeng iştirâsı husûsunu sipârîş etdikde bâzargânlarda olanları almakdan ise tüccâr-ı mezkûreye geldikleri vakit size lâzım gelen eşyâyı getirmeği ismarlarsanız güzel olur dedikden başka melike bundan iyisi tarafınızdan i'timâd etdiğiniz âdemi bir tâkım esîrleri ile Mısır ve Trâblus ve bunun emsâli bilâd-ı mütemeddineye irsâl eyleyub sahs-ı merkûm üserâ-yı mezbûreyi mahall-i mezkûrde bey' ve bahâsını ahz eyledikten sonra onunla size istediğiniz şeyleri alub götüre dediğimde kavlimi istihsân ve hadememden elli neferin silâhları da'ima tûfeng olub ve merkûmların ta'allüm eylemeleri murâdım olmağla ne lâzım ise anı vezîre söylesin deyu emr ü fermân itmekle bu sûretde elli ve altmış tûfeng ve hayli kantâr barut lâzım gelub hâlbuki barutun celbi müşkül olduğundan bâzargânların götürebileceği şey olmayub ancak himmet-i melike muhtâc bir emir olmağla tarafınızdan birini beş on cevâri ve 'abîd ile bilâd-ı mütemeddine-i mezkûreden yerine gönderub oranın vâli ve hâkimine zikr olunan cevâri ve 'abîd hediye (s. 75) iderek matlûbımızı celb ve tahsîl eyleyub ric'at ide dediğimde Trâblus ahâlîsi ve Fizân cemâ'aiyle alış ve verişleri olduğunu ve mâdde fakat Trâblus hâkiminin eliyle husûle geleceğini ifâde eyledi ve o zamân ben dahi hâkim-i mumaileyh vüzerâ-yı Devlet-i'Osmâniye'den biri idiğuni nakl-etmem ile Devlet-i'Aliye-i'Osmâniye'yi su'al itmekle ber-vech icmâl-ı beyân etdiğimde teaccüb eyleyub bu sûretde o misillü hâkân-i celilü's-şâna nazaran biz hiç müsâbesindeyiz deyu i'tirâf eyledi ve bunun üzerine kelâmımız çok uzayub cülûsumuz 'âdetden ziyâdeye sürmekle kalkub mahalleme gitdim ve ertesi gün kadı

ile beni çağırmağla huzûruna gitdiğimizde kadı-i mezkûre hitâben oğlunuz 'Âbdurrahmândan gayrı 'indimde mu'temed bir adam olmadığından merkûmun istediğim şeyleri götürmesi için Fizân tarafına hâzırlanmasını isterim demekle sem'en ve ta'aten diyerek cevâb eyledi ve fi'l-hakîka mezkûr 'Âbdurrahman fehm ü fetânet ve kırâ'et ve kitâbet ve vakâr ve heybet ile muttasıf idi ve ba'dehu vezîrine bey'e münâsib olan üserâmızdan yüz tanesini 'Âbdurrahman ile götürmek üzere intihâb idesin deyu emr eyledi ve ben dahi bâzargânlar gidecekleri vakitte melikin ihsân ve ta'yîn etmiş olduğu çiftlikde bulunan esîrlerimden sâtılması lâzım gelenlerin bey'ini tasmîn etdim ve melik levâzım-ı seferiyeyi düzmek ve deve ve zât iştirâ eylemek için 'Âbdurrahman'a elli riyâl verilmesini emr ettikten başka vezîrine dahi 'Âbdurrahman'ın bineğini ve esîrlerin yiyeceklerini ta'yîn ile deyup ve ba'dehu meclis-i munfasıl olub haneme gitdiğim gibi zikr olunduğu üzere esîrlerimin bey'ini murâd eylediğimi kadıya ifâde ettiğimde işbu bey' husûsu iki vechile olub biri burada onları bâzargânlara ucuz bahâ ile satmak ve biri ba'zısının esnâ-yı tarikde helâkı malhûz oldukdan ma'da masârif-i (s. 76) seferiyeyi bi't-tazmîn oğlum ile gideceği mahalle irsâl edub ziyâde bahâ ile satdırmaktır dedikte hüdâ hâfızdır ben onları mahdûmunuz ile gönderirim dedim ve niyetimiz bunun üzerinde karar etmekle melikin esîrleri için iştirâ ideceği levâzım-ı seferiye ile beraber benim rakîklerime dahi mü'enneh olsun için oğluna on beş riyâl teslîm eyledim ve 'Âbdurrahman hâzırlanup bâzargânların rıhleti de takarrub etmekle melik mumaileyh emkine-i mahsûsalarından abîd ve cevârî-i mezkûrenin celbini ve mecmû'ı yüze bâliğ olmasını emr edub kırk kadar mübâşir me'mûr olmağla bende onlarla beraber melikin i'tâ eylediği çiftliğe kadar gitmek üzere medîneden çıktıkdan sonra zikr olunan me'mûrların her biri ta'yin olundukları mahallere muteferrik olub ben fakat yedi kişi ile çiftliğime girdim ve cemâ'at bizi gördükleri gibi nüzûl eyleyup karşıladılar ve o gece orada yatılıb sabahleyin mübâşirler satılmağa munâsib ve yürümeye muktedir olanları seçub ben de onlardan dördü erkek ve üçü kız olarak yedi tanesini intihâb etdim ve mezbûr mübâşirler oradan altmış bir tanesini seçub müntehab olanların her biri esir ve bey' için seçildiğini bilmeyub güyâ cennete sevk olunur gibi izhâr-ı meserret ederler idi eğerçe insân tavahhuşi kabul etmez ise de hubbu'l-vatan zamirinde merkûz oldukdan başka medeniyetin refâh ve rahâtı dahi ma'lûmları değil iken kızları ve yahûd oğulları alınub gittiği vakitte anasının ve babasının ağlamaması zannıma göre mübâşirler gideceğiniz mahallelerde na'il 'iz ve sa'âdet ve mazhar-ı

neşât ve sūr ve râhat olursunuz deyu teşvîk etmelerindendir ve begendiklerimizi ayırdıktan sonra bir tarafa çekilip o gece dahi orada beytütet ve vakt-i seherde medîneye ‘avdet idub üsera-yı mezkûre önümüzde kemâl-i ferahlarından raks eyledikleri hâlde memlekete vâsıl olduk ve seçtikleri esîrleri ile bir yeni mubâşirler dahi (s. 77) gelmekle üserâ-yı mezbûrenin cümlesi hâric-i şehirde deve ve yükleriyle hâzır olmuş ashâb-ı kâfileye ilhâk olunub bende intihâp eylediğim yedi re’s rakîkim ile a’tayâ-yı melikden hanemde olanların içinden üç daha ayırub mecmû’ı on olduğu hâlde teslîm eyledim ve melik beni çağırdu on ‘aded ‘abîd ve cevârî Trâblus Pâşası/na ve bir ‘abd ve bir cârîye Fizân hâkimine irsâl eylediğini müş’ir ve mübeyyin ve ‘avazında matlûbâtı olan esliha ve mute’allikâtının gönderilmesi husûsu ahz-ı âmâlî olduğunu muhbîr ve mütezammın münâsebât-ı elkâb ile iki kıt’a mektûb yazılmasını emr etmekle usûl-ı inşâya ri’âyet iderek tahrîrine tahrîk pay-ı hâme-i gayret eyledim ise de kâğıdı gâyet kaba idi ve kavm-i selâmetle çıkub esîrler yayan yürüdükleri hâlde yola revân ve nakillerine göre yollarında mahal-i miyâhları kumla mestûr eşcâr ve cibâlden hâli ve kefi yed gibi müstevi sahrâ-yı vâsi’aları olub seferleri dahi sefer-i bahr misillû olduğundan delâlet-i nücûm ile gidilmesi lâzım gelub dört nefer kulağuz ile şitâbân oldular ve rivâyetleri üzere zikr olunan ta’abdan başka harâret-i şedîde ve riyâh hâre isâbetiyle esîrlerin ba’zısı an-ı vâhidde helâk olur imiş ve ben böyle yerlerden göçecek idim deyu o zamana kadar hâtırıma bir şey gelmediyse de nakl eyledikleri gibi tüyerim ürperüb çok zaman kasâvetden kurtulmadım ve kezalik kadı otuz kadar köle ve halâyık ve bir mıkdar deve kuşu tüyü gönderub melik dahi oğluna verdiği akçenin üzerine tevsî’ için birâz daha meblağ zam eyledi ve o aralık kendimi derse hazır ve ferâgat ve kül-i yevm huzur-ı melike ‘azîmet edüb mumaileyh cemî’ ‘umûr ve husûsunda benimle meşveret etmekle kudretim mıkdarı medeniyeti ta’rîf eyleyup da’ima onunla meşgûl olduğumdan cümle levâzım-ı beytiye ve sâ’irem hazînesinden verilup kendi kesemden bir habbe sarf etmez idim (s. 78) **(Frenk Papazın Harita ve Topografya Çizmek İçin İzin Talebi)** ve mubâşirlerin götürdüğü rakîklerin ekserisini tüccâra bey’ ve ba’zısını cibâl-i Sûdân’a irsâl idub kendi zimmetinde olarak ‘Âbdurrahman ile göndermemesine ta’accub eyledim ve bu esnâda Müslümân yolcusu kıyâfetinde uzun sakallı ‘Arapça bilir Freng papazlarından birisi refiki bulunan bir ‘Arap ile hediye vermek zımında getirmiş olduğu eşyâsı ile bir hâne nüzûl ve ertesi günü huzur-ı melike duhûl idub bir kutu zübd ve mai İngiliz tabakları üzerine vaz’ olunmuş iki

taraf ve bir kaç Hicâz misvâkı ve ipeklû dört parça mendil ve on arşûn mıkdrârı kırmızı çûka ve Freng işi olarak a'lâ ve büyük seccâde ve sana'atlu bir kılıç kâyışını müştemil hedâyâsını melike takdîm eyledikte kabul idub ve oturdub nereden geldiğini su'al itmekle li-ecli's-seyyâha Mısır tarafından gelmiş olduğunu enbâ ve mahalline gidinceye kadar korkulu mahallerden geçirmek için bir iki adem ta'yîn buyurmasını ricâ etmekle melik iki kişi ta'yîn eyleyub müteşekkiren mahalline gitdi ve mumaileyh bana hitâben bu ademin hamâkatına bakki bizim arzımıza seyâhat etmekden ne fa'ide müşâhede idecektir dimekle ya melikü'z-zamân cemî' bilâdı dolaşib belde bi belde ahvâl-i arza muttali' olmaklık husûsuna bu kavmin rağbet-i tâmmeleri vardır dediğimden sonra seyâhatinde ticâret idermi deyu su'al etmeğin bu arzda iştirâ-yı rakîkden gayrı ticâret olmayub halbûki bunlar onu temellük etmezler diyerek cevâb eyledimve ba'dehu bilâdımda işitdiğim üzere sebab-i seyâhat ile nice zamân mechûl-i 'âmme-i nâs olan Amerikâ kıt'asını bulduklarını nakl itdiğimde kelâmıma müte'accib oldu ve seyyah-ı marsûmun ber-veche hediye götürdüğü tabaklar ile çûkadan gâyet hoşlandığımdan gidub eğer yanında daha var ise bana iştirâ etmenizi isterim dimekle el-emr limen-lehu'l-emr diyerek huzûrundan çıktığım gibi (s. 79)Nasrânî-i mezkûrun yanına gitdim ve mersûm beni melikin yanında görmekle envâ'-ı ta'zîm ile karşılayub oturulduktan sonra belde-i mezbûrede sebab-i meksimi su'al etdikde icmâlen kıssamı nakl ve ihbâr ile ben dahi ona niçun geldiğini ve kangî milletden idüğünü intifsâr itmem ile gördüğüm bilâdın harîtasını tersîm ve krâlına takdîm etmek zımnında Fransa Devleti canibinden me'mûr olduğunu ifâde 'akabinde Kerdifân ve Dârfûr'un ve esnâ-yı tarîkde tesâdüf idub de resmini aldığı mahallelerin harîtalarını bana göstermekle melik-i mumaileyh rûsum-ı mersûmenin seyr ü temâşâsından mahzûz olur deyu yanında olduğu hâlde benim ile beraber melikin huzûruna gitmekliğini taleb eyledim ve melikin tavsiye etmiş olduğu tabak ve çûkaya da'ir su'al ettiğimde ma'lûmunuz olsun ki eşyâ-yı mezbûreyi esnâ-yı seyâhatimde tasâdüf eylediğim rû'esâ-yı büldana hediye eyleyub bu vechle bi'l-emn ve's-selâme maksadına yol bulayım deyu götürdüğümünden nâşî melik müma-ileyhe fakat iki tabak ve yedi arşûn çûka daha verebilirim diyub çıkarmak istedikde emîrimiz medeniyete havâhişgar olmak münâsebetiyle tersîm eylediğiniz rûsum ve harîtaları dahi götürüb göstermek güzeldir dedikten sonra sarâyâ 'azîmet ve müma-ileyhe seyyâh-ı merkûmun 'ale's-sabah gelub hedâyâ-yı mezbûre ile rûsum-ı ma'hûdeyi götüreceğini hikâyet eylediğimde gâyet mesrûr oldu ve ertesi günü

mersûmun yanına gittiğimde ba'de't-terehhüb ve'l-cülûs bir sandık acub ondan yedi arşûn çûka ve keزالik sandık gibi bir kafesden va'ad etmiş olduğu tabaklar ile bir kile şekeri ihrâc eyleyub bunu da melike vereyim dedikde 'inde nisvâna vermeğe dahi münâsib şeyin var mıdır deyu su'al itmem ile evet deyub içinde altûn gibi parlak tonbaktan bilezik ve o misillû şeyler olan bir kutudan latîf bir çift bilezik ve silsilevar bir kılâda ihrâc ile (s. 80) melikden ahz-ı matlûbı havâli-i Vedâyı dolaşması husûsuna izin ve ruhsat vermesi idüğünü ifâde etdikde melikin diğer hatunu için başka bir çift bilezik daha verseniz güzel ve bu vechle husûl-ı matlûb eshel olur deyu nakl etdiğimde kelâmımı ızgâ iderek san'at-ı ahari ile masnû' bir çift bilezik ve bir hâtim-i laciverdi çıkarmağla rüsûm ve hedâyâ-yı mezkûreyi alub sarây-ı melike azîmet eyledik ve huzûruna vardığımız gibi mersûmu bir sandalye üzerine iclâs ve beni terhîb eyleyub hedâyâ-yı mezkûre önüne vaz' olunmağla zikir olunan bileziklere negâh-i ta'accübîle nazar eyledikten sonra bana altûn mıdır deyu su'al etmekle altûn olmayup ma'âdinden bir başka nev' idüğün ifâde itmem ile ta'accübü ziyâdeleşdi ba'dehu bahâsı ne kadar ise virelim dedikde sormadım deyu cevâb etdiğimden biz onları kendimiz taleb etmiş olduğumuz hasebiyle akçesini vermediğimiz cihette tam'a haml olunuruz ve eğer semenini almaz ise bende onları kabul etmem demekle sizin gibi emirü'l-nazırın tama'kâr olmayacağı aşikâr olduktan başka seyyah-ı markûmun murâdı memleketinizi seyr ü seyâhat olub izin ve ruhsatınızın ta'alluküyle mersûmun maksûduna nâ'il olmaklığı hazînelere mâlik olmakdan 'inde makbûldür dedikten mâ'dâ zikir olunan resimleri ve harîtalari gösterdiğimde çeşm-i hayret ve tahsîn ile nazar etdikden sonra mâlikü'l-mülk hazretleri teb'amin umûrını bana taklîd etmemiş olsa idi memâlikinizi gezerdim deyu nakl-ı kelâm ve yine eşyâyı mezkûrenin semeni ne mîkdâr idüğün istifsâr eylemekliğimi ibrâm etmekle sorduğumda seyyah-ı mezbûr ayağa kalkub ey melik-i mülk siret-i cenâb-ı şecâ'at-ı nisâbınızın rızâ ve iltifâtı 'indimde hazinelere mâlik olmakdan evla ve hüsn rizâmla hâkipâyınıza takdîm eylediğim eşyanın red olunmaması me'mûl ve mütemennâdır (s. 81) deyu hatm-ı makâl eyledikte mumaileyh gülerek iclâs ve ik'âd ve sen 'indimizde dayf ü misâfir bulunduğundan ikrâmın üzerimize vâcib olmağın hâcât ve mutâlıbını işbu şeyh efendi vâsıtasıyla bize iş'âr eylediğün takdirce cümlesine müsâ'ade ideriz diyerek mersûmı dilşâd etmekle lisânında her ne kadar liknet-i kalîle var ise de tekellüm-i 'Arabide mahâretlü bir recul-i edib olduğundan kaimen medh ü senâyı mütezammın kelimât-ı

serd eyledi ve melik inşâllah yakında hadememden birkaç kişi ile seni istediğin vech üzere memâlikimin her tarafını dolaştırırım dimekle tekrar teşekkür eyleyub huzûr-ı melikten çıkacağımız esnâda mumaileyh mersûm arzımızı gezmek murâd ettiği zamân beraber dolaşmak için birkaç adem tahsîs ile deyu vezîre emr etmekle sem' en ve tâ'aten diyerek cevâb etdi ve seyyah-ı merkûm ile kalkup mukırrına vâsıl olduğumuzda vezîre dahi biraz hediye vermeliğimiz lâzım gelur deyub sandıktan bilezik ve iki tabak ve dört arşun çûka ihrâc ile kalık-i bi'l-ma'yye vezîre gidelim dimekle mumaileyh şimdi melikin yanından munfasıl olmadığından akşam yaklaştığı gibi gideriz dedim ve o gün beni yanından salıvermeyub yemeklik için hâs peksimâd (peksimet) ve a'la Freng peyniri ve nefis pasdırma çıkarmağla ekil ettikten sonra hamr misillü bira dedikleri şeyi şurb idüb bana dahi teklîf eylemiş ise de içmedim ve ba'de'l-'asır kalkub huzur-ı vezîre 'azîmet ile hedâyâ-yı merkûmeyi takdîm etdik de gâyet haz iderek seyâhatı ne zamân istersin dimekle mümkün olduğu sûretle yarın çıkarım deyu cevâb ve vezîr yarın olmayub ertesi güne 'avk ve te'hir olunması daha güzeldir diyerek hitab ettikde mersûm râzı olarak oradan çıkılıb hâneme gideceğim vakitte hakkında icrâ etmiş olduğum sa'yime teşekkür bana da zevcem için bir mendil ve bir çift bilezik (s. 82) **(Katil Hadiselerinde Bir Acayip Dava ve Melikin Adaleti)** i'tâ eyledi ve ta'yîn olunan günde vezîr hizmeti melike mahsûs olan kırmızı feshûlerden iki kişi ve yine hademe-i melikden diğer iki adem gönderub seyyâh-ı merkûm onlarla yola 'azîmet ve gelinceye değin bana bir kilidlü sanduk emânet etdi ve o aralık be-her gün tadrîs ve huzûr melike gidub muma ileyhe ve vezîrine ve önermesi matlûbi olan hademesine tüfeng atmağı ta'lîm itmek ve usûl-ı medeniyetden hâtırına gelenleri nakl ve rivâyet ile ta'mîr-i bilâd husûsunu irâe eylemekde olduğumdan ihsânları mezbûl ve cümle kelâmın 'indlerinde makbûl idi ve o eyyâmda bâ'is-i ta'accub ve istiğrâb olarak vukû'a gelmiş olan havâdislerinden birinin nakl ve tafsîli münâsib gürülüb bu vechle rivâyet kılınur ki yevmen-mine'l-eyyam kassâbın birisi kendi hânesinde biraz keçi debh (zebh) eyledikten sonra üstü kanlu olduğu ve yanında alât-ı zebhden bıçak bulunduğu hâlde hasbe'l-iktizâ taşraya çıkub bir vîrâneden murûr ider iken su dökmek istedikde vîrâne-i mezbûrun bir tarafında henüz katl olunmuş adem lâşesini görüb iltifât etmeyerek diğer bir tarafında işini görür görmez ehli medîneden iki kişi harâbeye gelub nazarları katîle isâbet ettikten başka zikr olunduğu üzere kasâb-ı mezkûru üstü kanlu olarak ve yanında bıçak bulunarak görmeleriyle işte kâtili de budur za'm iderek der 'akb herifi tutub

huzur-ı melike ihzâr ve esnâ-yı duhûlde icrâsı ‘âdetlerinden olan şeylere ri‘âyetden sonra harâbe-i mezbûrede müşâhade eyledikleri keyfiyeti ihbâr etdiklerinden emîr-i mumaileyh ‘âdetleri üzere vezîr vâsıtasıyla vukû‘-ı hâli kasâb-ı mezbûrdan istifsâr etmekle merkûm mâdde ma‘lûmunuz olduğu gibi olub benim için inkâra mecâl olmamağla emir sizindir diyerek cevâb eyledi ve melik zabt-ı da‘vâ husûsunu kadıya emr etmekle nezd-i kadıda da‘vâ-yı mezbûr istimâ‘ olunub ikrâr u ‘adem inkârında nâşi kıssâs ile (s. 83) hükm olunmağın mazlûm-ı merkûmi hademe-i melikden iki kişi kollarından tutub ‘âdetleri üzere hakkında hükm-i kıssâs cârî olacağını ve işlemiş olduğu kabâhatini savt-i a‘lâ ile nidâ iderek i‘lân ve işâ‘a eylemek zımında memleketin her tarafını dolaşırdılar ve emr-i melik ile katl olunacak kimesneleri hâric-i şehirde i‘dâm etmeleriyle merkûmı memleketden taşra çıkarub vezîr ve kadı hâzır oldukları hâlde mahal-i siyâsete ik‘âd etdiler ve nâs birikub cellâd icrâ-yı hükm-i kıssâs için takaddüm ideceği zamânda halkın arasından uzun boylu ve güzel sûratlı bir şahıs çıkub cellâda sabır et deyu nidâ eyledikten sonra huzur-ı vezîr ve kadıya varub katl-i nefis töhmeti ile i‘dâm olunacak ademin töhmet-i mezkûreden beri ve sâlim idüğünü ve bir gün ‘ale‘l-gafle hânesine gidub katıl-i mezkûrî zevcesi yanında gördüğünden tahammül idemeyerek katl ile libâs-ı hayatdan nez‘ ve harâbe-i mezbûreye vaz‘ eylediğini ve cürmi yoğ (yok) iken kabâhat-i mersûmeyi inkâra mecâli olmadığından ikrâr etmiş olan miskinın günâhını tahammüle tâkat götüremiyerek kâtil-i sahihi kendü olup hakkında ahkâm-ı şerî‘atden ne cârî olacak ise ona râzî olduğunu ifâde etmekle vezîr ve kadı şahs-ı mezbûrî kasâb-ı mezkûr ile beraber melike götördüklerinde kıssa-i merkûme mumaileyhe hikâye olunub ben dahi orada bulunduğumdan gâyet-i ta‘accüb ile mutaaccib oldum ve melik-i cezzâr-ı merkûmi huzûruna götürdüb kabâhat-i mersûmeyi kendine isnâd ile nefsinin i‘dâm ettirmeye seni ne şey cebreyledi deyu sû‘al eyledikde mezbûr zikr olunduğu üzere kendi kasâb olub hânesinde birkaç keçiyi zebh eyledikten sonra elinde bıçak olduğu ve üstü kanlı bulunduğu hâlde harâbe-i mezbûreden murûr ider iken tutulmağla üzerinde katl-i nefis husûsuna (s. 84) şehadet ider ‘alâmetler bulunduğundan inkâra mecâli kalmadığını ve bu belâyı ‘azmin def‘i mümkün olmadığını teyakkun eyleyub ser-nüviştem bu imiş diyerek nâçâr işlemediği fi‘ili ikrâr etmiş olduğunu ifâde itmekle melik yüzüme bakub bu misillü şey’i işittinmi dedikde ne bugüne şey işitdim ve ne bunun cesâretiyle yerine ahari gidubde kendi katilden kurtulmuş iken ribkasını zîr şimşîr kıssâsa vaz‘ iden şahsın cesâreti gibi cesâret ve şecâ‘at gördüm diyerek

izhâr-ı teaccüb ve hayreteyledim ve evvel zamân melik beriki herîfi götürdüb bi-gayr-i hakk cenâb-ı hakkın harâm etmiş olduğu katl-i nefis fi'ilini ne cesâretle işledin ve bunun üzerine her nasıl ise necât bulmuş iken neden dolayı fi'l-i mezbûru ikrâr ve hükûm-i kıssâsı ihtiyâr eyledin dimekle huzur-ı vezîr ve kadıda hikâyeye eylediği kıssasını rivâyet idub bâ'is kabâhatı kıssa-i mezkûre idiğünü ve sebep-i ikârı min-gayr-i cürm cezzârın katl olunmasına havnen minellah tâkat getirememekliği olduğunu nakl ve tafsîl ve'l-emr-i emri-küm deyu kelâmını tekâmîl ettikde tekrâr melik bana nazar idub ne dirseniz dimekle öbür herîfi tutub götüreren cemâ'at-ı merkûmun kâtil olduğuna şehâdetleri olmadığından inkâr iderek nefisini kısâsdan kurtarmak mümkün iken ikrâr eylemekliği cehâlet ve hamâkatına haml olunur ise de bunun eğer kavîl sahîh ise fi'ili hüsn-i tâ'at ve kemâl-i diyânetine mahmûl olur diyerek cevâb etdiğimde merkûmun sâdikü'l-kavl olduğuna neden bilelim dimekle necât bulmuş iken berikini kurtarmak için cânını fedâ itmek murâd etdiğinden anlaşılır dedikten sonra bir devletde bu misillü şey vuku' bulduğu mesmû'um olmamağla lâıyk ve münâsib olan zât-ı müerâhim-semâtınızın dahi anı 'afv buyurmaklığıdır dedim ve melik kelâmıma gülüb ben anı 'afv eyledikten başka 'adem-i muvâhaza ile (s. 85) in'âm ve hüsn-i niyet ve hulûs-ı taviyyetleri için hademem silkine idhâl ile ikrâm eyledim dedi ve bu aralık vezîr takaddüm ve arzı takbîl eyledikten sonra kâtil ve cezzârı alub gitti ve ba'de-sâ'at-i'alâmet-i havâs-ı melik olan kırmızı fesi giydikleri hâlde zuhûr birle başlarına toprak serpererek ve serîr-i melike takarrüblerinde kavâimine vad'-ı cebîn-i ta'zîm eyleyerek 'âdetlerini icrâ idub hademe-i sâire yanında vâkıf oldular ve melik katîl-i mezkûrun defnini emr eylediği gibi meclis-i munfasıl olub herkes mahalline 'azîmet eyledi ve vâkı'a-i mezbûre misillü garâyıbden bir hâdise resîde-i sem'im olmayub fakat kütüb-i edebde rivâyet olunan hikâyeye mükirren ana nazîre ola şöyleki ekâbir Basra'dan birinin bir kerîme-i cemîlesi olub mezbûrenin delikanlunun birisi 'âşık ve dilbestesi ve ol-mahbûbe-i leyli siret dahi merkûmun dert muhabbeti ile hastası olmağla gice olduğu vakitte kızın anası ve babası ve karındaşları uyuduktan sonra ber-takrîb ile hânesine gidub mahbûbe-i mezkûre ile görüşmek 'âşık-ı merkûmun 'âdeti olmağın bir gice divardan (duvardan) nüzûl ve derûn-ı beyte duhûl ile mahbûbesinin mukîme olduğu odaya vusûl bulmazdan mukaddem hareketinden karındaşlarının uyandığını teyakkun ve kaçamıyacağını teferrüs itmekle havâyîc-i beytden ba'zı şeyleri ahz eylemiş ve mezbûreler hânemize hırsız gelmiş diyerek merkûmu tutub ve hâkim-i Basra

huzûruna götürüb sirkat-ı isnâd etdiklerinde kemâl-i muhabbetinden ma'şûkasının iktizâsına sebep olmasun için nefsi üzerine sirkati ikrâr eylemekle şer'-i şerîf muktezâsı üzere kat'-i yediyle hükm olunub nâs-ı müctemi' olduğu hâlde meydân-ı siyâsete götürürler iken bilinmesun deyu mesturetü'l-vech olarak ma'şûkası hâkim-i mezkûrun yanına gidub bu câriyeniz mezbûr delikanlının mahbûbesi bulunduğundan sevk-i hevâ(s. 86) ve muhabbet ile bi-ihyâr yanına gelmek murâd eyledikde hareketinden karındaşlarım uykudan uyanmağla kâse-i 'ırz ve nâmusumu şikest itmemek için dûş-i na-mustehakkına bârgîran-ı sirkati tahmîl eyledi bu hisse şişe-i sün' ve pişesi ve ayine-i fikr ve endişesi gübâr-ı sirkatden hâli ve sîmâsîmâ-i sîmâ-yı muhabbet nümâsı o misillû süfliyetden 'âlidir deyu bir tâkım kelimâtı cem' eylemiş iki üç beyti şâmil bir varaka takdîm itmekle hâkim-i belde 'âşık ve ma'şûkayı getürdüb sırren keyfiyet-i hâli tahkîk eyledikde kütüb-i edebde nakl olduğu üzere 'âşık-ı sâdik mezkûrunsuçunu 'afv eyledikten sonra sadâkını kisesinden virerek yanında mahbûbe-i mezkûre-i ana tenkîh eylemişdir vâkı'â 'aşk ve muahabbet bu gûne şey yaptırabilur ise de cezzâr-ı mezkûr 'âşık olmadığı ve kâtil olduğunu kimse görmediği hâlde kasâb iduğu herkesin ma'lûmu iken üstünde olan bıçak ve kan şehâdet ider deyu vehm-i bâtil iderek kabâhat-i mezkûreyi nefesine isnâd etmeliği hamâkatına hamil olunur ama beriki yaptığını i'tirâf ile mazlûmi katilden kurtarmaklığı şecâ'at ve insâniyet ve ihvân-ı dînine olan şefkatinden neş'et ettiğinden ve zevcesini katil etmeyub şedîd-i darb eyledikten sonra tatlık itmekle o güne dahi kemâl-i gayreti tebeyyün eylediğinden medhe şâyeste ve ikrama müstahakdır ve'l-hâsıl medîne-i mezbûre ahâlîsinin ekserîsi sâf-sîret ademler olub cemî'-i if'âl ve ahvâllerinde sıdk ve hüsn-i sülûke mecbûl olmayanları nâdirdir ve biz maksûdumuza gelelim kırk gün mürûrundan sonra seyyah-ı mezkûr 'avdet eyleyub seyâhat ettiği kura ve cibâl ve enhârın resimlerini ve tuyûr-ı garîbeden katl ü sülh birle içünü pamuk ile doldurub ve kutu içinde mahfûz olan masanna'gözler ile gözlerini oydurub gören adem diri kıyas eyler bir tâkım kuşları götürmüş ve dağlarda (s. 87) ma'âdine şebîh-ahcâr mutenevvi'a götürüb kangî dağdan aldığını unutmamak için küçük küçük kağıdlara ahz etmiş olduğu mahallelerin adlarına tahrîr etdikten başka mezbûr varakaları dahi ahcâr-ı mezkûrenin üzerine yapışdırmış idi ve bundan mâ'adâ götürdüğü şeylerde içi boş ve güzellik diri kıyâs olunur gazâl cinsinden dahi olmağla seyr ü tamâşâ ettiğinde görüb bilâdımızın sanâyi' ve mâ'ârifini bilsun için bunları hazret-i melike götürelim dedim ve merkûm o gice benim yanımda yatub

ertesini sabah cümle götürdüğü şeyleri alarak mumaileyhin huzûruna gitdiğimizde ba'de'l-terahhüb mersûmu ik'âd ettiği gibi zikr olunan tuyûr ve gazâli ve tasvîr olunmuş eşkâli takdîm itmeme ile seyir eyleyub keyfiyetlerinden muta'accib olduktan başka muteharrik olsaydı bile hey'et ve sûreti bundan ziyâde olamazdı deyub kuşların birisini ber-vech hediye talep eyledi ve mersûm der'akab birini verub bendeniz bilâd-i Sûdân'da 'akl ve 'azimetde zât-ı devletinizin mislini görmediğimden bilâdımızın mülûkuna göstermek için izin ve ruhsatınız ile divânınızın ve suret-i meclisinizin resmini almak isterim demekle bana nazar edub bu harâm değil midir dedikde tahrîmini müceb bir şey olmadıktan başka afâk ve aktârda şöhret ve şânınıza bâ'is olur dedim ve o zamân melik istediğini yap diyerek ruhsat verdi ve nasrânî-i mersûm alât-ı lâzımeme yarın götürüb yaparım dedikten sonra kalkub beraberce hâneme gittik ve ebnâ-yı cinsimden olub 'arabi lisânını dahi güzelce bildiğinden ikimiz birimizden memnûn ve müteşekkir idik ve ondan seyâhatde bekâ ve 'adem-i bekâsına dâir su'al eylediğimde bir sene ve iki aydan beru seyr ü sefer etmeğin memleketi tarafına iştiyâkı olduğunu ve ba'zı eşyâsı Dârfûr'da kalmış olduğundan esnâ-yı ric'atinde oraya uğrayacağını nakl ve rivâyet ve ertesini (s. 88) **(Osmanlı Devleti'nden Bais ve Tüfenk Temini İçin Trablus'a Adam Gönderme)** sabah olub huzur-ı melike gittiğimizde yanımızda biraz vakit geçer geçmez geri sebkatet itdiği üzere dîvân yerini ve suret-i meclis-i meliki tersîme mübâşeret idub bir sâ'atden sonra muma ileyhin kendi sûretini ve serîr ve divân yerini ve meclisin resmini kurşun kalem ile ahz birle melike irâe ve daha yetmeyub boyaya urulacaktır deyu ifâde eyledi ve ba'dehu kalkub hânemize 'azîmet ve mersûm benim evimde on iki gün mıkdarı daha ikâmet ve meliki tevdi' ve benimle dahi vedâ'laşdığı hengâmda mukaddem verdiği hedâyâsı üzerine ba'zı şeyleri zam ve 'ilâve iderek Dârfûr tarafına giden yolcularla beraber memleketi cânibine ric'at eyledi ve ben yine tadrîs ve ta'lîm ve hergün dîvân-ı melike varub bildiğim kadar usûl-i mustahsene-i medeniyeti tefhîme meşgûl ve hakkımda ihsân-ı melik mebdûl olub hayli mâl ve 'abîd ve cevârîye mâlik olmuş idi ve dağlardan ağaçları getirdüp bir kaç bağçe girâset etdikden başka ağaçların aşılama usûlünü öğretdim ve bir sene zarfında Abdurrahim Fizân tarafından 'avdet eyleyub dört deve yükü barut ve yüz 'aded tüfenk ve ısmarlamış olduğum mülevven çit ve kumaş ve tencere ve sahan misillû müte'addid bakır takımı ve rengârenk boncuk ve şeker ve kahve ve gayr-i zalike vâfir şeyi emâneten gönderdiğim üsrânın semeni ve teslîm eylediğim akçe ile

ıştirâ eyleyub iki sandık içüne vaz' ve bir deveye tahmîl eylediği hâlde götürmüş ve üsrâ-yı melikden oniki tanesi yolda ölmüş ise de benim esirlerime asla zarar helâk isâbet etmeyub cümlesi birden münasib baha ile satılmış ve mektûb-ı meliki Trâblus valisine teslîm ve ber-vechi hedîye üserâ-yı mezbûrenin ba'zısını takdîm ettikde vâli-i mumaileyh 'Abdurrahmanı terhîb ve tatyîb etdikden sonra yanına hademesinden birkaç kişi katarak tüfenk ve barut misillû matlûbâtı olan şeylerden mâ'adâ sipârîşi (s. 89) (Melik Abdullah Halim'in Vefatı ve Seyyahın Tunus'a Avdeti) hâtırına gelmeyen alât-ı lâzimeyi aldırub tarafından melik mumaileyhe hedîye olmak şartıyla 'Abdurrahman mezkûrun yedine verdikten sonra başka iki Frenk şâlı ve iki Rûm seccâdesi ve gümüş donanmalı bir kılıç ve bir mercân sebbahe birkaç ritil bal mumu ve beş on 'aded gül şekeri ve ba'zı tuhaf şeyler kezalik mezkûr 'Abdurrahman vâsitasıyla isrâl etmekle cümlesini götürüb melike takdîm eyledi ve mumaileyh Trâblus'un ahvâl ve keyfiyâtından suâl etmeğin denizi ve gemileri ve topları tavsîf ve ahâlîsinin kıyâfetlerini ve tavr ve hareketlerini gördüğü kadar nakil ve ta'rîf eylemekle zîyâdesiyle ta'accüb etdikden mâ'adâ getirmiş olduğu hedâyâdan dahi çok hoşlanmışdı ve ifâde etdiğim üzere barutu güzelce hıfz iderek götürüb hedâyâ-yı merkûmeden başka nisvâna mahsûs olan eşyâ-yı kesîre ile aslâ memleketlerinde görüb giymedikleri elbiseye müte'allik ba'zı şeyleri melik için satın almış olduğundan mukâbilinde vâfir-i ikrâm ve satılmış olan esirlerden ba'de'l-mesârif bâkî kalan akçeleri istemeyüb cümlesini in'am eyledi ve üç gün geçdikden sonra ta'lîm ve tefhîmim üzere tüfenk endâzlığın usûlunu tahsîle mübâşeret kılınub melikin dahi husus-ı mezbûre sa'i ve himmeti derece-i kemâlde bulunduğundan garb tüccârlarıyla Trâblus vâlisine hedîyeler gönderüb barut ve sâir melzemeyi celb eylemeğe sarf-ı makderret eyler idi ve bu münâsebetle zıkr olunduğu vechile vâli-i mumaileyh vüzerâ-yı Devlet-i 'Osmâniyye'den idüğünü ve Mısır vâlisi dahi öyle olduğunu ifâde etmiş olduğumdan Devlet-i 'aliyye-i müşârü'n-ileyhânın kuvvet ve kudret ve şevket ve 'azimetini tefekkür ile müstağrak-ı deryaya hayret olmağla inşaallah karındaşımı vekâleten serîr-i hükümdârîye iclâs eyleyüb memâlik-i devlet-i 'aliyyeye seyr ü tamâşâ için o tarafa giderim dedi idi ve bu hâl üzere üç sene dahâ ikâmet olunub ba'dehu apansız melike bir 'illet isâbet eylemekle dört beş gün zarfında dâr-ı bekâyâ intikâl itdik de yerine karındaşı (s. 90) 'Abdül'azîm melik oldu ve merhûm 'âdil ve kâmil ve 'âkil ve fâdıl bir zât olub küçüğe ve büyüğe rîâyet etdikden başka had-i şer'-i ta'alluk itmeksizin zulmen bir kimseyi katl etmemiş

olduğu ehl-i medinenin ma'lûmları bulunduğundan cümlesi kemâl-i hüzünle me'yûs ve müteellim oldular ve vezir Zeynu'l-bir azl olunub benim dahi vazife-i mu'ayyenem kat' olunduğundan ikâmet itmemek husûsunu bi't-tensib ba'zı'abîd ve mevâşi ile çiftliğimi satub akçeleriyle iktizâ eden develeri ve sâir levâzım-ı seferiyyeyi iştirâ eyledim ve bey' itmezden mukaddem 'abidlerimin birazını intihâb etdikden başka halkdan hayli köle ve halâyık satın aldığımından yanımda emvâl-i kesîre ve üserâ-yı 'adîde bulunduğ hâlde memleketime gitmek üzere Fizân tarafına giden kâfile ile yola revân oldum ve çıkar iken talebemden mâ'adâ bütün memleketli tevdî' ve teşyî'ime çıkmış bulduklarından melikin gazveye hurûcu vaktinde olan galabalığa müşâbih olmuş idi ve li-ecli'l-vedâ' yeni olan melikin yanına gittiğimde sen biraderime hizmet idübde bizim hizmetimize gelince niçün ağmâz-ı 'ayn etdin demekle ya seyyid-i merhûm biraderinizin vefâtından beru tarafınızdan bir iltifât görmedikten başka iştiyâk-ı vatan gereği gibi ziyâdeleşmekle sıla-i rahm eyledikten sonra yine bu tarafa gelub zât-ı devletinize hizmet ideriz dediğimde o dahi inşallah 'avdetinizde güzel olur deyu cevâb eylemiş ise de ikrâm ve ta'zîm sürrelerine düşmeyub fakat karındaşının ibtida' eylediği umûr-ı medeniyeti terk etmemiş idi ve kâfile-i mezkûre ile medîneden çıkub üç gün zarfında hubûb-ı riyâh ile kavmi temevvüc iden ve hacir ve şecerden hâli olan bir sahrâ-yı vâsı'a ve basîtaya duhûl eyledik ve lâzım gelen suları develere tahmîl etmiş bulunduğumuzdan başka bir iki kere zikr olunduğu üzere yıldızlar ile yollarını bulub kâfileyi tarik-i maksûde delâlet iden kılavuzlardan dört kişi olub suların dahi merâhil-i ma'dûdesi olmağla sahrâya duhûlumuzdan bir gün sonra (s. 91) üzerini kum örtmüş olduğundan kanyo iduğu ber-vechile idrâk olunmayan kuyulara zikr olunan kılavuzların dalâletiyle varub hafr eyledikten sonra büyük bir havuz içinde tatlu olduğu ve menba'ı Fizân üzere bulunduğu hâlde suyu zâhir olduğu ve develer iskâ olunub kırbaları doldurduktan sonra meşi ve seyre mübâşeret ve istivâ-i arzdan nâşi ba'zı kere uzakdan deve terslerinin herbiri dağ kadar ru'yet olduğu ve köle ve halâyıklarımı develerelere bindirub ve zevcem ve beslemelerim için güneşden masun olmaları zımında deve üzerine hevâdic yapıdurub kendimi dahi güneşden her ne kadar muhâfaza eylemeğe çalışdım ise de yine fâide bahş olmayub şemsin harâreti gece ve gündüz seyr ü seferin maşakkatiyle çok zahmet çekdik ve kâfilemizde olan tüccârlar ile ülfet ve ünsiyet iderek selâmetle Fizân'a vâsıl olduk ise de istimrâr-ı sefer su'ubeti ve harâret-i kasâveti cânımıza nâr eylemiş olduğundan istirâhat zamanında iki gün

Fizân'da ikâmet ve Trâblus el-Garbe uğrayub birkaç gün arâm eyledikten sonra kemâl-i iştiyâkımdan sâ'ât-ı tarîki dakika be dakika sayarak yola'azîmet eyleyub vusûl bulduğumuzda karârımız müsammam olmağla 'abîd ve cevârîyi satub getürdüğüm teber ve derâhim ile beraber emvâl-i kesîreye mâlik-i ve râh-ı şükür ve senâ-yı mevlâya sâlik oldum ve vech-i mu'tâdım gayrı üzere taleb-i rızk mâddesi bâ'is-i helâk raht ve sebep-i envı' maşakket idüğünü tahkîk etdim ve işbu garibeden çektiğim gurbeyi ve gördüğim garâib ve 'acâib ve tecârübi okunub da gidilüb görülmesi mümkün olmayan mahallelerin ahvâline kesb-i itlâ' olunsun için tahrîr eyledim.

*Kuddetim tab' hâzihü'l-rıhletü'l-müfîde e'l-hâvîyetü lil-garâibü'l-'adîde fi matba'a-
i cerîde el-havâdis ve tercemet-i hasbe't-tâkat fi sene elf ve mieteyn ve isnân ve
sittün min târîhü'l-hicret ve'l-hamdülillah evvelen ve ahiren*

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN SADELEŞTİRİLMESİ

1. Seyahate çıkış

Müellif Muhammed b. Zeynel Abidin, Tunus ve Mısır'da ikamet etmek de olup, sıbyan mekteplerinde Kur'an-ı Kerim okutmakla ilgilenmekte idi. Müellif ilim için yola çıkmış ve Hicaz'a uğramıştır. Hicaz'da aradığı ilim ve kitapları bulamayarak, 1215 senesinde Mısır'a geri dönmüştür. Bazı ilim erbabının, müellifin aradığı ilim ve fennin Sudan'da olduğunu söylemesi üzerine seyyah Sudan'a gitmeye karar vermiştir. Mısır'dan Sinar tarafına yola çıkan seyyah dokuz ay kadar bölgede gözlemlerde bulunmuş ve ahalinin Müslüman olmasına dayanarak ilmimi onlarla paylaşmış ve onun ilmine halk rağbet göstermiştir.

Müellif gittiği memlekette İbrahim el-Es'ardi adlı bir şahısla karşılaşmış ve bu şahıs seyyahı bölge halkının bilmediği mantık ve münazara gibi ilimleri öğretmesini talep etmiştir. Seyyah bu teklifi kabul ederek tedrise başlamıştır. Daha sonra seyyah bölgenin meliki ile tanıştırılmış ve melik seyyaha tedrise devam etmesini emretmiştir. Mükafat olarak da hizmetine cariye vermiştir.

2. Mısır Defterdarı Muhammed Bey'in Kerdefan'ı Zaptı

Müellif, İbrahim el-Es'ardi'nin kimya ve esrar-ı huruf ilimlerini öğrenmeye geldiğinden kendisine aklına gelen bütün sualleri sormaya başlayınca, Sudan'ın Kerdefa'nına kendisinin de müellif gibi suallerine cevap aramak üzere geldiğini ve orada Hz. Abdulkadir-i Geylani'nin evlatlarından üç sene akli ve nakli ilim tahsil ettiğini, ancak bu ilimleri kendisinden başka bir talebenin de henüz öğrenemediğini, buna rağmen bu öğrencilere bu konularda soru sorduğunda ise bu ilimleri erbabından öğrendiklerini ve hakkıyla da bildiklerini iddia ettiklerini, şayet bilmedikleri fen ve mantık eğitimini kendilerine vermeleri halinde ona da bu maksatlarını öğretebileceklerine dair söz vermeleri üzerine, İbrahim el Es'ardi'nin de bu öğrencileri tahsile tabi tuttuğunu ifade eder.

Bunun üzerine bu öğrencilerin Es'ardi'yi meliklerinin huzuruna çıkardıklarını, melikin kendisine iltifat ederek hizmet için birçok cariye vererek, tedris ile

uğraşmasını emrettiğini, uzun bir zaman ders vermesine rağmen, kendi derdine çare olacak bir cevaba bu öğrencilerden ulaşamadığını, bir öğrencinin birkaç varaka çıkararak bunları ben olgun/kamil üstaplardan aldım ve her ne kadar tecrübe ettim ise de sahihdir demesinden onlar da bizim gibi kitaptan ve bu işle uğraşanlardan görüp işitip lakırdısını ettiklerini bildirdi. Bunun üzerine maksudunun orada olmadığını anlayan müellif, aynı melikin kendisine de bir cariye hediye ettikten sonra tedrise başlamasını emrettiğini ve civarında olan memleketlere nispetle daha iyi durumda olması sebebiyle sabahtan akşama kadar meliklerinin hakim olarak herkesin meseleleri hakkında adaletle hüküm veren vefa sahibi bir kişi idi. O ana kadar Mısır valisi hazretlerinin orada hükmü geçmez idiye de bu tarihte Mısır defterdarı Muhammet Bey (sonradan Mehmed Ali Paşa) gelerek Kerdefan'ı zapt etmişti. Bundan sonra Mısır askerinin Kerdefan'a istediklerinde girip çıktıkları bildirilmekle beraber eskiden melikin koymuş olduğu adet ve gelenekler ne ise o hususlara da uyulmaya devam edilmiş olduğunu, hatta her kim (Osmanlı Devleti'ne Mısır) vezir olursa kendisini devlet adamlığından aşağıya indirgeyip, güzel bir lisan ile "ey benim seyyidim işte nefsimi hükmedecek şeylerden nefsimi tecrit ederek her konuda devletime hizmet ederim" dedikten sonra bu vezire tabi olur bundan sonra kendisine melikliğin haram olduğunu, tek derdinin yeni melike hizmet olacağını, şayet melik olmaz ise reaya işlerine bizzat bakacağını ve tebanın da bu **Ahsa** (kişinin taşak bölgesi) maddesiyle ilgilendiklerinden, gençlerden birisi hasmına saldırarak hayalarını kesip güneşte kurutup şöhret olsun diye boynuna asmadıkça evlenmediğinden her kim düşmanı ile savaşırca öldürülmekten çok hayalarını kaybetmemek derdine düştüğünden, hasmı mağlup dahi olsa ve teslim olsa öldürmeksizin, hayalarını keserek bu adeti yetine getirirmiş. Defterdarın gelişinden haberdar olur olmak vezirlerini toplayarak ülkelerine bir takım beyazların hücum ederek yanlarında toplar ve tüfekler varsa da kılıcımızın keskinliğini bilmediklerinden başka zaafiyet ve cesaretlerinin bu ahsa meselesi sebebiyle hanel geldiğini, bu sayede ülkelerine saldırmaya cesaret edmeden iki üç günlük mesafeden müdafaaya kalkışmanın bile onların korkmasına sebep olduğunu ifade eder. Bu maddeden olmak üzere layık ve muradım olan askerimizin gelerek memleketimizde istirahat etmesi ve aramızda yetişen meyvelerden yiyerek bize ulaştıklarında, yanlarına giderek toplarının başında hepsini helak ederiz dediğini bildirdi.

Müellif, uzun bir zamandan beri aralarında sürekli savaşlar olan başka bir melikin elçi göndererek Defterdarın durumundan haber verdiğini ve “kendileriyle savaşarak galip gelseniz dahi benim başka düşmanlarla uğraştığım bir zamana tesadüf etmesi sebebiyle bu galibiyet sizin için biriftihar meselesi olmadığı gibi düşmanın bizi yenmesi halinde sizi de kendi halinizde bırakmayacağı aşikar olduğundan, bize yardım etmeye gelmeniz halinde kendinizi himaye ve itibarınızı korumuş olacağınız gibi başka milletlerden de korumuş olursunuz.” dediği melike ulaştığında atına binerek gelip Defterdar’ın yanında kalarak birlikte savaşma konusunda anlaştıktan başka kendi işiyle meşgul olup, asla Mısır askerine yaklaşmadılar.

Bunun üzerine müellif, kendisinin ve İbrahim Es’ardi Hazretlerinin bundan sonra ne tür bir belanın içerisine bulaşacaklarını anladıklarından hemen Kerdefan’ı terk etmeye karar vererek 24 saat mesafede bulunan Manu veya Mano adlı karyeye gitmek üzere Melik’ten izin istediklerini, ancak Melik’in acayibine giden bu durum karşısında bize “ ne ilginçtir ki gelenler sizin cinsinizden insanlar olmasına rağmen yine de onlardan korkuyorsunuz”, dediğini belirten müellifin Melik’e “ey benim seyyidim biz kuvvet ve cesaret hususunda bir hiç olsak da sizin yolunuzda canımızı feda etmekten çekinmeyiz, amma savaş sanatını bilmediğimizdendir bu halimiz, fakat size dua etmek üzere izin alıp şeyh İbrahim Es’ardi ile haremlerimizle beraber bahsi geçen karyeye giderek orada yerleşmeyi düşünürüz” dedi.

3. Müellifin Kerdefan’dan Darfur’a Gitmesi

Müellif, Mısır Defterdarı (Kavalalı Mehmed Ali Paşa)’nın kendilerinin Kerdefan’dan ayrılışlarının üçüncü günü geldiklerini, hemen metrisler kazdığını ve kendi ikamet edeceği mahalli dahi kurduğunu, buna mukabil Melik’in iki gün boyunca sabırla beklediğini ve yanındakilerden on sekiz adam seçerek düşman üzerine hücum ettiğini, birçok adamının telef olmasına bakmaksızın topların yanına vardığında topçuların bazıları kaçmış ve bazıları ise ölmüş olmakla beraber kendisinin topları incelediği bir sırada gizlenmiş olan marğribiler tarafından üzerlerine ateş açılarak Melik ve akrabasından bazılarının öldürülmesi üzerine ahalinin meliklerinin kuvvetiyle ve düşmanın kuvvetini karşılaştırdıklarında, istemiyerek de olsa Defterdar’a biat etmek zorunda kaldıklarını, Mısır askerinin bu bölgede iskanından iki gün sonra yerlilere hanelerinden çıkmamaları ve sahip oldukları mal, evlat ve

gelirlerinden bir miktarını vermeleri tenbih olunduğunda her ne kadar bağırıp, çağırıp, ağlaştılar ise de asla faide bulmamış idi. Bu hadiseden yedi gün sonra Şeyh İbrahim Es'ardi ile Defterdar'ın yanına giderek, neden Kerdefan'dan ayrıldıklarını izah ettiklerinde, kendilerine Kerdefan'da neden buldukları soruldu. Bunun üzerine seyyah grubundan olduklarını bu sebeple de bu beldeye geldiklerini, ahalinin kendilerinden ders almak istemesi üzerine bu ana kadar burada kaldıklarını, bir an önce Darfur'a gitmek istediklerini bildirdiler. Bunun üzerine Defterdar'ın kendilerine Darfur'a gitmekten ise Mısır'a göndereceği esirler ile onları da gönderse daha iyi olup olmayacağını sordukta, henüz seyahatlerini tamamlamadıklarını izah etmeye çalıştıklarını ifade etti.

Bunun üzerine Defterdar'ın Kerdefan melikinin dürüst ve hileden anlamayan cesaretli ve mütedeyyin bir kişi olduğunu ve birkaç defa huzuruna davet ederek itaat etmesini istediğini, ancak melikin inadından vaz geçmediğinden üzerine yürümek zorunda kaldığını ifade etmiş olduğunu bildirmiştir.

Defterdar'ın bu izahatından sonra müellif ve İbrahim Es'ardi hazretlerine iltifat ettiğini, her ikisine de yirmişer riyal yol harçlığı verdiğini ve ikamet için bir mahal tayin ettiğini, o esnada karısının hastalandıktan az vakit sonra vefat etmesi üzerine Şeyh İbrahim Es'ardi den ayrıldığını, sahip olduğu iki cariyesini de ona satarak aldığı para ile küçük bir hane satın alarak orada maksadı olan ilim tahsili için çalışmalarına başladığını kaydetmektedir.

Müellif bulunduğu bu beldenin ahali hakkında bazı bilgiler vermektedir. Buna göre bölge ahalesinin avratlarının elbiselerini bellerinden kıldan bükme bir şey ile bağladıklarını, dağlardan gelenlerin ekserisinin çıplak olduklarını, dini akayid ve dünyevi bilgilerden yoksun bir takım hayvanata benzetmektedir. Şehirde bulunan bazı zengin kimselerin çiftliklerinde seyyahları misafir ettiklerini, koyun ve öküz sattıklarını ve her sene çocuklarından münasip olanı satarak aralarında 500-600'den fazla sahipleri olduğunu, bunların her mevsimde tüccarların gelerek satılmak için seçilmiş köleleri ve halaikleri onlardan alırlar ve orada bedevi kıyafetinde sakalları mamamen salıverilmiş ve Arapça konuşan iki Frenk siyahi gördüğünü ve bunların birkaç gün ikametten sonra Mısır tarafına gittiklerini, Melik'in Darfur'a hediye olmak üzere 10 arşun kırmızı çuka ve boncuk ve cevahir resminde bazı boyanmış taşlar ve işlenmiş fağfuri kaseler ve kırmızı üç çift Mısır merkebi ile Hint malı

pamuk kumaşlar ve benzeri şeyler götürmüş ve bu Frenklerin geldikleri zaman Meliklere 6 baş köle ve bir miktar altın vermiş olsalar da hangi tarafın karlı çıktığını anlamadıklarını, buna mukabil yüklerini taşımaları için kendilerine deve tahsis edilmesini istedikleri memurlara Osmanlı sultanı adına menşurlar verdiğini bildirdi. Müellif Darfur'da bulunan ulemanın ekseriya fıkıh üzerine bilgi sahibi olduğunu ve kendilerinden ise diğer bilimlerle ilgili ders almak istediklerini, buna karşılık Şeyh İbrahim Es'ardi'nin ise onlara usul okutmak istediğini ifade etti. Buna itiraz eden müellif, vaktinin çoğunu mescitte geçirmekte olduğundan her ne zaman mescide gelsek ulemanın cümlesinin tevazu göstererek biz oturun deyinceye kadar ayakta kaldıklarını, derste hazır olan ulemanın ise kıraat bitinceye kadar "karaca darıdan yapılmış ekmek ve suda kaynamış et hazırlayarak, etten ve ekmekten her birimize taksim ederlerdi. Buna mukabil kendileri yemezlerdi. Ulemanın yediği gıda ise güneşte kurumuş pastırma olup, genellikle çiğ yenirdi.

Dağların tepelerinde çeşitli mizaçta siyah benizli Araplar var ise de şehirde yaşamadıklarından insanlıktan ve beşeri ahlaktan haberdar değillerdi. genellikle urban hayatı yaşamaktadırlar ve vahşiliklerine rağmen melik ve memurlarına son derece itaatkardırlar. İçlerinde sultana hizmet edenlerden biriyle birkaç gün gezip dolaşılsa bir zararı dokunmaz ve melikin hizmetinde bulunanların başlarında kırmızı fes ve silahları ok ve yaydır.

Şehirli olanların bazılarının kılıçları el genişliğinde ise de boyları değişkendir. Bu bölgede tüccar ve seyyahlar sürekli gidip geldiklerinden bahsi geçtiği üzere erkeklerinin çok azı insana benzer tavır ve hareketlerde bulunurlarsada kadınlarının vücutlarına yağ sürüp bedenlerini onunla kaplamak genel bir adettir. Her kimin bir güzel kızı varsa ecnebilerden birisi ona aşık olsa kız ile ülfet edip nikah ile alıncaya kadar eli eteğine dokunmaksızın istediği vakitte kızın yanına gelip beraber gezip tozmaları ve bu adet üzere şehre göre olan amma taşrada mümkün mertebe Müslümanlar şeriata göre ve diğerleri zor ile izdivaç ederler ve bu şekilde boyunlarında 7 çift hayadan oluşan bir kolyesi olanlar şöhret sahibi olup cesur kimseler olarak bilinirlerdi. Şayet bu kişiler istedikleri kadının kocasını katlederek kadını almaları mümkün idi. Bir defasında bunu müşahade etmiş idi. Şöyleki delikanlının birisi ayandan birinin kerimesine aşık olup adetleri üzere evlenmek sıralarında iken rütbeleri eşit olmadığından kızın babası kızını vermek istememiş ve bir

gün adı geçen delikanlı “Keriban” sabrına yenilerek kıza tecavüz ederek (bikrini izale eylemek) kaçmış ve oğlanın babasının haberi olmaksızın (ilmi la-hak olduğu halde) evlendiği ve ziyadesiyle sevdiği başka bir aşkı hadiseden haberdar olunca pişmanlıktan ikinci kızın hanesinde kendi hastinini (penis) bayılıncaya kadar taş çarpıp ezmiş ve kızın babası oğlanı bu hal üzere görünce hastinini ezmekle kendini helak etmekten kurtarabileceği bir durum olmadığını görerek bir cerrah bulup kökünden kesmek suretiyle hanesine göndermişti.

Kız da bu durumdan dolayı başka bir aşkıdan mahrum kalması sebebiyle geceye kadar sabrederek herkesin uykuya daldığı bir sırada ağaca kendini asmış ve sabah olup da kızın da bu hali görüldüğünde tecavüz etmeye cesaret eden ve bu şekilde bir haşarata sebep olan ve Cülk Kabilesi ile kızın babasının kabilesi arasında bir fitne ortaya çıkarak kızın tarafından 8 kişi ve öteki taraftan 15 kişi telef olmuştu. Kendini asmış olan kızın ailesi de tecavüze uğrayan kızın taraftarı olması sebebiyle kız tarafı galip olmuştu.

Hangi kız güzel olur ise aşıkı çok olup kimisi duvardan iner kimisi kapıdan girerdi. Aşık olunan kızın yanına varıldığında babası olan şahıs kızına ayrı bir mahal tahsis eyler ve kendisi hanesinden dışarı çıkmaktan başka çare bulamaz. Hatta beldenin ulemasından hane sahibi olan Şeyh Abdullah’ın güzel bir kerimesi vardı. Aşıkları dahi gelip gitmekte oldukça bunları görmemek için evinden çıkmaktan başka çare bulamadığından kendisi şeriata riayetkar olması sebebiyle aşık ve maşuku bu aşktan vaz geçirmeye çalışmış, onlardan birisi yolunu bekleyerek gece vakti başına bir taş vurarak helak olacak duruma getirmiş. ancak kim olduğunu dahi anlamış ise de gizlemeye mecbur olmuş. Şeyhin hanesine misafir olduğu vakitte kerimesini gördüm: “duhanını cüz’i-lâyet-cüzi ve gözüne uyûnu’l- mahi ve kaşlarına kavs -i kazâ ve kirpiklerine sühâm bilâ demekleki size bir mahbûbe-i zeyba ise de levni ve saçı ma’lum olduğu üzere olmasa bervechle güzelliği inkâr olunmaz idi”.

Şeyh kendilerinin benzeri durumlardan kurtulmak amacıyla kızını müellife vermek istemesi üzerine, bahsi geçen adetin kendi adetleri olduğunu, onlara göre ırz ve namusa hanel verir bir şey olduktan başka eğer seyahate çıkmak niyetinde olmayup memleketine avdeti yakın olsa idi kızını alabileceğini güzel bir dille anlatmıştır. Şeyh de ilm-i nahivde marifetli ve zahid ve takva sahibi olmaktan başka melikleri dava hususunda gereken hükmü vereceğini ve Melikin divanda oturduğu

zaman arkasında mızrakları omuzunda ve kılıç kuşanmış halde 10 kadar adam hazır ve nazır olup, huzura dahi dava sahibi geldiklerinde kapıda karşılanarak eğilerek bükülerek melikin yanına vardığında 10 adım kala tekrar aynı eğilip bükülme merasimini tamamlayıp davalarını anlatarak Sultan kullarını dinler ve gerekli cevabı verir ise de veziri olan kimse tercümanlık eder ve sonra vezire emrederek istediği gibi hükümlerini icra ettirir ve divanda melikin yanında yemin edilir. Şayet ceza verilecek ise melikin yanında bulunan “mesn tabılzanlar ve tabıllar” tarafından icra edilen ceza genellikle darp şeklinde olur. Divan kapısının Mısır tarafında bulunan birer “tavîlü’l-ka’me kimesne” bulunduktan başka divanın dışında dahi 100 kadar nefer bulunup melikleri divandan çıkıncaya kadar yerlerinden ayrılmazlar.

4. Zukuk Denilen Cadı veya Cinler ile acayip sesler ve suhuletler

Bu bölgede tesadüf edilen bir başka acayip durum ise bir gün ahabından “ilm-i fıkha alim Şeyh Sa’idin” acil olarak hanesine vardığında kapısının açık olması sebebiyle “Ya Şeyh Said” diyerek bağırdığımda kimse yok diyerek cevap verdiğini işittiğimde vücudumu bir korku sardıktan sonra aklım başımdan gider gibi olarak mescide döndüğümde Şeyh Abdah’a rast geldim. Yüzüme korkuyla bakarak sordu ve bende bu durumu anlattığımda güldü ve dediki duyduğun şeyin adına “zukuk” denir. Bu halin zuhur ettiği hanelerde kişi dışarıdan gelecek musibetlerden ve belalardan hanesini korumak isteyen kişi bazı kimseler alır ki bu kişi bir cin olup zukuk adını alır. Şayet bir kişi katl edildiğinde gömüldükten sonra kanının döküldüğü mahalden bir kötü bir ruh meydana çıkıp geceleri kah bir mahalde zuhur eder ve kah başka bir mahalde halkı korkutur ve babalarından sened ile kiralanmak suretiyle bir takım cadı ve cinler de vardır ki bunların habis ruhlarının ortaya çıkmasının katledilmiş olan kişinin cesedinden zuhur ettiğini bildiklerini katledilen kişinin defnedilmesinden sonra ortaya çıktığına inanılır. Genellikle de haneye tecavüz etmek üzere su-i kast üzere gelen kimselerden hanesini muhafaza için her kim zukukuyu onda iskan ettirmek isterse cadı ve cinlerin biriyle pazarlık ederek katledilmiş olan kişinin yanına “sevd” ile dolu bir şişe koyarak cesedinden cadı zuhur eyleyen katilin defnine başlanır, başı üzerine oturup hergün şişesini taze sevd ile dolu olacağını ve daima rahat da bulunacağını taahhüde derer kişinin hanesine intikalini rica ve temenni ile teklif eder. Şayet engel çıkarmaya kalkar ise cebör ve hark ile korkutmak suretiyle kendi rızasıyla şiyeye girip eve götürülür yüksek bir mahalle konulur ve her sabah sevd tazelenir ve sevd eksilmedikçe asla evde kötü bir hareket ortaya çıkmaz. Bu

durumda bir başkası hanesini açık bırakıp gitmeye korkmaz. zira hırsız geldiği takdirde helakı mukarrerdir. Şayet zुकuk evden kovulması lazım gelmesi halinde, zुकukun evden çıkarılabilmesi için kırk elli kişi tabllarla eve gelerek bir iki gün ara vermeksizin şamata yaparak zुकukun buradan çıkması sağlanır ki, bir daha o eve gelmesi mümkün değildir. Bunun alameti de defn edilmiş olan kişinin yanına konulmuş olan şişenin düşüp kırılması şeklindedir. Hatta şehrin kibarından biri konağında zुकuk yerleştirmesi halinde genç bir oğlu “zendüset” tabiatlı olduğundan sevgililerinden birine hediye vermek için konakta kimse olmaksızın babasının çekmecesinden bazı nefis eşya ve tuhaf boncuklar almakta iken zुकuku yetiştirip oğlanı telef eylemiş ve babası gelip durumu gördüğünde çok üzölmüş cadının defedilmesi için bu işi yapan kişilerden birini davet ederek kemaliyle mahzun olağla cadının çıkarılması emrini alan kimselerden birini dava edip ihracını talep etmiş ve bu kişi “erbab-ı tabul” un hazır olduğu bir anda durumu anlatmış olup, yirmi kadar tabuldan ve “sahibü’l-beytin ashâb ve ahbabından” ben içlerinde dahil olduğum halde haylice adam gelip Cumartesi günü sabahtan nöbetleşerek aralıksız Pazar günü akşama kadar yakınında bulunan evler sarsılana kadar tabul çaldılar ve yüksek sesle bağırdılar. Daha sonra “ba’del-’asr sevd ile memlu olan zücâce-i mu’allaka”nın mahallinden düşüp kırıldığını gördüğünü ifade etmiştir. Akabinde ihracına memur olan kimsenin çıktığını belirterek halk mahallerine dönmüş ve hane sahibi dahi bunun şerrinden kurtularak rahata kavuşmuştu. Velhasıl yukarıda adı geçen şeyh bizde meşhur olup kimse inkar eylemez diyerek kelamını birtirmesinden ziyadesiyle acayip olmuştu. Şeyh Saidi görüp durumu nakl eylediğinde Şeyh Abdullahın kelamını doğruladı. Gerçekte bu garip durum Afrika kıtasında mevcut Arap ve mısır ölkelerinde geçerli bir hadise olup, Mısır’da İfrit ve batı tarafında Ruhaniye denilen yerlerde geçmektedir ki buralarda adamları katledilmiş olan hane ve tariklerde yukarıda bahsedildiği gibi insana dahşet verir vasıta ve hareketler ile çeşitli şekillerde bir takım hayvanat ve zencir sesi ve aslan kükremesi gibi şeyler görülüp işitilmekte olduğundan ikamet veya gezmekten insanı alı koyan suretler olduğu iddia edilse de henüz bunlara tesadüf etmediğini, fakat bir gün ahbaptan birinin hanesinde misafirken evimizin sokağında İfrit vardır derler idi. Hakikatte sokakları karanlık ve korkunç bir mahal olan bu yerde geceleri meraklı kişilere göre gezmek mümkün olmadığı gibi gündüz bile insana sıkıntı vermekteydi. Gece olup herkes uykuya vardığı zamanlarda sokakta hareket ve şiddele kapıların çalınmasına tanık olunduğu

gibi ev sahibi kalk içimizde oturan ifritlerin sesini işitmekle kalkarak dışarıya bakan pencereyi açarak bir şiddetli hareket eden ve kapıları çarparak insan sesine benzer gibi anlaşılır anlaşılmak şekilde naralar atıldığını işitmişti. Bu vahşi seslerden tüyelerinin dikendiken olduğu yetmezmiş gibi bir şey görünürmü diye hane sahibine sorduğunda biz gördükten başka geceleyin gezip dolaşan dahi asla bir şey görmezler hatta şehrin kapıları kapandıktan sonra kaç kere bütün mahalleler ittifak halinde hareket ederek mahallerin her tarafının aranmasına rağmen bir nesne göremediklerini, hanelerine girer girmez yine aynı seslerin peyda olduğundan artık alıştıklarını ve korkmadıklarını ifade etmiştir. Mahallelerin eski sahiplerinin söylediğine göre daha önce böyle bir durum söz konusu olmasa da iki ecnebi beyaz adamın bu mahallede bir sebeple katledilmeleri üzerine katilin kanı yere döküleli beri yukarıda bahsi geçen seslerin zuhur ettiği gibi, bu tarihten beri biri katil olduğu takdirde ateşe bir şeyler kızdırarak katlonulan mahalle götürülmesi adet olup gerçekte orada bir şeyh yok ise de bahsi geçen katilin öldürdüğü kişiye dahi her ne kadar bahsi geçen adeti yapacak olsalar da yine faide vermemiş fakat geceleri gezenlere zarar verdikten başka sesi kesilir ve hareketsiz kalmasına sebep olur diye bildirmiş idi.

5. Melikin Kadınları ve Haremi

Müellif şefere niyet eylediğinde Şeyh İbrahim bu beldede beraber ikamet etmek istediğini belirterek karaca darıdan yapılmış etmeğe sahip olmadığını talebesine açıklayarak buğday ve arpadan ikimize lazım gelecek miktarda getirme ve her sene bunu tekrar etmelerini isteyerek bu durum Melike arz olunmuş olup, bu talep kabul edilmişti. Bundan sonra müellif de sefer niyetinden vaz geçtiğinde bahsi geçen melikin kendisine bir cariyeye verdiğini ve adetleri üzere saçını ve bedenine sürülmüş olan yağdan arındırmak için yıkayıp pakladığını ve saçını örüp kulağına küpe takarak bir gün Melikin haremine gönderdiğinde bedeninde yağ olmadığını gördüklerinde onu kabullenmek istemediklerini ancak kulağında küpe görünce, özellikle melikin zevcesinin kendisine bir kese altın vererek bu küpelerden talep eylediğini bildirmiştir. Bunun üzerine müellif 10 adet küpe yaparak gönderdiğini ve her karının burnu delik olup meliklerinin karıları altından ve sairleri haline göre bir münasip halka takmaları adet olmakla beraber, kendi cariyesinin dahi burnu delik idi.

6. Melikin Vefatından Sonra Kadınlarının ve Cariyelerinin Durumu

Melike yakın kimselerin güzel karıları var ise bunu Melik'e hediye ederlerdi ve melik de bu cariyeleri diğer cariyelerinin arasına dahil ederdi. Şayet Melik vefat eder ise yerine geçen şahıs bu kadınlara varis olup, ölen melikin kadınları dul kaldığından yağ sürme adetlerinden biri olarak saçlarını tıraş ederler ve bellerine keçi kılından işlenmiş bir ip bağlayarak matem ederlerdi. Vefat eden melikin hayatta iken karılarının burunlarında ve kulaklarında altından halkaları ve kalın katır boncuğundan ve fağfurdan mamul bilezikleri ve halhalları vardı. Bu eşyayı etraftan buraya gelen tüccarlar satın alarak götürürler hatta Mısır'dan gelen tüccarların biri boncuk ve bir miktar kırmızı çuka ve alaca mendil ve İngiliz çanakları ve boncukla işlemeli bir gömlek götürüp melike hediye ederlerdi. Melik de bundan hoşlanarak gömleği büyük karısına ve boncukları ise diğer karılarına ve cariyelerine vererek karşılığında bu tüccarlara ufak bir kolye ve üç cariye verdikten başka gömleği verdiği hatunu dahi biraz altın vererek göndermişti.

Vilayete mahsus olan yemeklerden pişirip Melik'e gönderdiğinde ziyadesiyle hoşlanmış olduğundan bir gün canının börek istediğini ve bir tabak dahi Melike götürdüğünü belirten müellife Melik, bu yemek ağaçtami pişer yoksa yerdemi biter şeklinde sual eylemişti. Buna rağmen içini açarak kıyma ile yufkadan yapıldığını söyledikten sonra ne güzel yemekmiş dediğini bildirdi ve yemeye başladı. Sonra aşçılık öğretmesi için müellife bir teklif yaparak hareminden bir kadını gün boyunca yanına gönderdiğini, müellif te ona bildiği kadarıyla yemek pişirmeyi ve kuskus yapmayı öğrettiğini, bu beldede kaldığı süre içinde bu şekilde ilimle iştiğal ettiğini mescide girdiği vakit altmış adet şakirdinin her birinin kusursuz olarak kendisine riayet etmekte olduklarını, oturun deyinceye değin saf tutarak ayağa kalkarlardı ve bu esnada cariyesinin gebeliğinin sonlanmakta olduğu ve bunun için üç gün boyunca zahmet ve meşakkatle bir ölü çocuk doğurması sebebiyle hastalandığını, bunun üzerine sefere çıkarak vatanına dönmeye karar verdiğini, melikin de bu cariyenin ölümünden ve müellifin memleketine dönmek istediğini haber alınca şehirden gitmeyerek ders vermekle iştiğal etmesi için başka bir cariye vermeyi vaad eyledi, ancak özrünü beyan eden müellif gitmekte ısrar edince cariye ve köle adetini iki katına çıkarmasına rağmen gitmekte ısrar etmişti. Bu durum karşısında şakirlerinin de devreye girerek gitmemesi yönünde ısrar etmişlerse de özrünü beyan ederek gitmek konusunda kendisini engellemeye kalkmamalarını istemişti.

Beldenin adetleri gereği evlerin kapıları bir hasır parçasından ibaret idi. Her kim istediği zaman asla zahmet çekmeden içeri girebilirdi. Talebeden Abdurrahman adında bir kişi geceleyin hanesine sızdığını, kendisinin hasırdan bir yatak üzerinde uykuda iken hissetmiş olup, korkudan yorganın altına çekildiğini, kurt mudur yoksa hırsız mıdır diye düşünürken bu kişinin yatağına yanaşarak ayaklarını ovmağa başladığını, bu acayip hırsızın uyanık olup olmadığını anlamak için neler yapar diye düşünürken ayağını öpüp bir şey söylemeksizin çekildiğini, korkudan aklının başından gitme derecesinde iken kendisini toparlayarak “sen kimsin ve niçin buraya geldin” diye sorduğunu, bunun üzerine “şakirdiniz Abdurrahman olduğunu, memleketimizi ve bizi bırakıp gitmemeniz için riaaya geldiğini” dedikten sonra müllif “be biraden Allahtan korkmazmısın bu güne bizi korkutmada ne hissen vardır ve böyle vakitti hiçbir şey rica olunurmu, az kaldı ölüyordum” dediğimde susarak evden çıkıp gitti. Bunun üzerine müellif de uykusu kaçması sebebiyle sabah mescide varmış ve şürekasına keyfiyeti hikaye etmiş. Bu hususun belde adetlerinden olduğunu ifade edilmesi üzerine, bu şekilde adetlerden haberdar olmayan birinin evine girilemeyeceğini, bu şekilde muzdarip edilmesinin insaniyete sığmayacağını söyleyerek bazı nasihatlarla bulunduğunu ifade etmiştir.

7. Melikin Ölümü ve Kardeşi Muhammedin Sultan Olması

Akabinde sefere çıkmak konusunda kararlı olduğunu Kerdefan’a gitmek için harekete geçtiğinde Melikin hastalanması ve 10 gün içinde hakkın rahmetine kavuşması üzerine kardeşi Muhammed, bu mahalle Sultan oldu. Muhammed kardeşinin ölümünü haber alır almaz kırmızı çuka ile süslü ve rengarenk boncuklarla örülü bir takım tabıllardan oluşan ve her tabılın başında belî bükülmüş adamlar olduğu halde ortasında uzun bir sarık üzerinde alaca bir bayrak dikili olarak etrafı katır boncuğu gibi boncuklar ile süslenmiş kırmızı çuka döşenmiş olan tabılhaneye giderek burada başta beyaz imame varaka ile kırmızı cübbe giyerek cülüs etmiş idi. Culus üzerine akşamdan sabaha kadar kandiller yakılmış, tabıllar çalınmıştı. Sabah olunca ölen melikin veziri yanında suda eritilmiş ağaç zamkı ile haylice altın alarak kapının önüne kadar gelmiş ve yeri öpüp üç defa başına toprak serptikten sonra önüne bakarak birkaç adım atarak melikin cülüs sedirine yaklaşırken bu fiili birkaç defa tekrar etmişti. Ancak bu ritüel arasında melik hiçbir şekilde konuşmamış olup, vezir cülüs sedirine ulaştığında “ne istersin” diyerek sormuştu. Vezir de “kulunuz zat-ı devletinize selefinizin emanetini getirdim izin ve ruhsat buyurursanız teslim

edeyim” diyerek üç defa sözünü tekrar etmişti. Bunun üzerine melik şiddetli bir şekilde “götür ve işine git” diyerek emretmişti. Bunun üzerine vezir melike yaklaşıp elinde tuttuğu asayı altın tozu ile süsleyerek imamesine de bir demet deve kuşu tüyü koymak suretiyle teslim etmiş idi. Bu törenden sonra acele bir şekilde evine giderek korkusundan kapısını kapatmıştı.

Vezerin gidişinden sonra yeni melik binden ziyade silahsız adam ve önünde kırmızı fesli, mızraklı, eğerli, oklu ve kılıçlı yüz kadar nefer ile bahsi geçen tabılların ortasına girerek tabıllar çaldırarak, önünde sancak çekilerek at üzerinde divan yerine gelmiştir. Bahsi geçen bu divan yeri toprak ve taş ile bina edilmiş bir duvar ile kuşatılmış ortada bir meydan olup sonunda kapıya karşı enli Rum seccadeleri döşeli ve iki yasdıklı oda gibi bir mahal bulunmakta olup söz konusu neferler melikin yemin ve yesarında saf tutmuş oldukları halde tabılların bulunurdu. Melik söz konusu mahalle vardığında tahtına oturuncaya kadar fasılasız tabıllar çalar ve evvela ulema gelerek biat ve müsafahadan sonra sağ tarafına geçerlerdi. Daha sonra ulum-i nas birer birer gelerek başlarına üçer kere toprak serptikten sonra dönüp giderlerdi. Biat töreni yapılırken tabıllar çalınmaz hatta ben de orada ulema ile beraber idim diyen müellif, daha sonra yine vezir gelerek kelime-i şahadet ve melik Darfur yazılı mühr-i sultaniyi melike teslim eyledikten sonra vefat eden meliki defin için çıkıp gitmişti. Muhrü aldıktan sonra ulema dahi biat eyleyerek döndükleri gibi, Melik Muhammed “ben Abdülcabbar El-Kettani’yi vezir atadım, emri emrime karşılı ve hükmü iznime tabidir” demiştir. Bunun üzerine Abdülcabbar, yeni melikin önünde saf tutmuş olan silahlılar içerisinde bulunduğundan, hemen silahını yere bırakarak diz çökmüş ve başına toprak saçmağa başladıktan sonra süratle çıkmıştı. Müellif, kendilerinin de peşi sıra çıkarak peşi sıra gittiklerini ve üç gün geçdikten sonra yeni melik müellifin ilmüne yönelik bir bilgisi olmadığından, vefat eden melikin size bahş eylediği şeylerin varisi olduğunu bu sebeple merhumun verdiği cariyeye ve abdları gönde ve ne zamanki bize hizmetin olursa biz de mukabelesinde benzer şekilde ihsanda bulunuruz diye haber göndermişti. Müellif de imtina ederek cariyeleri kendi hizmetinde kullandığından melikin hakkının kalmadığını, eğer melik, vefat eden melikin varisi ise benim varisim değilsiniz diyerek haber göndermişti. Bunun üzerine yeni melik gazaba gelerek hanesine ve mallarına el koyulmasını emretmişti. Bunun üzerine yeni melikin adamlarından bir takımının hücumu ile mallarına el konulduktan başka elindeki bütün varlıklar da

yağma edilmişti. Bunun üzerine müellif, melikin halkı gasp edeceği yönünde bir lakırdı yayarak kaçmış ve Şeyh İbrahim'e giderek halinden şikayetçi olduğunda "halk elbetr 'ali suretü'l-beşeri meali ahalinin mâsaddık mahalli olup hukûk-i insâniyete ri'ayetleri olmamak hasebiyle şâkirdleriniz size melik-i mezbûrun dest-i cevri ve ta'adisinden kurtarmağa se'î ve gayret etmeyecekleri" aşîkar olduğundan başka bir mahalle göçmeniz elzemdir demişti. Amma bütün mal ve eşyanıza el konulacağından sefer halinde olamayacağınızdan vilayetinize gitmek isteyebilirsiniz demiştir. Şeyh müellife hitaben melike veda etmesinin ulemaya yakışır bir davranış olacağını tenbihledi. Şeyh "gideceği yerde bulunan Darfurlu'ların zalim ve gaddar olduğuna dikkat çekerek şayet buraya giderseniz meliklerinin size muhabbet ve ihsan edeceği malumdur" diyerek beş adet dikulu riyali vererek ve nakledinceye kadar hanesinde misafir olmasını istemişti. Kendisi de müellife refakat etmesine rağmen bahsetmiş olduğu şakirdlerinin dahi bu husustan dolayı müelliften nefret etmekte olduklarından gidinceye kadar şeyhin evinde kalmak hususundaki talebi reddetmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine özrünü kabul eden şeyhin kendisine vermiş olduğu beş riyale iki riyal daha ekledikten sonra kalkıp mescide gittiğini ve orada bir gece yatarak rast geldiği kimselere sefere çıkacağı hususunda bazı sorular sorduğunu, gideceği yerin bir aylık mesafede bulunduğunu, gitmek için bir kervanın bulunmadığını, köyden köye giden yolcular olduğunu ve bunlarla hareket ederek gitmek gerektiğini, karye ahalisinin ise Müslüman olduğunu, dağlarda ikamet edenlerin islami elbiseler ve insaniyetten yoksun bir takım vahşi adamlar olsalar da seyahat hususunda bazı mazeretlerinin olduğunu ifade etmeleri üzerine ister istemez sefere mecbur olup üç günden sonra Nüco/Nevcu karyesine ulaşmış idi. Burada bir takım yolculara tesadüf ederek bir gün sabahleyin karyeden çıkarak "sabaha doğru bu karyeye ulaştıklarını ve karyede taş ve toprakla bina edilmiş olduğunu ve çatıları kamıştan ve hurma dalından yapılmış kulübelere ibaret olduğunu, ancak camileri hanelerinden daha geniş idi. Mescide giderek ezan okunduktan sonra namazı kıldıklarını ve eşyadan başına birikildiğini, akşama kadar kendisini seyrettiklerini ve daha sonra garip evlerine dağıldıklarını ifade etmiştir.

Biraz sonra yine yanına bir takım adamlar gelerek karaca darıdan yapılmış ekmek ve pastırma ve bir miktar su getirmişlerdi. Bu kişilerden iki kişinin yanında kaldığını ve yorgun olduğundan yatsı namazını kıldıktan sonra uykuya daldığını ve o iki kişi zikre başlayarak uykuda bulunmam hasebiyle ne zamana kadar zikir

ettiklerini bilmediğini, sabah olduğunda ahalinin tamamının başına üşüştüğünü ve hemcinslerinden bulunduğu ve onun gibi adam görmediklerinden ilginç ilginç bakarak seyretmekte olduklarını ve bu izdihamdan can sıkıntısına dönüşmüş olduğundan, bu insanların kovulması gibi bir durum da vuku bulamadığından akşam oluncaya kadar sabrettiğini, akşam olunca da imamlarına bu izdihamdan duymuş olduğu memnuniyeti arz ettikten sonra Biladü'l-Veday tarafına gitmek istediğini ifade ettiğinde “inşallah ben seni oraya isal ederim” demişti. Ancak sen de bu maksadına ulaşınca kadar seyrine gelen kimseleri men eyleme. Hem senin seferde arkadaşlığını yapsınlar ve hem de sana zararları dokunmadığından refakat etsinler demişti. Bunun üzerine sevinen müellif Allaha hamd ederek getirdikleri yemeklerden istediği kadar yediğini ve kalanını dahi bu zat için sakladığını, söz konusu imamın kendisini seyre gelenlere hitaba bu garib Veday tarafına gitmeyi istediğimi, içlerinde falan köye gidecek birinin var olup olmadığını sordu. Verilen cevaba göre söz konusu karyeden bu tarafa bir takım alıcıların geldiğini ve bu alıcıların yarın köyden ayrılacaklarını ve gece uykuya varıldığında sabah olduğunda bahsedilen koyun oturdukları mahalle bir konaklık mesafe olduğundan acaba gittilermi diye imama sual ettiğinde acele eyleme ben seni onlarla beraber gönderirim diyerek teselli etmişti. Kuşluk vakti yaklaştığında ellerinde birer tabıl ile bir takım adamlar ve burunlarında ve kulaklarında onar dirhem miktarı halkaları ve fakat memelerinden dizlerine kadar kirden kararmış birer parça beyaz kumaşları ve saçları boncuklar ile örülü olarak ve bütün bedenleri kararmış bulunan on kadar kadın ve ortalarında olarak gelenler de öyle iselerde ancak başında boncukla süslü kırmızı ve yeşil ipliği ve elinde kalın bileziği olduğu halde ortaya çıktılar. Camiye yaklaştıklarında oturup tabıllara vurmakla meşgul olmalarıyla birçok kişinin toplandığını ve sonra imam ileri gelerek tamamının başına elini koyarak anlamadığı bir şekilde bir dua eyledikten sonra imama birer tül toz verdiler ve daha sonra imama mezburun mahalli maksadına ihsanı hal üzere gitmekte olduğu hususunun onlara ısmarlayarak müellif dahi müteşekkik olarak veda ederek bahsi geçen elçiler ile yola koyulduğunu bildirmiştir. Yolculuk esnasında hem kaçtıklarını ve hem de tabıl çalmak suretiyle hem tabıla vurmakta olduklarını ve hem de usulü gereğince dans ederek yürüdüklerini belirtir. Uzun bir yolculuktan sonra Sudanlıların yüksek bir dağın vasil olduklarını belirten müellif, bura ahalisinin kendilerini gördükleri gibi dağdan inerek içlerine karıştıklarını, karılarının ve erkeklerinin tabılın sesi ile dans ederek

kendi lisanlarınca türkü söylediklerini, cümlesinin avret mahallinden başka yerlerinin çıplak olduğunu, fakat oraları bir karış miktarı deri ile örtülmüş olduğunu belirtir. Müellif bu kişilerin aralarına karışdıkları zamanda kendisine sirayet ettiklerinde “ömrümde işittiğim gibi şamata eylediler ve dağın düz bir yolu olmadığından keçiler gibi çıkmağa başladığını, yükseldikçe kalabalıkların ziyadeleşerek seyyahların konak yerin olan dağın tepesine vardıklarını ve orada bir takım ağaç ve taştan çıkma leziz bir su bulduklarını, bu ağaçların aralarında mağara dedikleri kulübeleri olduğunu ve bazısı dağın tepesi üzerine inşa edildiğinden ağaçların dalları kulübelere çatı vazifesi gördüğünü ifade etmişti. Müellif, adam ve kadınların toplanarak tamamına davul çalarak ikram ettiklerini ve dansa başladıklarını ve daha sonra seyir ve temaşaya koyulduklarını bildirir. Müellif, bir ağacın altında oturup uyumak istediğinden, bu insanların başına birikerek elleriyle elbisesini ve sakalana uzanarak acayip bir şekilde uzun zaman bakakaldıklarını, lisanlarını bildiğinden üzerlerine bağırarak dağılmalarını istediğini, kalabalık içinde kalarak beraber geldiği “Arusun cemaatinden kimseyi görmediğinden kendisini bırakıp gitmiş olabileceklerinden korkarak avazı çıktığı kadar arkadaşlarının nedere olduğunu sorduğunu, birinin kalkarak arkadaşlarını çağırdığını ve sonra da koşa koşa yine yanına geldiğini ve arkadaşlarından iki kişi gelerek korkudan helak olmak üzere iken beni yanınıza alın ve bu izdihamdan kurtarın diyerek yalvardığını işitenler gülüşmüşlerdi.

Bunun üzerine oradakilerin korkma bizim asla misafire zararımız olmaz dediklerinde bizim gibi garibeler mazeretini olmayacağı aşık ve bu husus şecaat şanın bir gereği olduğunu, bu sebeple de arkadaşlarının yanına gitmesine izin vermelerini istediğini, bunun üzerine müellifi arkadaşı Arusun oturduğu mahalle götürdüklerini ve arkadaşının tabıllar içinde karılar ile beraber bir ağaç altında oturmakta iken siyah undan suda yoğrulmuş ekmek götürmeleriyle arus ve yanında olanların yediklerini, kendisine de buyur dediklerini, ancak imtina eyleyerek zat için sakladığı ekmek parçalarını yemeyi tercih ettiğini belirtmiştir.

8. Gelin Alıp, Gelin Verme Adeti

Müellif bu ırmak halkına bırakıp istedikleri gibi seyr etmekte olduklarından başka arkadaşlarına ne olduğunu ve reli olduğunu sordukları gibi çok kere kendi lisanlarıyla cevap verdiğini ve bu hal üzere Asr yaklaşarak bende içlerinde olduğun halde kalkıp dans ve davul çalarak dertlerinden uzaklaştıklarını ve dağdan ininceye

kadar dağ sakinleriyle yürüyüp götürdüklerinden ve dağlıların tabıllarını çalarak oynaya oynaya mahallerine gittiklerini, kendisinin de yoluna devam ederek çok sıcak bir yolculuktan sonra maksadı olan köye yaklaştıklarını, köyde bir kişi ileri giderek tamamının durumundan haber vermekle karye ahalisinden adam ve kadınlar ve de çocukların tabıllarla kendilerini karşıladıklarını, kıyamet alameti gibi bir karşılama yaptıklarını gördüğünü belirtti.

Köyün harcinde büyük bir daire oluşturan Arus ve cemaati bu dairenin merkezine ulaştığımızda dans ederek bağırarak birer ağaç dalı koparıp büyük ateşi yaktılar. Tabıllarının sesi Davud Aleyhisselam'a kadar ulaşacak derecede yükselmiş olup çan perdesini aşarak şiddetinden bayılıp helak olma rütbesinde bir usulle icra edildikten sonra Köyni olan kimseler ashabından bir cemaat ile gelini almak için bize hücum etmeleriyle Arusenin cemaatinden dahi müdafaya kalkdıkları hengamda beni öldürürler veya darbelerle bir tarafımı kırarlar korkusuyla başka bir kaçış yolu bulamadığımdan karıların içine sığındım. Onların kıyafetlerinde olmadığımdan darbe ve müdafaaya kalkışmadığımdan kimse bana dokunmadı. Ancak arkadaşlarım bozulduğundan gelini içimizden alıp götürdüler. Ben Arus ile gelen karılarla kaldım. Kadınlar dahi gitmek istediklerinde İmamın beni tavsiye ettiği cemaat dağılmış olduğundan şimdi kimin yanında olayım diyerek sual ettim. Bunun üzerine bana korkma bizimle gel gidelim diyerek teselli ettiler. Onlarla beraber kalkıp köye dahil oldum. Ağaç dalından yapılmış sedden bir daire içinde duvarları taşla topraktan bina kılınmış bir kulübenin içine girdik. Girdiğimiz hane Arusa ile beraber gelmiş ve karısı olan yanımızda bulunmuş bir fakihin hanesi idi. Arkadaşlarımızdan cümlesi gitmişlerdi . Ben hanede fakihin zevcesi ile kaldım. Geceleyin bahsi geçen fakih gelip misafire yiyecek bir şey verdin mi diye sual etti. Kadın hayır vermedim deyince darılıp dövmek istemiş ise de men eyleyip benim yemeğe rağbetim yok ve o bana bir iyilik edip beni buraya getirdi. Yoksa beni şimdiye değin pişirip yerlerdi dedim. Adam sözüme gülerek yanıma oturup da zevcesi dahi ateş yakmakla uğraştı. Fakih'e Arusa'nın alınması hususnad vukua gelen kavga ve muharebenin neden çıkmış olduğunu sorduğumda iki saf olup Köyni tarafının almaya gelin tarafının müdafaaya kalkıştıklarında muharebenin dönüm adam katl olunması adetimizden ise de Aruse başka karyeden olduğu gibi köyünü dahi önceden o karyeli olup bundan iki sene evvel bir adam olduğundan oradan buraya kaçarak karyemizde karar kılmış olduğundan asıl yerlimizden bulunmadığından bu kadar ile iktifa olundu. Ondan

başka biz karılarımızı ve kızlarımızı ecnebiye vermek adetimiz değil ise de Arusa ile Köyni daha önce birbirlerini severek muhabbete başladıklarından babası kızını bu tarafa gönderdi diye cevap verdi. Efendim yorgun bulunduğumdan yatmak istedim. Bir lakırdı edecek durumda olmasam da bir ricada bulunmak istedi ve seyahat amacım olan Veday tarafına gitmek istediğimi ve bana bu konuda yardım edip edemeyeceğimi sorduğumda, yarın inşallah seni çıkarırım dedikten sonra o avlusunun ortasında olan büyük bir ağacın altında bir mahal göstererek burada yat dedi. Ben de başıma büyük bir taşı yastık ederek güneş doğana kadar rahat üzere uyudum. Sabah olup uyandığında zevcesi ve kızı ile beraber gelip karaca darıdan döğülmüş un ile pişirilmiş bir miktar sütü getirip verdiklerinde sütü alıp yanımda olan ekmek parçalarıyla yediğimi gördüklerinde bu undan haz etmediğimi düşünerek karısına bu unu yoğurarak kül üzerinde pişirerek ekmek yapmasını emrederek hakkımda olan riayet ve hürmeti anlattı. Bunun üzerine başımda olan İmameden iki endaze miktarını yırtarak ve belimde bağlı olan şeyden iki dizi boncuk çıkarıp karısına ve bir mendil dahi kendisine hediye eylediğimde gayet hoşlandılar ve sonra fakihe bize yakın olan vadinin ahalisi size zarar etmeleri muhtemel bulunduğundan Nerc dedikleri köye kadar beraber giderek orada sizden ayrılmayacak bir adama sizi teslim ederim diyerek hazırlandı.

Bunun üzerine adam bahsedildiği üzere karyeye fakihi bulmuş ise de Fatıha ve İhlas suralerinden gayri bir şey bilmediklerinden başka namazı dahi gereği gibi bilmez idi. Lakin ahalinin perverdi olup onunla zikre meşgul olacakları vakitte fakihin yanına toplanırlardı. Biz aramızda sohbet ederken beraber geldiğimiz karılar dahil olarak hususi olarak beni seyretmeye koyuldukları gibi başkalarını da getirdiler. Küçük ve büyük başıma hayli insan toplandıktan başka bir takım başka kirve gelip evi doldurmalarıyla ev sahibi izdihamla içine düştüğü zorluktan kurtarmak amacıyla gelen gidenden gizlenmek amacıyla uygun bir mahal olup olmadığını sordum. Bunun üzerine bana sabır etmemi, nereye gidilse başka bir şey olmayacağını ve hanesinde olma idim seyircilerin ilkinin kendisinin olacağını söyledi. Sonra akşam olunca bize bir miktar süt getirip yanımda olan ekmekle onu yedim. Seyircilerin ardı kesilmedi. Girip çıkarlar idi. velhasıl üç gün kadar hanede oturdum. Çünkü benimle gitmeyi vadedilen dördüncü gününü beklediğimi söylediğimde bu havalide bulunan dağlar arasında tuzlu bir göl olup kenarlarında toplanan tuzların her taraftan buraya gelen

tüccarlara satıldığını, ancak bu beldede bir cemaat vardır ki tuz almak için gelmişlerdi. Yarın seninle beraber giderek tavsiye ederim.

9. Seyyahın Köyden Ayrılması

Bunun üzerine gideceğimiz köye köle ve halayık olmak için Veday ahalisi gelip giderler dediğinde benim isteğime göre Veday buraya çok uzaktır diyerek cevap vermişlerdi. Bununla beraber sahilden uzak olsa da dağlardan gidildiğinde yakın olduğunu söylediler. İki gün sonra kalkıp hanesinin içinde yığılmış bulunan mermer gibi tuz parçalarını alarak arkasına yükledi ve karısının külde pişirdiği ekmeklerden on tanesini dahi benim sırtıma yükleyerek karye içindeki yolcuların toplandığı mahalle vardık. Cümlesi yükleri olan tuzları alarak bir saat sonra tamamını sattığımızda fakih geri dönmek için kendi tuzunu satarak akçe kazanmak için buraya geldiklerini, sıcak basıncaya kadar dağdan gidildiğinde bir takım vahşi ve uryan urbanın meskeni olan bir vadide mağilan ağaçları altında oturduğumuz gibi onlardan beş on kişi gelerek su aldıktan sonra çanaklarla götürürken durup beni incelemeye başladılar. Bu arada biri harap biri ona talip olarak iki kişi dağdan aşağıya doğru koşarak yanımıza geldiklerinde ikisi de birden yakın olan cemaatleri arasına karıştılar. Aralarında hayli konuştuktan sonra yaydan ok çıkarır gibi biri yine kaçarak birini takip hususunda ısrar etmekle az vakitte gözden kayboldular. Neden bu şekilde davrandıklarını sorduğumda “tâleb-i ‘âkb hârebi ma’şûkası yanında görmekte tutub öldürmek istiyor” diye cevap verdiler. Niçin aralarını bularak barıştırmadıklarını sorduğumda “hasmı hasmı ile bırakmak adetleri olduğunu” ifade ettiler. Güneş döndüğü gibi rüzgar hareketinden gelmekle bizde yürümeye başladık. Sözü edilen dağların ahalisi gayet vahşi ve çıplak olup hep beni seyretmeye gelmişler ise de bir zararları olmadı. O gün akşama kadar gidip etrafı taştan çıkma bir suyun başında ikamet edildi. Gece oldukça bir mekana toplanılıp kaplan ve sair hayvanatın zararlarından korkulduğundan nöbet tutarak birbirini korumaya başladık. Zikir olduğu üzere burada geceleyerek güneşin doğumundan sıcak basıncaya kadar bazı yeri boş ve bazı yeri mamur olan dağlardan geçerek eski yerleri seyrettik ve arkadaşım olan Fakih ile ülfet ve ünsiyetimiz ziyadeleşti. Dağdan aşağıya indiğimizde Fakih, ben sizin için zorluklar çektim. malumunuz olduğu gibi şimdi sizin de bize biraz boncuk vermeniz icab eder dediğinde boncuk envaından bir şey kalmamış ise de indimde bulunan kumaştan bir parça keserek sana veririm deyi karşılık verdim.

10. Dağ Ahalisinin Din ve İtikatları

Sözü geçen dağ ahalisinin din ve itikatlarına dair bir şeyler öğrenmek istediğimde bunlar bir din ile alakadar olmadıklarından lakin civarında bulunan köylüler Müslüman olduklarını ve onlarla aralarında husumet olması sebebiyle şeriatten haberdar olmadıkları gibi gelecekte de bunun farkına varamazlar ise her birinin nikah ve sadakasız olarak birer emir veren kişileri olup, tarafların birbirinden razı oldukları surette birbirleriyle zevce eş ilişkisi kurduklarını, gitmeye kalkmadıkları surette bu ilişkinin devam ettiğini ve erkekleri başkasının karısıyla birlikte olması halinde karıları dahi onunla olmaktan geri durmaz ise de kocasının ilmi lahık olur ise kendisine bir zararı dokunmazdı. Fakat bunu yapan adamı öldürmeye çalışacağı aşikar olduğundan bunu başarmaya muktedir olurdu. Bu havalide bulunan melikler gaflet içinde bunların üzerlerine hücum etmeleri halinde dağlılar dahi birbirleriyle muharebe ederek tuttıkları esirleri Müdayin ve Kari ahalisine satarlar. Bazı kere dahi bu esirleri yerler. Lakin bulunduğumuz nahiyelerde bu hadiseler nadiren rastlanır dediğinde, ben insan insanı yermi diye sorduğumda. Bunların cümlesinin bu şekilde ellerine düşmanı geçirdiklerinde oturdukları mahalden uzak bir yere götürerek orada etini ateş üzerinde kebab ederek yerler ve ehl-i İslamdan başkasından bu adet kalkmamıştır dedi. Bunun üzerine yüzümde korku belirmiş olup, bahsi geçen muharebe maddesi esnasında tutuklandıktan başka yolculara asla zararları dokunmaz diyerek beni korkmaktan men eyledi. Akşam oluncaya kadar orada kaldığımızdan namaz kılarken halk ve arkadaşlarım bile namazımı seyretmek için etrafımı kuşattılar ve sonra seyre başladılar. Şafak gaib oluncaya kadar yeraltından çıkan suyun bir menbaından dışarıya çıkarak vadiye indik. Arkadaşlarım su yerlerini bilip sudan suya intikal eylediklerinden bahsedildiği üzere şafağa kadar orada ikamet edildi. Arkadaşlarım karaca darıdan yapılmış un ile suyu karıştırarak yediler. Sabah olduğunda yine yola revan olundu. Öğle vaktine kadar talebimiz olan karyeye varıldı. Karyenin kamıştan yapılmış haneleri olup ahalisi dahi müslüman olması sebebiyle adam ve kadınlarının göbeklerinden dizlerine kadar örtecek birer keçi derisine büründükleri gibi kalan yerlerinin çıplak idi. Zenginleri ise omuzlarında birer parça kumaş vardı. Ahalisinin tamamı Müslüman olan bu yerin ortasında bir kuyu ve etrafında hurma ağaçları dikilmiş, darıdan duvarları ve hurmadan çatıları örülmüş meydanlık bir mescidleri olup hanelerinde dahi hurma ağaçları gayet çok idi. Buraya vardığımızda

arkadaşlarımızdan çoğu hanelerine gitmiş ise de Fakih kalup beraber mescidde gittik. Girmezden önce kız ve erkek çocukların birçoğu toplanarak arkamıza düşmüş ise de çok az medeniyetleri olduğundan üzerimize hücum edecek şekilde çok yakına gelmediler ve beldenin kadısı ve şeyhi ve mescidin imamı olan şahıs yanımıza gelerek hoş geldin dedikten sonra arkadaşın buraya tuz satmak münasebetiyle gidip gelmekle aralarında ünsiyet ve dostluk olduğundan beni ondan sual eyledi. Halimi ve isteğimin Veday tarafına gitmek olduğunu naklederek beni o taraftan gelen tüccarlar ile göndermesini istedi. Fakat biraz vakit gerektiğini bunun için ikamet etmemizin lazım geleceğini söyledi. İmam tilavet-i Kuran ve zikr-i tespihten asla vaz geçmez biriydi. Arkadaşım benim hakkımda imama ilim ve fazıl sahibidir diyerek meth ve sena ettikten sonra mescidin bir tarafında hurma dalıyla yapılmış olan kendi odası olduğunu ve içinde cerideden yapılmış bir sedirin bulunduğunu, orada benim sefere çıkıncaya kadar istirahat etmemin imkanı olduğunu söyledi. Sonra da kendi hanesine giderek bir müddet sonra kebab ve karaca darıdan ekmek getirerek yemek yedik. Bu vasıta ile insanların izdihamından kurtulduğunu ve gece orada kalarak Allaha şükr eylediğini belirtti.

Sabahleyin arkadaşı kalkarak getirdiği tuzları satmak için çarşıya gideceğini ve beraber bulunmak istediğini ima ettiğinde izdiham korkusundan evvela imtina eyledim ise de sonra sokaklarını gördüğümde vakıf olmak emeliyle gitmek isteyup beraberce belde dışına çıktık. bir hayli yol aldık ve bahsedilen mahallin halkı birikerek ekserisi tuz ve bazısı boylu ve uzun tüylü keçi ve bazısı ekmek ve iki adam güya attarlık etmekte olup, akakir, boncuk, bilezik ve bunların emsali şeyler satarlardı. Etrafta tuz satışı için çok adamlar gelmekle alım satım hususunda en muteber şeyleri tuz ile değiştirerek almaya çalışmaktaydılar. Bir takım esirciler gelip müşteri bulamadıklarından getirdikleri köleleri satamadılar ve sahibim tuzlarını hurma ve bilezik ve akçelerinden mahdud olan katır boncuğu ile mübadele eyleyip, Asr takribiyle dahi bazar işi bittiğinde tekrar mescide dönmüşlerdi.

11. Dağlı Ahalisi Arasında Savaş ve Kıtal Vukua Gelme Sebepleri

Gece yatılarak sabah olduğunda refikim memleketine gitmeyi istemişti. Vaad eylediğim kumaştan bir çok arşun miktarı verdiğimde müteşekkir olarak veda edüp yola revan oldu. Ben o gün imam ile akşam namazına kadar beraber oturup sonra hanesine gitti ve arada bir zevcesi gelerek bütün gün oturmak istediğinde imam

gelerek benden fıkıh okumamı istedi. Seyyah olduğumdan ders hususu mümkün değildir diyerek her ne kadar itiraz eyledim ise de Veday buraya uzak olduğundan başka yollardan gitmenin ölümcül olabileceğinden ve yalnız gitmek mümkün olmadığından köle ve halayık satmak için Veday tarafına gidecek kafilenin ulaşmasıyla ben seni onlar ile beraber göndereceğim diyerek, bir müddet burada oturarak fıkıh okutmanın kimseye zarar vermeyeceği gibi beni de yolumdan alıkoymayacağını izah etti.

Ardından da sizde harp ve kıtal vakı olurmu şeklinde bir sual eylediğimde aralarında mukatele olmadığını ve fakat savaşa ehil insanların bazan dağlara çıkarak ormanlıklarda gizlenerek çalılarda sakin olan karı ve çocukları yalnız buldukları gibi üzerlerine hücum ederek alıp getirmeleri sebebiyle aralarında mukatele vukua geldiğini ve tutulan esirler bağırıp sesleri menzillerde işitilirse bazı vakit yetişip saldırganları katıl ve idam ettiklerini, yanlarında ok ve yay ve mızrak olması münasebetiyle birbirlerini muhafaza ederek aralıkda dahi bu şekilde kurtulduklarını ve cümlesi otak olarak kırk elli nefer esir alarak daha uzak mahallerde olan mamur sahralara giderek esirler yolu bilmemekle kaçsınlarıdiye bğladıkları bağları ellerinden çözdüklerini ifade eyledikten sonra bahsedildiği üzere esirlerin ekserisi kadın ve çocuk olduğundan onların bağrıışmalarında olan hileleri budur ki evcillerden bir şahıs bunların meskenlerine geceleyin yerlere hurma dikildikten sonra gidip kaçır ve bu usulü üç defa icra eyleyip gizlendikleri ormana dönerler ve sonra gün doğup karılar ve çocuklar dökülmüş olan hurmaları gördükleri gibi düşürmeğe başlamalarıyla ve bu vasıta ile o mahallerine kadar gelmeleriyle der akıp üzerlerine hücum olunur. Sonunda tutulurlar ve bağırırlar ise ağaç yapraklarıyla veyahut bir şey ile ağızları tikanır ve korkutulup seslerini çıkarmadan oturtulurlar ve acayip olan şey ise bunlardan her kim bir de hurma görür ise düşürmeye başlayarak başkası ortak olmasın diye kimseye haber vermediği gibi başkasının görmesi halinde ise ağa arkadaşının topladıkları şeyden döküldüğü ve bu vesile ile tutsak edilip satılacaklarını hatırlarına getirmezlerdi. Bu durumu birbir nakl ettikten sonra ders eylemem temennisini tekrar ederek ricasını kabul ettim. Fıkıh-ı melikiyye üzere İmam Halil'in kitabını okutmağa başladım. Kendi iyice nahv bilmediğinden bazı ekre suret-i meseleyi lisanı arab ile hariçten takrir ve dillerinde maharetim olması sebebiyle ekseriya kendi lisanlarında anlattım. Ehli belde imamı okuttuğumu müşahade ettiklerinde beni ziyarete gelip hasta olan çocuklarını nefes ettirmeğe

götürmeleriyle içlerinden bazısı cüzi altın tozu vermiş idi. Oralarda bir ay kadar oturup ikamet ettim, yemeğim ve suyum imam tarafından verildiyse de ziyarettime gelenlerin ekserisi hurma ve karaca darı ekmek ve bazı günlerde kebab olunmuş et getirirlerdi. Veday tarafına gidecek ceamatın intikalleri taribinde imam onlara gidip beraber gitmek istediğimi ifade ettiğinde buyursun demişler ve bu sefer için tuzlanmış un hazır eylemiş ise de birkaç ekmek dahi istediğimde mahussu yirmi somun pişirip ve bir tuluma un doldurup verdikten başka keçi derisinden bir karye dahi getirdi. Ben de ahali-i beldenen aldığım altın tozunun bir miktarını vermek istediğimde sen benim hocam olup verdiğim şeyler allahın faziletinden kazandığımı ve öşür ve aşır değildir diyerek kabul etmedikte, belimde bağlanmış olan bazı boncuk ve biraz katır boncuğundan bir miktarını zevcesine vermek üzere hediye eyledim. Haz ve kabul ederek götürdükte o dahi teşekküre gelip hazineye melike olmuş gibi sunmuş idi. İmam ile beraber kalkarak yolcuların aynına gidildiğinde “hakk-ı nâmustahkimde bu efendi ekâbir-i ‘ulamâda bir merd-i fazıl olub itinâ-yı rahenizde berekâtı sebebiyle masâ’ibten masûn olmaklığınız mukarrerdir” dedi. Bu tavsiyeyi yaptıktan sonra da ağlayarak veda etti. Biz de yola revan olduk. Esirlerin elleri bağlı olduğundan arkalarına daha birer zadeleri olan birer kırba su ve birer tulum un yüklenerek yürümeye takatları olup da buluğa ulaşmamış sebiler elleri bağlı olmadığı halde yürür idi. Gayet küçükleri büyüklerin sırtına yükleyerek, esirlerin akraba ve taallukatları yetişip almasınlar diye üç gün kadar mahalli mamureden uzak olan vadilerden yürüdük. Gece olduktan sonra cümle üsera bir yere toplanıp muhafaza edilmek üzere etrafı kuşatıldı. Bundan başka nevbet tutularak istirahatları için elleri çözüldü. Dördüncü gün siyahlar da bir kavm-i cühhal ve bir taife-i bed ifalin celbine vasıl olundu. Reisleri dahi cehalet de kavmiyle müşterek ise de tasarrufunda olanlardan her kimi isterse istediği tacire satar imiş. Yanlarında misafir olup arkadaşlarım orada çok kere geçmiş olduklarından onları tanıdılar ve bir su başına indiğimizde kimi teferrüç ve kimi sadaka istemek için her taraftan üzerlerine birikip reislerinden başkası çıplak olup, reislerinin de avret mahalli bir cild ile örtülü ve pinhan idi. Çünkü arkadaşlarım bana ziyadesiyle tazim ve terkim eylediklerinden yanıma reislerinden başka gelenleri tard ederek izdihamdan beni kurtardılar. Ve reislerden üç kişi gelip yanına oturup arkadaşlarımdan beni sual eylediklerinde aşırı medh ü sena eylediler. Gece oldukta tahminen on iki yaşında güzel ve ufak bir çocuk başında odundan bir tekne ve içinde bir bıçak olduğu halde gelip tekneyi o küpe

koyarak gözlerini yere dikerek durdu. Meramını sorduğumda ise birbirimizin lakırdılarını anlayamadık ve bu hal üzere iken gündüz yanıma gelen reislerin birisi gelip ondan sabinin meramını sorduğumda, çocuğu zehb ve tabh ederek yemeniz için ikramen size gönderdim diyerek cevap vermişti. İnsan yemek ve onunla ziyafet çekmek olurmu diye sorduğumda çocuk ademden biri olsa da bizden olmayup başka biri olduğundan muharebe vukuunda kabilemizden ellerine düşeni yedikleri gibi biz dahi onlardan elimiz geçeni ve genellikle bunun gibi eti körpe ve taze olanı erteleriz dedikte ey seyyidim sizde ve adanızda olsa ikram ve ziyafet kasdıyla insan kesilip yedirilmek iyi şey olmamağla bu adetinizi terk eder iseniz hakkınızda hayırlı olur. Çünkü bize eti gönderdiniz bi eti yemeyip hizmetimizde istihdam veyahut satarak akçesini keseye koyarız dedim. Siz bilirsiniz demiş ise de güya lakırdımı anlamayup adet olduğu üzere terk ve ademi terkine dair cevap vermekle tasa etmemekle sonunda tekrar eylediğimde eğer biz bunları yememeşi olsak düşmanlarımızın hakkından gelmek mümkün olmayacağı aşıkardır dedi. Bahsedildiği üzere onlar bizi kebab edip etlerimizi yemek hususunda bir dakika geçirmedikleri gibi beldemizin ahalisi dahi onlara karşılık olan adeti terk edemeyeceklerini söyledi. Bu aralık arkadaşarımdan bir iki kişi gelerek onlara bu durumu anlattığımda sözlerime gülüşüp sen bunlara eski adetlerini terk ettiremezsin, ancak onların sana verdikleri köleyi hizmetine almakla iktifa eyle dediler. O gece orada kalarak sabah olduğunda gitmek istenildiğinde köleyi ikram eden reis ile beraber gündüz gelmiş olan iki reis gelerek hediye olarak indlerinde bulunan üsürüdün iki küçük cariye verdiler ve bu reisler. Bunun üzerine bu reislere beline bağlamış olduğu boncuktan birer miktar verdiğinde gayet sevindiklerinden sonra bunları öbür esirlere katarak yola revan olduk.

12. Dağlı Ahalisinin Adet ve Gelenekleri

Bu taifenin büyüğü ve küçüğü ziyet zannıyla alt dişlerinden dört tanesini çıkarmak adetlerinden olup ön dişleri kalır diğerlerini koparırlar imiş. Levendleri pek siyah olmayup cüzi kırmızıya mütemayil olduğundan başka karılarından gayet güzelleri olup gözleri büyük ve kirpikleri uzun ve yüzleri kırmızı idi. Bana verdikleri iki cariyenin çehresi bunlar gibi az kırmızı olsa da güzel denilirdi. Arakadaşlarımızın dağlılarla ilişkileri olması sebebiyle esirlerin kaçıp bir yere gitmek ihtimali olmadığından dağda iken elleri çözülür ise de yine bağlandı ve dağdan birinin yanında kendinin ve emanet olarak başkasının yirmi kadar köle ve cariyesi olup satmak için Veday tarafına gitmeyi istediğinden bizimle arkadaş oldu. Akşam

olmadan önce esirlerle birlikte bir sahraya vasıl olduklarında ashabımdan sahranın yolunu sorduğumda ve geçenlerine alametle yolu bulduklarını işittiğimi söylediğimde sahranın küçük olmakla birlikte bilinen bir yolunun olmadığı tecrübe olduğundan yıldızlar vasıtasıyla gece gidilerek sağ taraflarına meyl olunarak yolu bulduklarından başka bu mahalde gündüz var olan sıcaklık insanda takat bırakmadığından ikamet etmeksizin gece sabaha kadar gidilir ve bu şekilde sahradan çıkılabileceğini rivayet ederler. Gerçekte sahraya ulaştığımız da kendimi cehenneme girmiş gibi addeyledim.

13. Eski Bir Medeniyet Harabelerinden Geçiş ve Veday Şehrine Varış

Akşamdan gece yarısına kadar durak vermeden yürüyerek istirahat için bir miktar oturup yemek ve şurup içtik. Arkadaşlarından su isteyerek şimdi olduğu gibi İmamın tavsiyesi sebebiyle cümlesinin gösterdiği hürmet hususuna riayet ettiklerini görmüştü. Çünkü ehli İslamdan bulduklarından namaz ve zikir yapmaya müdavim idiler. Fakat suyun yoluğundan ekseri namazı teyemmümle ve vakte riayet etmeden namaz kılarlar idi. Biraz rahat olunduktan sonra kuşluk vaktine kadar sahrayı geçemedik ise de önümüzde dağlar görüldüğünde yaklaşık yirmi saat mesafe kaldığını, ancak bu yolda biraz sağa temayül ettiğimiz anlaşıldığından bir yol ile yolu doğrulayarak meskün olmayan bir takım dağlardan geçerek bir gün bir gece kalmak üzere yürüdük. Ertesi günü olduğunda dağın üzerine çıktığımızda burada asla meskün birinin olmadığı fakat dağın her biri rengarenk ağaçlar ile süslü ve havası ehven olup Afrika kıtasında mevcut olan diğer dağlardan farkı yok idi. Akşama kadar yüründükten sonra bir dereye inildiğinde içinde memleketinde görmediği türden kuşlar olduğunu ve bu derenin etrafını seyr eylerken kendi diyarımızın binaları gibi oyma ve işlemeli olarak üzerinden zaman geçmiş ve sel basmış toprak içinde inşa edilmiş taşlar görünüp etrafı dolaşıldığında binaların birbirine bitişmesinden harap olmuş bir şehir olduğu anlaşılmıştır. Arkadaşlarımdan hakikati sorduğumda ise bu binanın genişliğinin dereye kadar uzandığını ve dağın sağ tarafına kadar yükseldiğini, etrafı dolaştığında yolları dahi görünmekte olduğunu, bununla berabere harap olmuş bir şehir olduğuna hiç şüphe kalmadıktan başka mermerden süslenmiş Mısır kuburu kapak ile örtülmüş sanduka resminde bir kabir gördüğümde arkadaşlarımin yanına giderek beraber gelmelerini ve kabri açmak için yardım etmelerini rica ettiğimde utanıb ve sözümünden çıkmayıp geldiler ve kabrin açılmasına yardım etmişler ise de yanımızda içini açacak bir alet olmadığından büyük taşlar

bulub birbirimize yardım ederek yüksek bir mahalde üzerine ata ata kapağın bir tarafını kırdıktan sonra içinde ölü olarak kimseyi bulamadılar. Ancak içinde kırmızı bir toprak gördük ve toprağı eşerek içinden bazı hatlar yazılı bir bakır levha çıkardıklarını, bundan başka dolu birer karış olarak altından iki sebine dahi çıktı ve binanın her tarafını aramak istediğimde arkadaşlarımı burada durmak konusunda bir hayli zorlamış isem de buna bir faide bulunamamış olduğundan kalkılıp bu eserleri tahkik etmeksizin göçmeye karar vermişler idi. Velhasıl seyre devam ederek akşam vaktine kadar yürüdükten sonra gece yarısına kadar istirahat ederek gece ateş yakarak sabaha kadar yürümek suretiyle Veday şehrinin hurma ağaçları görünür oldu. Şehrin her tarafını gördüğümüzden çeşitli ağaçlar ile kuşatılmış ve içinden akar sular olduğundan başka minareleri uzaktan görünen camileri ve büyük mescidleri ile süslü bir şehir olduğu anlaşılmaktaydı. Sabah olunca şehir içine girdik Mısırdaki bulunan fellahların menzilahları gibi taşla topraktan bina yapılmış hayali ötesi olan han gibi bir mahalle indik. Arkadaşlarım kuru hurma dallarıyla döşenmiş ve içinde uyku için hurma tahta ve dallarıyla yapılmış sedir olarak bana bir oda tahsis eyleyerek dostlarıyla görüştiklerinde dahi hakkımda ziyadesiyle medh ü sena ederek bir çoğu ziyaretine gelmiş ve büyük hürmet göstermişlerdi. Ahalisi Sudan'ın yerlileri gibi medeniyetten biri ve insaniyetten ari kıyas eyledim ise de onlar gibi olmayı ekserisinin güzel, kibar ve zarif ahlaklı olduktan başka uzun gömlekler ile bedenlerini örttüklerini, bazıları beldenin kadısını bu durumdan haberdar etmiş olup yanına beyaz sakallı ve silsanı arkasına doğru salıverilmiş imame ve giydiği beyaz gömleği enli yanlı olduğu halde bir adam gelmiş idi. Arkasından gelen karinesinden kadı olduğu anlaşılmaktaydı. Bunun üzerine ayağa kalktım ve selam ve safadan sonra oturulup nereden ve neden geldiğimi sual ettiler. Durumu izah ettiğimde biraz oturup beni hanesine davet eyledi ve yanımda olan esirlerden dolayı her ne kadar itiraz eyledim ise de kabul etmeyerek onlar dahi beraber gelsinler diyerek davetine icabet etmemek hususuna cari bulmadığımdan kabul ederek gittiğini, kilid ile odasının kapısını kapayarak kadının evine gittiklerini ve kadının hanesi hayli geniş ve birkaç odadan oluşmaktaydı. Yanımdaki esirlere bir mahal tahsis ve bana da hurma dallarından mazfur olan hasır ile döşeli bir oda tahsis eyledi. Kırk yaşlarını aşmış Abdurrahman ve Abdulahad adlı kıraat-ı ilmiye ile meşgul iki oğlu olup yanına geldiklerinde ikisi de elini öperek oturdular. Biraz vakitten sonra soğan ile pişmiş et ve buğday ve arpadan yapılmış ekmek ve vilayetinde görmediği şekilde olan

gözleme gibi şeyden ibaret olan bir yemek getirilmiş ve yemeğe başladıklarında fıkıh ve faraiza dair meseleler sorulduğunda bildiğim üzere cevap vererek cümlesi kabul ve memnun olduktan başka ilim ve fazlını oğullarına nakil ve beyan ve onlarca fünün-i garibeden olan mantık ve kelam ilimlerini talim eylemekliğim suhususuna rica etmişlerdi. Daha sonra genç olaydım ben dahi tahsil hususuna çalışır ve ayreter idim ve her ne kadar hayatımdan bir ramak kalmış ise de ders esnasında sizinle beraber bulunmaya çalışır ve çabalardım dedi. Darfur melikinin yukarıda yazıldığı şekilde hakkında olan muamelatı nakleylediğinde hüzünlenmeyen bizim melikimiz fazzıl ve akil bir murad-ı kamil olduğundan ulema ve gurebaya ihsanlara boğduktan sonra yarın seni melikin yanına götürüp kaderinizi ifade ve beyan ederim dedikten sonra malumunuz olduğu üzere Mısır Darfuru ve Arabistana memleketimizden yakın iken esircilerin oraya gitmeyerek bu tarafa gelmelerinin sebbi hükümdarı zülmedici ve halkın malını gasp etmekle meşhur olmasıydı. Bizim melikimiz adil ve insaf sahibidir diyerek teselliye başladı. Arkadaşımın çözemediğim bir sebeple daima Medine tarafına meyilli olup adı geçen kadıdan gene ve hakikati sordum ise de fakat bu durumun sebebini bilmediğini söyledi ve evlad ve ahadı olarak erkek ve kadın yirmi kadar evladı olduğundan başka dört adet de karısı olup cümlesi tamamen kapalı ise de memleketlerinin adeti üzere buluğa ermemiş olan çocukların avret mahalli açıkta idi ve bana Mısır yasısıyla yazılmış Buhari i şerifi ve İbn-i melikin ülfiyesiyle istediğinin şerhini emsali olan kitapları gösterdi. Fakat Buhari nüshasında çok değişiklik vardı ve o gece kendisi oğulları yanımda olduğu halde yattık. Sabah olduğunda gözleme ve bal getirmekle yemek yendi ve miras maddesi için birkaç kişi gelerek fetva aldıktan sonra Muhammed Halim adlı meliklerinin yanına gitmeye karar vererek, hanesine esirlerimi bırakıp beraberce Sultanın sarayına gittik ve ulaştığımızda kapısının sağında ve solunda göbeklerinden dizlerine kadar tamamen kapalı Arnavud fistanına benzeyen şeyler giyinmiş ve başlarında uzun fes ve ellerinde mızrak ve yanlarında kılıç olarak sadırlarını enli kılıç kayışlarıyla setr eylemiş bir takım nefer görüb bizi gördükleri gibi kadıya ihtiramen ellerini göğüslerine koyarak hazır bir şekilde selam durdular ve kadı selam verup kapıdan içeriye girdi ve etrafında odalar dışında görmediğim ağaçlar dikili geniş bir meydanda yürüyerek taşrasında hurma tahtasından yapılmış ve kırmızı çuka ile donanmış seriri olup arkasında dahi demirden mamul bir kafes olup üzerinde gümüşlü kılıç ve mızrak gibi silahlar asılan bir odanın kapısına ulaştık. Melik

başında tilsanı sarkmış imame-i beyzası ve arkada sarmalı Mısır kutnisiyle Mısır biçiminde bir hazır cübbesi ve yanında bir kılıç mahallası olarak heybet ve vakar ile serir üzerinde oturup yemin ve yesarındabir takım cemaat saf durarak ve sağ tarafa namlı ve yaşlı bir veziri bulunduktan başka canibi yeminin arkasında ashabıyla beraber insan hamline muktedir ula rütbede büyük ve ondan küçük on kadar tabıl olub kadı serire yürüdüğü anda Melik ayağa kalkarak selam verinceye değin tabıl-ı adide çalındı ve daha sonra musafaha melik tarafından oturması istenildiğinde kadı Melik'e ziyaretinize gelmiş olan alim ile musafaha buyurun diyerek bana işaret etti. Ben de yürüyerek yaklaştım ve sonra selam verdim ve Melik oturmaksızın beni seririn bir tarafına oturtuktan sonra hizmetlilerden birisi kadı için oturması için bir sandalye koydular.

14. Darfur Meliki Muhammed Halim İle Temas

Seyahat sebubimi sual edince an asıl Tunuslu olduğumu ve Mısır'dan geldiğimi belirterek durumumu özetledikten sonra Darfur maddesini de güzelce anlattıktan sonra Mısır'ı bularak ilim menbasıdır diyerek medh ve sena eyledim.

Melik ise Tunus'u asla işitmediğini, bununla beraber Darfurluların ahlaklı insanlardan olduklarını ve çoğunlukla zülümlelerinden Mağrib tarafına gidecek esirciler her ne kadar uzak ise de kendi hükümetlerinde olan memleketlerden geçerek gitmeyi seçtiklerini nakl eyledikten sonra "siz bizim indimizde muazzez ve mükerrem olup eğer memleketimizde ikamet ederseniz inşallah mükafatlandıracağız diyerek taltif eyledi" ve bu esnada dava ve şikayet sahipleri gelerek Melik 'in karşısına gelerek dizleri üzerine çökerek yer öptüler. Üç adım kadar dizleri üzerine sürünerek tekrar meselelerini arz için yine üç adım kadar daha sürünerek merasim yerinden aynı şekilde üç defa daha meselelerini arz ettiler. Sonra durumua vakıf olan Melik vezirlerinden birisini çağırarak yanına gelmesini ve kullarını tutup vezirin huzuruna çıkarmasını istedi. Bunun üzerine bu üç kişinin içlerinden birinin evine hırsız girdiğini altın ve eşyayı sairesini çalarak kaçarken yakalandığını söylediler. Vezir davalarını sorduğunda birinin şikayetçi ve diğerinin de şahid olduğunu bildirdiler ve vezir davayı Melik'e anlattı. Melik dahi suçlunun hazırlanmasını emretti. Suçlu kapının yanında durub hizmetçilerden biri onu hazır hale getirdiği gibi kırmızı fessilerden iki kişi onu kollarından tutarak getirdiler. Melikin huzuruna geldiğinde yağlaştığı gibi başına toprak serpererek gözlerini yere dikip kaldı. Vezir

durumu melike anlatarak iddialardan bahsetti, suçlu suçu kabullenmeyerek, iddia sahiplerinin kızına sarkıntılık ettiklerini ve her gün cebren ve kahren hanesine gelerek yanına girmek istediklerini, bu sebeple kızını habs ettiğini ve onları men ettiğinden hakkında bu yalanları isnat eylediklerini dedi ve bu duruma şahitlerin olduğunu izah eyledi.

15. Melikin Hocası Mertebesine Yükselmesi

Melik yüzüme baktı ya Arap alimi bu maddede emir-i rabbani ve hükmi samadani nasıl icra edilir deyince “suçlu olarak getirilen şahsın iftiracıların kendisine iftira attıklarını şahidlerle ispat ederse kendisini kurtaracağını” dediğimde kadı dahi sevab olan budur diyerek koluma muvafakat edercesine dokundu. Melik ise şikayetçilerin haps edilmesini isteyerek bunların iki fesli asker ile gönderdikten sonra bana bakarak “bu kavme bakınız kah kendilerini zinadan men ve ırzını korurken Müslümanlara iftira atarak onları habsettirmeye yeltenirler ve Allah taala eğer bunların suçlarını ortaya çıkarırsa ben de onlardan siyaset ile intikam alırım dedikten sonra hiddetli bir şekilde yerine oturarak bir daha konuşmadı. Bu şekilde uzun bir zaman suskun durdu ve suçlu olarak huzura getirilen kişi askarlerin elinde hapsedilmiş bir şekilde beş kişi ile beraber görüldüğünde yaklaştıkları gibi başlarına toprak serpmeye başladılar ve vezirleri giderek tövbe ettirdikten sonra bu kişinin suçsuz olduğunu, şikayetçilerin aslında kızına sarkıntılık ettiklerini Melik’e arz etti. Melikin gazabı şiddetli olacağı gözlerinin kızarıklığından anlaşılmıştı. Hasmının kelimasını dahi dinlemeden kadıya emrederek davalarının bir an önce hükme bağlanarak davacıların davalarının iptaline ve müdi olan bu üç kişinin güneşin karşısında sabahdan ikindiye kadar bellerine kadar kuma gömülük aç ve susuz bırakılmasını ve kumdan çıkarıldıktan sonra sırtlarına yüzer kırbaç vurulduktan sonra terk olunmalarını eylemiş ise de akşam yaklaştığında gün kavuşur gibi olduğundan ertesi güne cezayı tehir ederek sabahleyin Melikin fermanı icra edilmek üzere suçlular zincire vuruldular. Daha sonra bana dönerek “suçluların zülüm ve taaddilerine karşılık haklarında tertip ettiği cezaya müstehak değillermidir dedi”. Ben de “bu gibi şeylerden men etmek için başka maddeler vardır diyerek eşya ile ilgili olduğunu söyledim” sonra da kadıya misafirinizi size tavsiye edip memleketimizin talebesini diğer ilimlerden öğretmesi için biraz zaman yanımızda ikamet etmesini isterim ve Darfur’da kaybetmiş olduğu mallarının bedelini verdikten başka mamulünden ziyade olarak ihsan ederim dedi. Bunun üzerine eğilip ayaklarını öptüm

ve köle efendisinin yanında olur diyerek fermanınız olduğu müddete kadar yanınızda ikamet ederim diyerek cevap verdiğimde tebessüm ederek beyaz cinsi karısız geçinemedikten başka kendileri gibi kadına temayül ederler ve indimizde beyaz cariye bulunamaz ise de senin hoşlanacağın bir cariyeyi ısmarladım demekle tekrar yağını öpüp kadı ile beraber kalktık ve bize hirümeten o dahi kıyam eyleyerek dua ederek çıkıp gittik.

Melikin ayağa kalkmasında oturuncaya kadar tabılın çalmaya devam ettiğini işittim ve kadının hanesine varup o gece yine orada kaldım vesabah olduğunda vezirin hizmetkarlarından biri gelerek Melikin hediyesi olarak on adet dağarcık ve iki tulum bal ve iki tulum yağ ve yüz dirhem miktarı altın ve bir mislini görmediğim derecede güzel bir cariye gönderdikten sonra kendisine oturması için müstakil bir hane tahsis edildiğini, unu ve arpasının akçesi melik tarafından ödenmek üzere satın alınmasını emir eylediğini dahi kadıya ifade etmekle kadı gayet haz edip melikin iltifat ettiğini söyledi. Buna mukabil kendi durumu hatırına gelerek bizden uzak olmamaklığınız için şurada size bir ev yaptırmak isterim dedikte efendim yeniden ev yaptırmak vakte muhtaç olacağı aşikar olduğundan emrinize uygun olur ise bir hane kiralayarak oturmak münasip görülür. Uzak bile olsa her vakit yanınıza gelirim diyerek cevap eyledim ise de burada bina hususunun uzun sürmediğinden başka talebelere emr eyleyüp pek az zamanda inşa edildikten sonra gülüp, acele ettiğiniz cariye ile vuslat maddesi dahi husul bulur deyip birine bir mahal tahsis etmek için emir etmekle oğlu Abdurrahman kendi odasını tahliye eyledi ve ben dahi oturduğum hanedeki eşyamı oraya nakl ederek onlarla beraber akşam ve yatsı namazlarını eda ederek tahsis olan odaya gittim. Cariyem beni karşılayarak ellerimi öpüp hizmet etmeye başladı ve gece yatılıp sabah oldukça, kadının yanına varıp sohbet ve yemekten sonra siz cemaati melikden biri olduğunuzdan birlikte gitmekliğimiz lazım gelir diyerek melikin sarayına gittik ve vardığımızda ikramla karşılandık ve melikin ayaklarına kapanarak ihsanına teşekkür ettiğimde, bu ikramımız az görünmüş ise bundan sonra daha çok ihsanlarda bulunurum dedi. Sonra da oturmamızı emrederek biraz vakit geçtikten sonra ders ile megul olmaklığınızı isterim dedi, baş üstüne diyerek cevap verdim. Tam os sırada bir takım davacılar geldi ve dertlerini dinledikten sonra şer-i şerif üzere davalarına bakmanı isterim dediğinde gayet memnun oldum ve meclis dağılıp kalmayı istediğimde vezir başına bir avuç toprak serpererek ve seririn ayağını öpererek melike yaklaşarak koltuğuna girip kaldırdı ve

melik divanyerinden kalkıp kendi dairesine gideceği vakit vezirin daha önce bahsi geçen fiili icra eylemekliğı adetlerinden imiş ve melik kalkar kalkmaz adet olduğu üzere tabıl çalmaya başlandığı ben ve kadı görevde kaldık ve yemin ü yesarda vakıf olan hademelerle çevrelenerek, insan hamline muktedir olmaz diye tabir eylediğimiz büyük tabıl başkasını hamil ile tabıl sahibi olanlara tabi olup bu şekilde harem kapısına kadar gittiler ve dairenin kapısı bir suriçinde olup melik hareme girdikten sonra vezir dahi on kadar hizmetkarı ile beraber konağına giderek hademei saire orada kaldı ve ben dahi kadı ile hanesine giderek ve her birimiz kendi hususi meskenimizde geceleyerek sabah oldukta kadı bugün Cuma olup salata Cuma bizi her iştigalden men edeceği aşikar olduğundan hanenizin binasına başlanması hususu yarına ertelenmek gerektir dedi. Kuşluk vaktinden sonra yine saraya varıldıkta divan eyirini tertibsiz olarak bir takım kılıçlı ve mızraklı ve kırmızı fesli askerler ile dolu gördüm.

16. Meliklik Alametleri, Tabıllar

Melik başına bir deve kuşu ziyetlenmiş olarak büyük bir burç gibi bir büyük elbise giydikten başka arkasına yanları geniş bir cübbe ile gümüş bir kılıç kuşanmış idi ve karşılığında geldiğimiz anda her günkü tabıllardan başka tabıl-ı adide getirildikten sonra insana dehşet verir mertebede çalındı ve divanda kendi dilleri üzere dua edildikten sonra melikin vasıf ve azim şanına müteallik kelimeler ile şiir söylendi ve yaklaşmamızla kalkarak bizi karşıladıktan sonra meclis kırmızı fesli askerler ile gayet izdiham oldu. Sonra melik kadıya namaz vakti yaklaştı birlikte namaza gidelim dedi. Kadı kalkıp ve güneşin karşısına gidip istuvaya nazar ve rücu birle vakit gelmiş dedi . Vezir adeti mezkureleri üzere melikin koltuğuna girerek seririnden indirdi ve birlikte yürüdükten sonra melik iki fırka olarak yeni ve yesara ayrıldı ve çoğunluk olan kişiler bize biat ederek bir takım cemaat dahi mescide vasıl oluncaya kadar önümüzde koşa koşa ve salına salına gittiler ve tabılzanlar mescit dışında kalarak ezan okununcaya değin tabıl çalmaktan vaz geçmediler. Kadı kalkıp hutbe ve edayi imamet eyledikten sonra geldiğimiz suret ve tarz üzere melikin sarayına ödündük. Halk dağılıb cülustan sonra melik bana iltifat olarak “azm-i saltanatımıza ne dersin” dedikte “tebarekallah olsa bu kadar olur” diyerek cevap verdim ve kalkmak isterken tedris hususunu yineledikte sema ve taat deyüp çıktım ve onun yücelterek bağırıp şeyhle beraber hanesine gittim ve akşam olup yemek yenilirken yarın tedrise başlarım siz de kağı kitabı ister iseniz ve nerede

okuyacaksanız seçiniz ve tayin ediniz dediğimde kadı ve evladı gayet rahatlayarak “olub fenn-i mantıkda mesanelik şerhü’s-selm nâm kitâbını” seçtiler ve sabah oldukta talebeler toplanarak kadı talebelere nüshai mezburenin ihzarını ve kıraat hususu kendi hanesinde olmasını ve bununla beraber beyt için hazırlanmalarını emirve tembih eyleyerek bina mahallini dahi inceledikten sonra dağıldılar asr olduğu vakitte hurma dalı ve tahtası gibi binaya lazım gelen şeylerden çok nesnelere getirdiler ve ikinci namazı kılındıktan sonra kadı ve evladı ile beraber talebeyi etrafıma toplayarak okutmağa başladım. Beş günde hanem tamamlanmış olup civarı ve cümle mallarımla oraya intikal ettim. Kadı melikin emri ile bana hayli buğday ve arpa getirerek işbu vilayetin ahalisi karaca darıya alışdıklarından siz cariyelerinize onu vvererek kendi nefsinize hınta ve şair saklayın dedikte izin sizin diyerek cevap eyledim. Bütün masraflarınız melik tarafından karşılanacağı emir buyrulduğu diyen kadı karaca darıdan benim için ve başka bir şey satın aldıkta teşekkür edüp bu hal üzere altı ay mikdarı tedris ile iştigal ettim.

17. Harabelerden Melik İçin Hediye Getirmek ve Divan Hane İnşası

Büyük esrarını müşahede eylediğim şehir hatırımdan asla çıkmamakla beraber, gittiğimiz bir gün kadı ile beraber melikin yanına varıp da kulunuz Veday tarafına gelir iken üzerinden kurun ve izar mürür eylemiş bir büyük şehrin eserlerini gördüm dedikten sonra kazılan kabirin içindeki bakır ve altını dahi rivayet ederek eğer biraz adam benimle gitmek hususuna izin ve emir buyrulur ise acıib şeyler çıkarılabileceğini söylediğimde melik rivayetimi dinledi ve kabul ederek kadıya evrasını siz de bilirmisiniz diyerek sual eyledi. Belliki ondan esrar görmüş olsam da aslında haberdar değilim lakin. Çünkü bahsedildiği üzere bu kadar şeyler görünmekle beraber müsaadeniz olduğu surette biraz aide olur ama tedrisi bırakmamak şartıyla gelsunler dedikte ben şakirdlerimi beraber olup yine orada kıraatleri hususuna zaman ayırırım dediğime binaen vezirine bakıp abidlerimizden yirmi nefer ve hayli çadır ver deyup bana dahi yarın çık dedi ve ben de hoşça kal dedikten sonra melike veda eyleyerek kadının hanesine gittim ve kadı şakirdlere zad ve kitaplarını tedarik etme emrini verdi ve o gece yatarak sabah olduğunda zad ve levazımat ve urban çadırları gibi kıldan yapma haymeler yüklü iki deve ile vezir tarafından vazifeli memurlar geldi. Ben de şeyhle veda eyleyü evladı şeyh etraımı alarak memurun ve talebe ile vadi hududuna giderek oraya vardıkta ikamet ederek kalan gün ile bir gece istirahat ettik ve talebenin derslerini okutarak sabah oldukta evaldı şeyh ve cemaat vezirden

altı kişi ile beraber şehir harabelerini seyir için gittik ve kabirleri aramağa başladık ve iki mil çevresinde olan eserlerin dört tarafını dolaşıp kavi taşlarla yapılmış surlar ve tuğla ve kiremit ile yapılmış binalar bulduk ise de üzerinden zaman geçmekle gayet eseri az kalmış ve bir şey bulamasızın melike ricat ederek yanında söylediğim söz abes olur korkusuyla önceki tecrübem üzere kabirleri kazmaktan başka çare bulamadığımdan bir tarafını kırmak suretiyle kazılmasını emir eyledim. Şakirdlerim cin gibi kazmağa başladı ve sabahtan vakti mağribe değin çalışıldı ise de duvar ve eşcar eserinden başka bir şey bulamadık. Gece olduğunda istirahat eyleyerek sabah onları işleri üzere terk ve kadının büyük oğlu Abdurrahman ile daha önce gördüğüm kabir gibi bir kabir görürüm emeliyle nehir içine kadar şehrin her tarafını seyr eyledim ve bir mahalde evvelki bulduğum sanduka gibi bir sanduka gördüm ise de seller onu yere gömüb bir köşesinden gayri yeri gözükmez idi ve kazmacıları çağırarak için Abdurrahmanı göndererek yanlarına vardıkta beş arşun uzunluğunda onların taştan bir direk bulduklarını gördü. Abdurrahman kölelikten dönerken ve bana rivayet eyledi ve beraberce gidip onu gördük, güya bir mescit veyahut bir büyük konağın sanat ve maharetle yapılmış direği imiş ve çünkü Mısır ve ona bağlı yerlere gidenlerden başkası bu direk gibi bir şey görmediklerinden bunun melikin saltanatına uygun bir şey olduğuna karar getirerek eserin etrafını kazdırarak onlardan bazısını alup sandukanın eserini bulduğum mekana dönerek kazmalarını emir eyledim. Mezar ortaya çıkınca tamamen evvelki sandukanın aynı olduğunu gördüm. Bir tarafına devirerek kapağını açmak kolay oldu. İçinden insana benzeyen bir heykel yanında bir bakır levha ve arpa kalınlığında dört adet altın bulduk. Bu altınlar dörder parmak enliğinde olduktan başka etrafı pergerle kesilmiş ve ortalarına birer güneş tasvir edilmişti. Kazmacılar bu resimlerin sebebini sordularsa da Melike göstermek lazım gelir diyerek cevaplamadım. Yine kazmaya devam ederek bir adam boyu mikdarı yer kazdıktan sonra bir başka sanduka daha ortaya çıktı. Gayret ederek açıldı. Bir tarafından benzer surette bir başka resim çıktı ve altın kıtası çıkmakla bunun şehrin kubbesi olduğu anlaşıldı. Bu heykelin şehir halkının mabudu olduğu ve altınları da mahşer günü rablerine takdim eylemek için koyduklarını düşündüm. Akşama kadar kazılmasına devam ederek evvel gece yatılıp sabah oldukta yine kazmacıların yine üzerinde güneş nakş olunmuş taşdan örme bir kapu ile iki adet direk bulmuşlar ise de biz ikindiye kadar bir şey bulamadık. Bütün gayretlerden sonra dört beş kişi tahrikine kadir olabilir mertebede ağır kurşundan bir tabak ortaya

çıktı. Biraz istirahattan sonra gitmek istemediğimden cemaati topladım. Bu tabağı yerinden kaldırmak hususunu onlara bıraktım. Kaldırılınca da altından büyük bir sanat ile oyma ortası delik bir hacer-i kebir görünüp ve geniş ve derin bir kuyu görüldü. Anlaşıldığı bu delikli taş kuyunun ağzı imiş. Bu kuyunun içine taş bırakılıp su olup olmadığı incelendi ve yanımızda inmek için ipler bulunmadığından ve olsa bile içinde ne olduğu anlaşılamadığından içine girilmesinin tehlikeli olacağı düşünüldü. Akşam olup obamıza dönüldü. İstirahat olunduğu bir sırada talebeden biri efendim ders hususunda olan vaadinizi ifa buyurun dedi. İnşallah sabah dersinizi kıraat ettiririm diyerek ve herkes yerine dağılıp ertesi gün sabah namazından sonra evvela onların derslerini yaptırdıktan sonra tekrar işimize gittik. Cümlesini iki fırkaya ayırdım. İşlerinin başında terk ettim. Ben Abdurrahman ile dolaşmakta iken yeni bir sandukaya daha rast geldim. Kuyunun kazılmasıyla meşgul olan cemaati Abdurrahmanı göndererek çağırdım. Sandukayı çıkarttıktan sonra içinden taştan bir suretten başka bir şey çıkmadı. Eşya bulunur zannıyla önceki mahallin kazılması hususuna gayret edildi. Önümüze taşlarla örülmüş ev gibi bir yapının taşları ortaya çıktığında her tarafı kapalı idi. Bunun durumunu incelerken yapının doğu tarafındaki köşesinde inşa edilmiş bir kapı gördüm. Buranın kazılmasını istedim. Akşama kadar çalışıldıysa da o gün başarılmadı. Diğer cemaat üç adet direk daha bulub ve cümlesini mabedin kapısı ile bir tarafa yıkarak kazdıkları mahal anlaşılan ya melikin tahtı veya ibadetgah idi. Sonuçta bunları melike takdim ederim emeliyle bu direklerden gayet hoşlandım. Ertesi sabah yine ders yaptık, yeniden kazı yerine giderek bir kolayını bularak açılmayan kapıyı açtırdım. İçinde kum görünüp kumun içinde taştan heykeller vardı. Burası Mısır'ın mezarlığı gibi kabir olduğunu anlayarak bu suretleri bir tarafa koydum. Kumu dikkatlice eledikten sonra daha önceki sandukadan çıkanlar gibi üzerinde güneş kazılmış bir hayli altın parçaları buldum. Yukarıda söylendiği üzere güya adı geçen mezarda gömülü olanların altınları ahirete götürüb rablerine takdim etmek için almışlar. Hasılı bu tarz üzere onbeş güne kadar kazmaya devam ettik. Bu eserlerden başka bir şey çıkmadı. Üzerine güneş darbedilmiş altın ve direklerle iki sağlam kapı seçilerek on altıncı gün gitmeye hazırlandık. Melik'e gitmek üzere yola koyulduk. Cemaate bütün bunları alıp Melik'e getirmek lazımdır dediğimde şimdi cümlesini almak mümkün olmadığından iki direği alabiliriz dedim. Fikirlerini alarak hayli ahşap keserek direklerin altına koyduk. Sürükleyerek üç günde memlekete geldik. Şehre vasıl

olduğumuzda Melikin huzuruna çıktık. Melik tebessümle ayağa kalktı. Kendisine getirdiğim altın ve saireyi takdim eyledim. Sonrada geride kalan eşya hakkında bilgi verdim. Bu eşyadan iki direk getirdiğimi söyledim. Kalanını getirmek mümkün olmadığından şehirde bıraktığımı belirttim. Melik ise görmek için gitmek üzere hemen vezirine at hazırlanmasını emretti. Vezir dahi cemaatten birini acele göndererek bir zamandan sonra mağribden veya diğer mahallerden getirildiği anlaşılan at ile iki ayağı beyaz bir yağız at getirdiler. Kapıdan girildikte tabılzanlar nağme ve ahenge başlayarak Melikdahi atına binerek vezir ve ben de eşliğinde hazır olan cemaat etrafını kuşatarak arkalarından tabılzanlar çalmaya devam ederek kazı mahalline vardık. Melik atından inerek amudların sanatını seyrederek bunlar Süleyman bin Davud aleyhisselam hayratları için yapılmıştır dedi. Götürdüğüm şeyleri muhterem tutturmak zamanında Mısır'da ve sair mahallerde bunlardan yüz kattan fazlası vardır diyerek sözlerini tasdik eyledim. Bunları ne surette binada kullanırız dedikte inşallah ben de memleketinize vardığımızda divan mahallinizi daha tezyin bir şekilde sokacak bir bina yaparım dedim. Sonra geldiğimiz şekilde geri döndük. Melikten ayrıldıktan sonra eserleri götürülmesi için kalmış olan direkleri mutlaka getirtelim dedi. Direkleri getirmek için şehrin girişindeki bazı haneleri yıkmak gerekebileceğini söyledim. Yıkılan hanelerin tamiri için gereken akçeyi ben veririm dedi. Lakin başka bir zarara sebebiyet vermemesi için bunları taşıyacak adamlarla beraber gitmemi emretti. Tam huzurdan çıkarken getirdiğim altınları geri vererek resimleri de seyrederek sonra kırılmasını emr eyledi ve ben haneme giderek ertesi gün cemaatten otuz kişi gelerek direkleri götürmek için sizinle beraber gitmeye geldik dediler. Ben de vardiyalı çalışarak fazla yorulmamak için en az yüz adama ihtiyaç var dedim. Ayrıca bazı levazımata temini için yarın harekete geçileceğini söyledim. Gelenler Melikin emrine muhalefetimiz mümkün değildir dediler. Tam bu sırada kadı geldi ben gereken izni alırım diyerek gitti ve geri geldi. Bütün memleketlinin bu hususta çalışması melik tarafından emredildi diyerek ve gitmek hususunun ertesi güne ertelendiğini ifade etti. Sabah gelmek üzere kadı ayrıldı. Bunun üzerine kazı yerindeki malları çekmek için bir hayli ipe ihtiyaç vardı. İplerin tedariki talebe emredildi. Talebe akşama kadar bir yığın ip hazırladılar. Ertesi gün memurlar gelerek bir yığın insan geldi. Kadıya bu kadar insana gerek yok dedim. Kadı da kalkarak izzet ve selamete git dedi. Halk ipleri yüklenerek ben de sefer için gerekenleri bir deveye yükledim ve üzerine binerek yola koyulduk. Direklerin ve

kapıların altına koymak için bir takım dallar keserek ipleri bağladık. O gece yatılıp sabah insanlar direkleri ve bazısı taştan yapılmış sandukaların birini bağlayarak çekmeye başladılar. Dört binden fazla kişi ile çalışırken içlerinde ben sultan gibi kazı mahalline gittik. Ağır olması sebebiyle sandukayı taşıyanlar ayrı kaldı. Tarif eylediğim gibi ağaçların üzerine onları çekerek bağladık. Ağır ağır ancak yedi günde taşındılar. Lakin ben direkler ve kapılarla iki günde gittim. Direkleri ve kapıları götürdükten sonra diğer malların yanına bıraktım. Sonra da memurlar ile melikin huzuruna çıktım. Melik hoşlanarak getirilenleri seyretmek isteyerek atının hazırlanmasını emretti. Adet üzere şehirdışına çıkılınca getirilenleri hayretle seyrederek bunlar mutlaka cin işidir dedi. Sonra nereye konulacaklarını sordu. Memleketimizin binalarının tarzı üzere hükümetinizde bunları tanzim ederim diyerek cevap verdim. Yarın sen bunları şehre sok. Her kimin hanesi yıkılır ise ben onu hazinemden yaptırırım dedi. Ayrıldıktan sonra aklım ve fikrim adı geçen şehrin aslı ve banisi ve hangi kavmin bina merkezi olduğunu tetkikle meşgul oldu. Aklımca tufandan önce mamur olduğunu zanneyletim ve bu mabed şehrinin durumunu Sudan ahalisinden birinin malumu olmadığından ve Veday veyahut çevredan birindeki memleketlerden birinde melik ikamet ettiğini bir tarihte görmediğimden her ne kadar Vedaylıların Durfurlulardan ve sair ehli Sudandan medeniyet cihetiyle büyük farkları var ise de o gibi bina yapmactıkları yine kendilerinin hal ve şanlarının münasibi değildi. Fakat Vaday'a gidersem hiç olmazsa hangi zamanda ve hangi taifenin gününde yapıldığını üzerinde yazılmış olan tarihini okur ve görürüm ümidiyle bakır levhalarını sakladım. Bahsi geçen resimlerden bu binaların hangi melikler zamanından kalma olduğunu düşündüm. Mısırdaki benzeri şekiller var ise de bunları tanımak için yeterli bilgi olmadığından ilgilendiğim bina cinsinden pek haberdar değildim. Çünkü bu gibi binaları inşaaya Sudan ahalisinin tabiatlarında kabiliyet olmadığından buldukları yerin Mısır ve sair medeniyetler memleketlerinden bir taife tarafından yapıldığına kanaat getirdim. Bir zaman o havalide kalarak bu medeniyetin izlerini sürmek ve bunların ne şekilde perişan olduğunu anlamak amacıyla bahsi geçen şehirde vaktiyle tufan olup ta harap olduğunu düşündüm. Bu gibi sebeplerin tufan harabı olmayıp belki ve vahşi seyyahların bahsi geçen taifeye galip olmaları da bays olmuş olabilir.

Asıl mevzumuzda gelince, melikin huzurundan çıkıp haneme gelir iken melik gıyabımda hizmet için iki cariye ve biraz hurma ve zevcem için iki yeni gömlek ile

akik hicaz ve boncuktan tespihler göndermişti. Kadiya Allah emirimize ömür ihsan eylesin ben de üç adet malım olarak halayık var iken emirimiz bu iki cariye ile ikram da bulunmuş. Şimdi cümlemiz yedi nefisten ibaret olup, bundan fazlasının bakımının imkanı olmadığından yeterli olduğunu söyledim. Zahire hususunda melik taahhüd ettiği gibi vilayetin sıcak ve ahalisinin çıplak gezmeye alışkın elbise gerekmediğinden zahmet çekilmeyeceği aşikardır dedi. İnsana hediye kabul etmemek mümkün olmadıktan başka siz burada garib bir adam olarak elbette bir vakittir memleketinize gitmek murad edersiniz. Bu surette hediye bazısını tüccara satarak akçe kazanır ve sairini alıp götürmek için bırakmak daha evla görünmektedir dedi. Bu emir üzere melik beni memur ederek siz dahi ders hususunda tekasül etmeyin dedi. Bende o gece yattım ve sabah olduğda beni almak üzere melik tarafından birisi geldi. Huzura gidip her şeyden önce kazı mahallinden gelenleri sarayıma getirmenizi istedim. Yardımcı olması için bütün halkımı seferber ettim dedi ve yanıma bir sıra adam geldi. Direklerin konulduğu mahalle vardık. Büyük bir kalabalıkla melikin emrine muhalefet etmemek için şahidlik ettikleri melike itaatlerine aykırı davranamayacak derecede ahlak sahibi olan bu ahali memur oldukları hizmeti eda etmeye büyük gayret gösterdiler. Zikrolunan amudların taşınması hususu zaruri olduğundan biri birine yardım ederek o gün Pazar günü idi ki ahali pek çok olduğundan işaretlenen hanelerin yıkımı hemen gerçekleştirildiğinden direklerin şehre sokulması akşama kadar tamamlanmış, melikin sarayına götürülmesi ve divan yerinin ortasında bulunan ağacın altına konuldular. Melik bu direkleri nasıl bina edeceksin ve nereye koyacaksın diye sordu ve cevap olarak güzelce yapılması için kireç fırını yapılması ve kirecin yakılmasından başka marangozluk aletleri tedariki gerekmektedir. Melik gerekli süreyi vermiş olmakla beraber bunları tedarik etmek sizin bileceğiniz şey olup mutlaka yarın başlamanız lazım gelir diyerek emretti. Emir sizindir diyerek haneme gittim ve gece olduğda kadı ile mükaleme eyleyerek kireç tedarik etmek için hazırlık yapmak gerektiğini bildirdiğimde, şeyh muhalefetden hazar edüp yarın binaya başlanmasını ve dersi ikindiden sonra otukmağa devam edilmesiyle aynı gecenin sabahında kireç yakmak ve odun toplamak ve fırını bina etmeğe başlanması mimar ve mühendis ve muallim dahi olunması hususunda benden başkasının olmadığı bir yerde, her ne emredersem yerine getirilmekteydi.

Kireç yapıldıkda lazım gelen taşları divan yerinin yanına yakın bir mahalle toplatarak direkleri melikin oturduğu mahalle karşı dikip üzerine hurma tahta ve

dallarıyla bir oda bina ettiğimde melik gayet memnun oldu ve götürdüğümüz kapılardan birinin divan mahalline ve birini harem tarafına koyduk. Çünkü lazım gelen mimari aletleri mevcut olmadığından ve ben memleketimde bina inşa kaidelerini mimarlardan gördüğüm kadardı ve inşa işi yedi ayda tamam oldu. Yaptığımız bu iş sırasında hiçbir zaman öğrenemeyecekleri ve bilmedikleri şeyleri öğretmiş olduğumdan memleketin en zengini olma mertebesinde ihsan gördükten başka daima orada kalmaklığım hususunu arz ile koyun ve keçi beslenildiği gibi müşterisine satmak üzere Tenuh adlı dağdan yarısı erkek ve yarısı karı olarak yirmi kadar köle ve halayık ihsan edildiği gibi mahallin kethüdasına onların bana tayininin emri ile bu şekilde hibe hüccetini dahi yazdığından kethüda ile bahsi geçen dağa gitmekliğim lazım geldi. Şehirden orası iki günlük mesafe olup hazırlandıktan sonra yanımızda melikin hademesinden beş kimesne ile yaz mevsimi olması sebebiyle sıcaklığa dayanılmadığından gündüzün dağlardan akan sular kenarında ve gölge mahallerde oturup, geceleyin gideceğimiz yere gitmek üzere yürüdük. Üçüncü günü sabahleyin büyük ağaçlar ve bol su sahibi olup maksadımız olan dağa vardık. Vücutları ayine gibi parlak ve serapa cisimleri çıplak bulunan abidden bizi görenler alamet ve elbiseleriyle melikin hademesini bulup koşarak ve küçük kuşların sesine benzer sesle yu yu yu diyerek çağrışarak yanımıza glediler. Başlarına toprak serptikten sonra etrafımızı kuşattılar ve biz ortalarında giderek her ne kadar dillerini bilmez isem de arkadaşlarım anlattığı halde dağın tepesi “suud ve mai barid-i leziz” ile muhtelif ağaçlar ile süslü olan bir mahalle indik.

18. Dağlı Veday Halkının Adet ve Gelenekleri

İstirahattan sonra bu vahşileri karşılayarak durumlarını tahkik için arkadaşlarımdan biriyle kalkıp dağın etrafını seyr ve devr esnasında arkadaşım evvela bunların dinleri ve diyanetlerinin ne olduğunu sordum. Genellikle güneş ve bazısı batınlarında vücut buldukları kadınları kutsal saydıklarından başka evlenmeyi bilmeyup fakat her biri kendi rızasıyla nefsi için bir karı alarak geçinirler ve aralarında zina hususu çok fazla vuku bulur isede sahibeleri yanında bir başka erkek gördükleri surette katlı ve itlafı hususuna düşünmeksizin karar verirler diyerek nakleyledi. Hanelerini görmediğimden nerede sakin olduklarını sorduğumda yazın ağaçlar altında ve kış geldikte mağaralarada iskan olurlar, meşe pelidi ile geçinirler. Her biri bunlardan ne miktar toplarsa mağaralarında pinhan ve mermerlere vurarak kırarlar sonra da satarak yemeğine vakfı olmadığımız ağaların yemişlerini yiyerek ve

besledikleri keçilerin südlerini içer ve etlerini bazen tuzsuz olarak pişirerek yerler. Satılmak için ierlerinden garaz ve ahz olunanları gördüklerinde kuş atırlar mı diye sual eylediğimde, esirlik meşekkatinden haberleri olmamak hasebiyle her biri gittikleri yerlerde melik gibi geçinir zannederek cümlesi bu husustan haberdar olmayıp hatta anası oğlu veyahut kızının alınmasına veya satılmasına sevineceğine müşahede eylediğiniz üzere geldiğimiz vakitte onlardan birazını alıruz ümidiyle koşarak karşıladıkları delalet eder dedi. Kapıları girecekleri vakitte buzlamak üzere birbirini üzerine konulmuş büyük kütükler ile örtülü ve bir tarafında kış için topladıkları pelidleri saklamak için düz ve geniş bazı mağaralara girdiğimizde evlere evlerde lazım olan birşeylerinin olmadığını görmek mümkünken, suyu bile keçi derisinden yapılmış kırbalarla içtiklerini ve ağzı çubuklu yarım kırbalar ile süt sağdıklarını ve keçilerinin çayırları olmayıp onları mekandan mekana takip ile besledikleri ve dağda taşlardan çıkan suların etrafında havuzlar kazarak suyu topladıklarını görüp lazım olduğu şekilde bunları ölçecek dirhemden ve dinardan azade başlık ve elbise ve temizlik ve leziz yemek ve maaştan haberdar olmadıkları gibi sakin halleri, umumun taleplerinden uzak ve beni vatanımdan ayrılmaya sevk eden ve buralara kadar getiren merak ve hırstan azade olduklarını anladım. Etrafını dolaştıktan sonra kendi mekanımıza dönmek ve o gece bu mahalde kaldık ve muhatap olmak için Fuca kavmi gelerek erkek ve kadın gece yarısına kadar birbirleriyle usulleri üzere öpüşüp dans ederek sonra da kayboldular. Sesleri bile kesilmekle uykuya varıp sabah olduğunda arkadaşım bu kavmin ihtiyarını ve bülüğa ermişlerini toplayarak uzun uzadıya konuştuğundan sonra abidlerden bir cemaat toplayarak ve onlardan melikin emri üzere karlılarıyla beraber beş erkek ve bir kız çocukları olan on aded adamı ayırarak işte ağanız budur diyerek beni işaret eyledi ve cümlesi hoşlanarak başlarına toprak serptiler ve cebel ahlisi sair Sudanlılar gibi beni görmek için birikip elbisemden ve giyinişimden acayip oldular. İkinci yaklaşım memlekete dönmek üzere yola koyulduk. Dağlardan inerken arkamızdan gelen kavim hayli gittikten sonra geri döndü. Biz ise bütün gece büyük mesafe kat eyledik ve sabah olduğunda istirahat için oturduk ve öğleden sonra geri dönüşümüzü hızlandırarak şehre girdik ve ertesi gün huzura gidip şükr ve sena ederek dua eyledim ve melik artık bundan sonra seferiniz tamamlandı. Bizim yanımızda kalın dedi. Ben de efendim “verâ-yı perde-i gaybda mestûr olan eşyâya insanın ‘ilmi ta’alluk etmemekle gideceğimi ve gitmeyeceğimi cezm idemem dediğimde” sözleriniz sahih

ise de medeniyet ve azimetedir dedikten sonra elbette burada kalacaksınız diyerek hayli efrenc riyalı ihsan eyledi ve ben de emir efendimindir diyerek yanından çıkıp işime gittiğim ikinci günü hademenin biri melikin verdiği abidlerin hüccet-i şeriyesini elime getirdi. Ona bir riyal verup ders meşguliyetinde kaldım.

19. Melik Abdullah Halim'in Veday Tarafına Yaptığı Seferler

Melik her sene memleketi etrafında Müslim olmayan kavimler üzerine yürür, bası seneler bozulsa da onlardan daha güçlü olduğundan ve zaferin ihtişamına kapılmadığından, bir de gafil avlayarak hücum ettiği için ekser zaman galip gelirdi. Bu defa dahi gazaya çıkmak istediğinde, bu sefer için arkalarında çantaları ve mızrak ve kılıçları olarak iki bin kadar şehirli ve köylerden toplanmış birçok insan olduğu halde tabıllar çalarak önlerinde rengarenk sancaklar çekilerek, melik atına binerek yola revan olduktan bir gün sonra huzuruna gittiğimde sizde bizimle bulunur iseniz size çok mükafat veririm dedi ise de “biz ulema güruhundan bulunduğumuzdan kılıç ve kalkana ders ile biliriz. Muharebe elimizden gelmez. Fakat size bol dua ile imdad ederiz dediğimde gülüp siz yani beyaz cinsi daima rahata alışmağla bizim gibi harb ve darbe takat getüremeyecekleri aşikar bulunduğundan ders ile memleketde iştilal etmenize ruhsat verdim dedi. Kadının yanımda okuyan oğullarını ve kendi hareminden iki karısını ve biri kendi ve diğeri haremi ve diğeri mühimmatını taşımaları için üç çadır dahi almış idi ve haremi beyaz çarşafı ile örtülü oldukları ve yanlarında vezir ve bir takım askerler buldukları halde başları görünecek miktarı tepesi açık ve etrafı dört köşesinde bulunan değneklere bağlı olan kıldan yapılmış sandıka resminde bir siyah şey ile örtülmüş bir deve üzerine kişi binip Vera-yı halka giderler idi. Şehirde ise karı ve çocuklardan başka sefere gitmeyenlerin tamamı beldeden çıkmış ve melikin muzaffer olması için dua ederek ve çocuklar amin diyerek ikindiye kadar yürümeye devam ettiler.

Ben de talebemle beraber dua ederek mescide yürüdüm öğlen olduğunda melik dağların arasında geniş bir mahalle indi ve çadırına girerek askerini etrafına toplayarak taksim ettikten sonra danışmak için gelen kimseler memlekete döndüler ise de bu günde sıcakdan çektiğim zorluk sebebiyle geri döndüm ve hem beni görür ve hem yanında biraz rahat ederim diyerek melikin huzuruna girdiğim gibi ayağa kalkarak siz de mi geldiniz diyerek şakirdlerim ile mahsus dua etmek ve ikinci defa dahi veda eylemek için buraya kadar geldim dediğimde gülüp oturdu. Sonra da

bugün beldeye dönecekmisin diyerek gece yaklaştığından burada kalayım, sonra memlekete gierim dedim ise de burada sabahladığınız takdirde gündüzün son derece zor bir yolculuk yapmak zorunda kalacağımızı söyleyerek biraz daha kaldıktan sonra talebemizle buradan ayrılmamızı emreyledi. Buna rağmen biraz daha yanında kalmak istedim ve bir ağacın gölgesinde talebem ile oturdum. Akşam ve yatsı namazları eda edildikten sonra tabıllar çalmağa başladı. Halk dahi sefere hazırlanmakla melik askeri ile yola revan oldu. Ben dahi şakirdlerim ile şehre dönmek üzere gün doğuncaya kadar eski bir yoldan geri dönmek üzere aynı gün çektiğim zahmetden başka yürümeğe takadim kalmadığı için bir mahalle indik ve güneş doğuncaya kadar burada istirahat edip şehre yakın olduğundan biraz gittikten sonra mahallemize girdik. Safayı hatır ile dersle meşful oldum. Melikin seferi kırk gün sürdü ve bir gün müjde müjde sultan düşmanını yendi diyerek selavatlar getirilerek deve üzerinde bir müjdecı gelip şehrin etrafını dolaştığı gibi meliki karşılamak için hanelerinden şehir dışına çıkan kadı, buyurun biz de gidelim dedi. Kadı ve evlatı ve talipliler ile yola koyulduk. Şehirde acizler ve çocuklar dışında kimse kalmadı. Bütün ehli belde toplanarak yola koyulduk. Yanımızda yiyecek bir şey bulunmamağla başkasının hali malumum değildir. Lakin benim karnım pek açtı. Kadıdan “ya seydi neden yiyecek bir şey getirmedik”, diye sorduğumda “melikin bu şekilde geç kalacağı malumumuz olmadığından getirmedik” dedi. Artık sabırdan başka bir şey kalmamıştır diyerek cevap verdi. Faraza bu gece sabır edelim yarın bir taraftan sıcaklık bir taraftan güneş her tarafımızı istila ettiğinde memlekete dönüş hususu herkesi saracaktır dediğimde, elbette yarın melik zuhur eder ve melike kavuşulduğu yerde onlara ziyafet çekmem onun adetinden olduğundan cümlemiz nimete boğuluruz dedi. Bunu üzerine içime bir rahatlık geldi ve sabaha kadar bu hal üzere yattık ve sabah olup sefere hazırlanırken tabılların sesi dağlara aks etmeye başlayınca bulunduğumuz yerde kaldık ve ehli belde adetleri üzere kendi dillerine göre yu yu yu diye nida ederek çağrıştılar ve melik konuşmak için halkın ortasına geldiğinden durup bir büyük tahtın üzerine oturdu ve biz huzuruna vardığımızda merhaba diyerek bizleri karşıladı. Çadırı dikledikten sonra etrafımızı tabıllarla kuşattığı halde bizi çadırına getirip oturttu. Sonra melik kendi düşmanına nasıl galip geldiğini ve hasmını nasıl perişan ettiğini dağlara kadar kaçırdığını ve orada bir dere içinde bulunan küçük bir daryenin dahilinde bulunan kadın ve çocukların tamamını tutub muharebede alınanlarla cümle esirlerin üçyüzden fazla olduğunu, çok koyun ve

keçi ve deve aldığı nakletti. Biz de onun sağlığına dua ederek , takdir eden kelimeler sarfettik. Sonra konuşması için gelenlere ziyafet tertib etmek üzere koyunlardan ve bazı develerin kesilmesini emretti ve ziyafetten sonra o gece bu mahalde kalmak adetleri bulunduğundan vezir kalkıp on adet devenin kesilmesini ve bütün halka dağıtılmasını emretti ve o gece melikin yanında kalarak melikin hizmeti için kebab olunmuş keçi eti ile bir kavata serid götürdüklerinde biz bir tarafta oturduğumuz halde yalnız yedi ve sonra kalanı bize nakil olunup kadı ile yiyip doyduktan sonra sohbe başlandı.

20. Melik Abdullah'ın Ateşli Silahlar Edinmesine Vesile Olmak

Memleketimizde vukua gelen muharebeleri sordu. cevap olarak bende muharebede bulunmadığımdan usul-i harb ve kıtal ve cenk ve cidal gereği gibi malumum değil ise de işittiğimiz üzere top ve tüfenk ve tabanca ile düşmana saldırıldıktan kılıç sallanır. Tarih kitaplarında okuduğuma göre melikler askerlerini iki tarafa taksim ederler kendileri askerin ortasında kalır ve evvela çarhacıları ileri gönderir sonra askerlerini hücumu geçirirler deyu rivayet ettim. Mısır'ın Kerdefanı zapt ve istila etmezden önce melik Kerdefan ile mukatele ettiklerini ve 15-20 kişi ile giderek bu askerlerin toplarını zapt etti ise de pusuda olan mağribiler tüfenk endaz olup kendini ve cemaatını telef ettiklerini hikaye ettiğimden kelimamdan taaccüb ve zikr ettiğiniz üzere bunların muharebede cesaret ve mertlikleri yok anlaşılıyor dedi. Ben de harbde kendini helak etmekten ise düşmanının uzaktan yok etmek öyledir. Cesaret makbuliyeti alemler müslimin ise dahi kendi mağlubiyetten def ile hasmının katli ve idamı hususuna insanın yol bulması da bir çeşit cesarettir ve cesaretin bir diğer şekli de adam yokluğuna düşüldüğü takdirde canını düşmana teslim etmek veyahut o günden firar eyleme iyi bir şey olmadığından müdafaaya kalkışmak ve muktedir olduğu kadar gayret göstermektir. Yoksa helak ile cesaret göstermek doğru olunmayacağı aşikar ve ihtiyat ile hasmını idam edip yaşadığı yanına kar kalacağı aşikar bulunup, bahsedildiği gibi canını feda etmeksizin hile ile hasmına galip olmak ondan daha iyidir dediğimde sözlerimi dinledi ise de kaçmanın cesaretin yarısı olduğunu kabul etmedi. Deniz muharebesi ve gemi ile müdafaayı sual etmekle gördüğüm veçhile denizi ve gemileri ve topların büyüklüğünden başka bir mekandan uzak bir mahalle atarak kale yıkmak ve gemi paralamak ve isabet ettiği surette darbe vurmak ve büyük nüfus telef etmek şanınandan olduğunu nakil ve rivayet ettiğimde bu durumun icad ve ihtirana beşerin kuvveti gerçekte yoktur diye düşünsem de siz

indimde sadık olmasaydıǵnız inanmazdım dedi. Memalimizi ve o havalide bulunan meliklerin muhtaç oldukları mühimmatın mevcudiyeti hasebiyle iktidarları çok ve sizin dahi kuderitniz ve askerinizin çokluğu mevcut olsa da bu melikleri yenmeye imkanınız olmadǵı gibi sizden başka Sudanda medeniyet ve kudret sahibi başka bir kavim yoktur. Bu sebeple başka yollardan götürülmesi mümkün olmayan şeylerin alınıp kullanılmasını isterseniz dedikten sonra top ve alet ve lavazımın getirilmesi uzaklık sebebiyle mümkün olmadıǵı gibi memleketinizde imali dahi edevatının yokluǵundan mümkün olmasa da tüfenk ve tabanca ve barutun götürülmesi ve burada yapılması kolay bir şey olup onları satın alınması için tüccarlara sipariş ettiǵiniz surette size lazım gelecek miktarda götürürler dedim ve düşmanla muharebe olduğunda haylice yardımı olacağını söyledikten sonra talimi maddesini dahi taahhüd eyledim. Bunları işittikte geçen sene isteyemedik diye teessüf ile bu aletleri malzemesiyle tüccarlara ısmarlamak hususunu talep eyledikte ya maǵrib tüccarları ve Tarblus ahalisi silahsız sefere çıkmadıklarından ekserisinin yanında tüfenk ve tabanca ve kurşun envayı mevcut bulunmadıǵından onları silahlarını satın alıp ısmarlayacağınız silahlar gelinceye deǵın onların istimal etmek güzel olur dediǵimde çok memnun oldu. Memleketinde bu gibi tüccarların mevcut olduğunu hatırlayarak vezirini çağırarak yazın inşaallah şehre duhul eylediǵimiz gibi hangi tüccarın yanında tüfenk ve tabanca var ise onları bana satın al dedi. Sohbet gece yarısına kadar devam etti, yanından çıkıp bir tarafı tabıl ile ve bir tarafı silahlı elli kadar adam ile kuşatılmış olan vezir çadırına girdiǵimizde kendi akıllı ve kamil bir insan olması sebebiyle ayaǵa kalkıp tazim ve tekrim ile bizi karşıladı.

21. Melikin Vezirinin İltifatına Mazhar Olmak

Bana nazar ederek ya seyyid, “siz melikimizi mühim işlere delalet ettiǵinize haz eyledim ve çünkü yeterli bilgi ve tecrübe sahibi olmadıǵımızdan biz dahi melikimizi zatınız gibi güzel işlere teşvik edemeyeceǵimiz aşikar olduğundan sizden rica ederim ki memleketinizde mevcut olan gerekli eşyanın küllisine emirimizi delalet edesiniz ve bundan başka akıl ve irfan size hak ve gereken yardımı yapacağım mutlak olup, eğer söylediǵim lakırdıları melik işitmiş olsa sizi vezir yapar idi dedi. Efendim halkı yönetmek, bilgin ve mahal ve mahal bütünüyle akıllara vakıf olmak şan ve vezaretten iken, bendeniz sadece saray meliki ve hane ve camiden gayri bir şey bilmediǵim aşikar olduktan başka sizin gibi cesaret sahibi gayret ve himmet ile maruf bir kişi varken başkasının vezir olması layık ve münasip deǵildir dedim.

Akabinde vilayetimde mevcut olan eşyayı nakl ve beyan etsem cümlesini götürmek istersiniz diyerek nakli kelam eylediğimden mutlu olarak bizi biraz vakit dinlendirdi. Vezirin yatağı Rumdan yapılmış iki buçuk arşın tül ve bir buçuk arşın ardı olan bir parsa sof alıp galiba tüccar vasıtasıyla getirilmi olmalıdır. Vezir anın üzerine yatıp kadı ile ben de ard üzerine yattık. Güneş doğduğu gibi tabıllar çalmaya halk uyanıp birbirine karıştı ve sabah namazı kılınıp vezir melikin huzuruna, ben ve kadı ile şehre gitmek istedik ise de melik askerinden ayrılmayarak o gün hareket etmediler ve biz aceleyle şehre girip kadıdan meliki sorduğumda, aldığı ganimeti bölmek için bu gün gelmeyerek yarın erkenden gelir dedi. O geceyatılıp sabah kadı ve evlatları ve hizmetkarlarım cümlemiz birden beldenin bütün sakinleriyle şehir dışına çıkıp yolun bir tarafında biraz vakit geçirdikten sonra o günde iki büyük tabılı gayretle çalarak deve üzerine bir adam zuhur edip arkasından karı ve çocuk olarak alınan esirler ve yirmi kadar deve ve beş büyük sürü keçi ortamızdan yürümeğe başladı. Sonra düşmandan alınan ok yayları haml oldukları halde mızraklı bir takım piyade geçip arkasından melikin maiyyetinde bulunan silahlı ve yaylı bir çok asker geçti. Akabinde melikin tabılı ve kırmızı fesli askerler ile vezir geldi. Ahali-i belde melik geçinceye kadar adetleri olan yu yu yu nidalarına devam ettiler. Velhasıl insanlar meliki kuşattığı halde şehre süratle gidildi melik sarayına geldi. Melikin muzafferiyetini kutlamak için sarayın içinde şiddetli tabıllar çalındı. Birçok insan ile meliki karşıladık. Halk kadıyı gördükleri gibi doru melikin huzuruna çıktık. Bizi gördüğünde tebessüm etti ayağa kalkub dua ve sena etti. sonra bizi oturttu ve bana nazar ederek bundan böyle sen benim hocam olup devletimi kendi devletinizi usulü üzere tanzim edesin ve her kelamın indimde makbulolmağla ne istersen kokmayup söyleyesin dedikte işbu usul makul olmayıp bunu kabul edemeyeceğimi söylemek istedim ise de Sudanla ilgili muhabbetleri hatırlayarak sustum. Biraz oturulup kalkar iken sana ve şeyhe esirlerden üçer adet tahsis ve verilmesini emreyledim. Erkek veya kadın hangisini ister isen onu al demekle ayağını öpüp ya melikim Allah seni ve melikliğini daim eylesin devletini büyütsün, bendenize göre karı erkekten hayırlıdır dediğimde gülüp bazı güzelleri seçilsin dimekle tekrar ayağını öperek dairemize geri döndük ve akşam olduğunda vezir hademesinden biri üç cariye bana ve iki cariye ve bir köle kadıya götürüp teslim ettiler. Bende biraz akçe verdim. Giderek artan cariyelerimden lazım olmayanları satmak istediğimi kadıya bildirdiğimde ben senin için onları inşallah satarım dedi ve iki güngeçtikten sonra melik adam gönderip beni

çağırdı. Huzuruna vardığımda yanında iki tüfenk ve biraz kurşun ve barut olarak mağrib tüccarından birini gördüm. Melik bana nazar ederek sen bu tüfenkleri benim için sahibinin hatırını derdest eylediğin halde satın al diye admla mavaleye eyleyip pek iyice olmayıp, her biri için birer esir verdim ise de razı olmadığından ikisini üç kişiyle aldım ve iki riyallık miktarı kurşun ve barut aldım. Şahıs gittikten sonra melik bunları görelim dediğinde, kurusıkı doldurup boşaltmak istediğimde kurşun dahi koy deyu emir eylemiş ise de kurşun koymak durumunda tehlikeli olabileceğini söyleyerek, divanın ortasında havaya doğru ateş ettiğim gibi barutu çoça koyduğumdan ziyadece patlayıp şiddetinden hazır olanlar gereği gibi korktular. Melik yeniden kurşun koymamı emrettiğinde karşımda olan duvarın üzerinde bir daire genişliğinde delik açmış iken, yeniden doldurup melike yakın olduğum halde daire tarafına boşaltmak istediğimde güye korkmaksızın benden uzak tutunuz demekle yanından uzaklaşım patlattım ve kurşun duvara isabet eyleyip taş ile çamurdan bina kırıldığından içinden biraz toz çıkmıştı. Melik kalkıp yanıma gelir iken kalktığında tabıl çalmak adetleri ise de dehşet ve tehhürlerinden hızlı ve usulsüz çalmaya başladılar. Melik ve vezir benimle beraber duvarın yanına giderek yeri belî olduğundan kurşun duvarın içinde olduğunu gördük. Çıkarılmasını emredip hademeden birisi erimiş bir parça kurşun çıkardıktan melik şaşkınlık içinde bu ata veya file isabet eder ise ne fena olur dedi. Memleketinizde ne acayip güzel şeyleri toplamış diyerek konuşmaya devam etti. Oturduktan sonra yanımda atman mümkün olur mu diyerek, silahla ateş etmenin güç bir şey olmadığını, ben size yapmayı tarif ederim ve siz dah istediğiniz yere boşaldırsınız diyerek tüfeği doldurduktan sonra buyurun dediğimde yerinden kalktı ve benden ve orada hazır bulunanlardan utandığından korkmadıysa da yüzünde korku belirtisi olarak nasıl yapılacağını sordu ve kendisine tarif edildiğinde kolaylıkla atmaya öğrendi ve kendisine bir zarar gelmeyeceğini anlatığında büyük bir memnuniyet duydu. Bndan sonra her gün yanıma gelip benimle usulü üzerine talim etmemi istediğini emretti.

22. Osmanlı Devleti'nden Bais ve Tüfenk Temini İçin Trablus'a Adam Gönderme

Emriniz başım üstüne dediğimde yirmibeş riyal bahşiş ve vezire melikine ümid şen eden tüccarlardan barut ve tüfenk iştirası hususunu sipariş ettikde tüccarlardan onları onları almaktan ise bu tüccara geldikleri vakit size lazım gelen eşyayı getirmeyi ısmarlarsanız güzel olur dedikten başka melike bundan iyisi tarafınızdan

itimat ettiğiniz ademi bir takım esirlerle Mısır ve Trablus ve bunun emsali ülkelere gönderip oradan size istediğiniz şeyleri alıp getüre dediğimde sözümü dinledi ve hademedden elli neferin silahları daima tüfeng olub ve merkumların talim eylemeleri isteğinde olarak ne lazım gelir ise onu vezire söylesin deyun emr ü ferman etti. Bu suretle elli ve altmış tüfeng ve hayli kantar barut lazım gelip halbuki barutun celbi müşkül olduğunda tüccarların getirebileceği şey olmayup ancak melikin himmetine muhtaç bir emir olmağla tarafınızdan birini beş on cariye ve köle ile barutun üretildiği yere gönderip oranın vali ve hakimine bu cariye ve köleleri hediye ederek talep ettiğinizi alıp geri döndüğümde Trablus ahalisi ve Fizan cemaatiyle alış ve verişleri olduğunu ve bundan başka Trablus hakiminin eliyle yapılacağını söylediği. O zaman ben de hakimin Devlet-i Osmaniye vezirlerinden biri olduğunu nakletmem ile Osmanlı Devletini sual etti. Güzel bir şekilde anlattığımda bu surette bir hakan nezdinde biz hiç bir şey değiliz diyerek itiraf eyledi. Bunun üzerine sözümüz çok uzayıp oturmamız normalden daha uzun sürdü. Kalkıp evime gittim. Ertesi gün kadı ile beni çağırırken huzura gittiğimizde kadıya hitaben oğlunuz Abdurrahmandan gayri indimde mutemed bir adam olmadığından istediğim şeyleri getirmesi için Fizan tarafına hazırlanmasını isterim dedi. Abdurrahman anlayışı ve anlatması ve vakar ve heybeti ile mükemmel bir kişiydi. Sonra vezirine alım satıma münasib olan esirlerimizden yüz tanesini Abdurrahman ile götürmek üzere seçsin dedi. Ben dahi tüccarlarda gidecekleri vakitte melikin ihsan ve tayin etmiş olduğu çiftlikte bulunan esirlerimizden satılması lazım gelenleri seçtim. Melik sefer için gerekli malzemeyi hazırlamaya koyuldu. Deve ve satın alınacak şeyler için Abdurrahmana elli riyal verilmesini emretti. Vezirine de Abdurrahmanın yeğeni ve esirlerin yiyeceklerini tayin eyle diyerek sonra kısa bir görüşme yapıldı. Haneme gittiğim gibi bahsedildiği üzere esirlerimin satışını istediğimi kadıya ifade ettiğimde bu satış hususu iki şekilde olup biri burada onları tüccarlara ucuza satmak ve biri bazısının yola çıktıktan sonra helak olması göze alınır da sefer masrafı karşılandığı taktirde oğlum ile gideceği mahalle gönderilip daha pahalı sattırmaktır dedi. Bunun üzerine ben onları oğlunuz ile gönderirim dedim ve niyetimiz bunun üzerinde karar etmekle melikin esirleri için satın alacağı sefer erzağı ile beraber benim esirlerime de satın alması için Abdurrahmana beş on riyal teslim ettim. Abdurrahman hazırlanıp tüccarlar da geldiğinde melik kendi esirlerinden en iyilerinden 100 tanesini seçti. Kırk kadar mübaşir memur olup ben de onlarla beraber melikin verdiği çiftliğe kadar gitmek

üzere şehirden çıktıktan sonra bu memurların her biri tayin olundukları mahallere dağılıp ben yedi kişi ile çiftliğime gittim.

Cemaat bizi gördükleri gibi çökerek karşıladılar ve o gece orada yatılıp sabahleyin mübaşirler satılmağa münasip ve yürümeye kudretli olanları seçüp ben de onlardan dördü erkek ve üçü kız olarak yedi tanesini seçtim ve bu mübaşirler oradan altmış bir tanesini seçerek onların her biri esirve satmak için seçildiğini bilmeyerek güya cennete sevk olunur gibi kandırılırlardı. Eğerki insan tavahhusi kabul etmez ise de kendi vatanlarında rahatları yok ise başka medeniyetin refah ve rahatı da malumları değil iken kızları veyahut oğulları alınıp gittiğinde anasının ve babasının ağlamaması için sanırım mübaşirler gideceğiniz mahallerde daha mutlu ve daha rahat olursunuz diyerek teşvik etmekteydiler. O gece orada kaldıktan sonra yeniden şehre döndük. Esirler ise önümüzde mutluluk içinde dans ederek memlekete geldik. Seçtikleri esirler ile bir iki mübaşir dahi geldi esirlerin cümlesi şehir dışında deve ve yükleriyle hazır olarak kafiye katıldı. Ben de seçip ayırdığım yedi esirim ile melikin verdiği hanemde bulunanlardan üçünü de ayırıp toplam on kişiyi teslim ettim. Melik beni çağırıp on adet köle ve cariye Tarblus paşasına, bir köle Fizan hakimine gönderdiğini söylediğinde talebi olan silah v müteallikatının gönderilmesi hususu anlatan güzel bir mektup yazılmasını emretti. İnşa usulüne uygun olarak yazmaya gayret eyledim ise de kağıdı gayet kaba idi. Kafile selametle çıkıp esirler yaya yürüdükleri halde yola koyuldular. Nakillerine göre yollarının uzun ve çetrefilli olması sebebiyle mahalli bilen dört adet kılavuz ve hayli asker ile yola çıktılar. Rivayet odur ki sadece gidilecek yolun zorluğu değil aynı zamanda sıcaklık ve hastalık sebebiyle esirlerin bir kısmı yolda ölmüş. Ben böyle yerlerden göçtüm. O zamana kadar hatırıma bir şey gelmemişti. Anlattıklarında tüylerim ürperdi. Çok zaman sıkıntıdan kurtulamadım. Nitekim kadı otuz kadar köle ve halayık ve bir miktar deve kuşu tüyü gönderip melik de oğluna verdiği akçenin üzerine kayıplar için biraz daha para verdi. O aralık kendimi derse hazır hissettiğimden bütün gün melikin huzuruna gidip medeniyet hakkında bildiğim herşeyi melike anlattım. Daima onunla meşgul olduğumdan her türlü ihtiyacım onun hazinesinden verilip kendi kesemden bir kuruş sarfetmezdim. Mübaşirler getirdikleri esirlerin ekserisini tüccara satar ve bazısını Sudan dağlarına göndererek kendi zimmetinde olarak Abdurrahman ile göndermemesine içerledim.

23. Frenk Papazının Harita Çizmek ve Topogragya İclemek İçin Melikten İzin Talebi

Bu esnada Müslüman yolcusu kıyafetinde uzun sakallı Arapça bilir bir Freng papazlarından birisi arkadaşı olan bir Arap ile hediye vermek zamanında götürmüş olduğu eşyası ile bir hane geldi. Ertesi günü melikin huzuruna girerek bir kutu İngiliz tabakları üzerine konulmuş iki taraf ve birkaç hicaz misvakı ve ipekli dört parça mendil ve on arşın mikdarı kırmızı çuka ve Frenk işi olarak ala ve büyük seccade ve sanatlı bir kılıç kayışından oluşan hediyelerini melike takdim eyledi. Melik bunları kabul ederek oturup nereden geldiğini sual etti. Seyyah Mısır tarafından gelmiş olduğunu, kendi mahalline gidinceye kadar korkulu mahallerden geçirmek için bir iki adem tayin etmesini rica etti. Melik iki kişi tayin ederek müteşekkir olarak mahalline gitti. Melik bana dönerek bu adamın bizim memleketimize seyahat etmekten ne faide bulacaktır dedi. Bu frenk taifesinin bütün dünyayı dolaşarak kendi kavimlerine rağbet edilmesi hususunda büyük emelleri vardır dediğimde bunlar seyahatlerinde ticaret ederler mi dedi. Bu memlekette esir ticaretinden başka bir ticaretin olmadığını halbuki bunlar onu istemezler diyerek cevap verdim. Sonra da Amerika kıtasını bu seyahatler esnasında nasıl bulduklarını naklettiğimde sözlerimden şaşırıldı. Melik frengin getirdiği tabaklardan hoşlandığından gidip başka yanında benzer şeyler varsa bunları kendisi için satın almamı istedi. Huzurundan çıktığım gibi Nasraninin yanına gittim. Freng beni melikin yanında gördüğünden büyük bir saygı ile karşıladı. Oturduk sonra buraya ne için geldiğimi sual etti. Kısaca kıssamı nakil ve ihbar ile ben dahi ona niçin geldiğini ve hangi milletten olduğunu sordum. Gördüğü ülkelerin haritasını çıkarmak ve kralına takdim etmek için Fransa Devleti tarafından memur olduğunu ifade etti. Akabinde Kerdefan ve Darfur ve burada tesadüf edip de resmini olduğu mahallerin haritalarını bana göstererek milletin resmin seyrinden haz alır diye yanında olduğu halde benimle beraber melikin huzuruna gitmeyi talep ettim. Melikin tavsiye etmiş olduğu tabak ve çukaya dair sual ettiğimde biliniz ki bu eşyaları seyahatim esnasında tesadüf ettiğim belde reislerine hediye ederek bu şekilde maksadımı selamet için de yapmaktayım diyerek getirdiğinden başka melike iki tabak ve yedi arşın çuka daha verebilirim diyerek çıkarmak istedi. Emrimiz medeniyete havahişgir olmak amacıyla çizdiğimiz resim ve haritaları dahi getirip göstermek güzeldir dedikten sonra saraya gittik ve melike seyyahın sabah gelerek hediye ile resimleri getireceğini hikaye ettim. Gayet memnun oldu. Ertesi günü

frenğin yanına gittiğimde gayet güzel ve işlemeli bir sanduk açarak yedi arşın çuka ve sandık gibi bir kafesten vaad etmiş olduğu tabaklar ile bunu da melike vereyim dedi. İndinde insanlara vemeğe münasip bir şeyin var mıdır diye sorduğumda evet vardır dedi. İçinden altın gibi parlak bilezik ve bu gibi şeyler olan bir kutudan latif bir çift bilezik ve zincir çıkardı. Melikten talebi havali-i Vaday dolaşmak hususuna izin ve ruhsat vermesi idi. Melikin diğer hatunu için başka bir çift bilezik daha verseniz güzel ve bu şekilde talep ettiğiniz şeyi kabul eder dedim. Bunun üzerine sanatı başka bir güzel olan bir çift bilezik daha çıkardı. Resim ve hediyeleri alarak saraya gittik. Huzura vardığımız gibi frenği bir sandalye üzerine oturttu ve beni ayakta bekletti. Hediyeleri ve bilezikleri inceledikten sonra bana altın mıdır diye soru etti. Altın olmayıp başka bir madenden olduğunu ifade ettim. Şaşkınlığı arttı. Fiyatı ne kadar ise verelim dedikde sormadım dedim. Biz onları kendimiz talep etmiş olduğumuz hasebiyle akçesini vermediğimiz cihetde tamah etmiş oluruz ve eğer hissesini almaz ise ben de onları kabul etmem dedi. Sizin gibi bir emirin tamahkar olmayacağı aşikar olup seyyahın isteği memleketinizi gezmek ve seyahat etmesine izin vermenizdir. Onun bu izne sahip olma isteği hazinelerden daha makbuldür dedim. Bunun dışında bahsi geçen resimleri ve haritaları gösterdiğimde gözleri hayret ve şaşkınlık içinde baka kaldıktan sonra tbaamın işini bana taklit etmemiş olsa idi memleketinizi gezerdim diyerek ve yine eşyayı mezkurenin hissesi ne miktar olduğunu sormamı istedi. Sorduğumda seyyah ayağa kalkarak ey melik bu eşyanın vereceğiniz izin karşılığında bir ehemmiyeti olmayıp hediye midir dedi. Melik gülererek oturdu ve istediğin hususları misafir olarak ikramını kabul ederiz ancak talebin ne ise bu şeyhin vasıtasıyla bize bildirdiğin sürece yerine getirilecektir dedi. Melik inşallah yakında hademeden birkaç kişi ile seni istediğin şekilde memleketimin her tarafını dolaştırırım dedi ve teşekkür etti. Melikin huzurundan çıkacağımız esnada melik memleketimizi gezmek istediği zaman beraber dolaşmak için birkaç adam tahsisi ile vezire emretti. Seyyahın hanesine vardığımızda vezire dahi biraz hediye vermemiz gerekir diyerek sandıktan bilezik ve iki tabak ve dört arşın çuka çıkardı ve vezire gitmek istedi.

Bende bunun vakti olmadığını akşam gideceğimizi söyledim. O gün beni yanından ayırmadı yemek için has peksimed ve güzel frenk peyniri ve nefis pasdırma çıkararak yedikten sonra bira dedikleri şeyi şurub edip bana dahi teklif etti ise de içmedim. Sonra akşama doğru kalkıp vezirin huzuruna çıktık. Hediyeleri takdim

ettik. Gayet haz ederek seyahatı ne zaman istersin dedi. Mümkün olduğu suretle yarın çıkarım diye cevap verdi. Vezir yarın olmaz ertesi güne tehir olmasını istedi. Frenk razı oldu oradan çıkıp haneme gideceğim vakit hakkında icra etmiş olduğum sayıme teşekkür için bana da zevcem için bir mendil ve bir çift bilezik verdi. Tayin olunan günde vezir hizmeti melike mahsusolan kırmızı feslilerden iki kişi ve yine melikin hademelerinden iki kişi gönderip seyyahı onlarla yolaçıkarmak için gelinceye kadar bana bir kilitli sandık emanet etti. O aralık her gün ders ve melikin huzuruna giderek melik ve vezirine ve hademelerine tüfenk atmağı talim etmek ve medeniyet usullerinden hatırıma gelenleri nakl etmek ile uğraşiyor olduğumdan ihsanı bol ve bütün sözlerim indlerinde makbul idi.

24. Katil Hadiselerinde Bir Acayip Dava ve Melikin Adaleti

O günlerde meydana gelen hadiselerden birini nakil ve tafsili münasip görülüp bu şekilde rivayet edildiğine göre kasabın birisi kendi hanesinde biraz keçi kestikten sonra üstü kanlı olduğu ve yanında bıçak bulunduğu halde dışarıya çıkıp bir viraneden geçerken su dökmek istediğinde viranenin bir tarafında henüz katledilmiş bir adam leşi görüp iltifat etmeyerek diğer bir tarafında işini görür görmez şehir halkından iki kişi harabeye gelip ölmüş adamı gördükten başka kasabın üstünü kanlı olarak ve yanında bıçak bulunarak görmeleriyle işte katilde burada diyerek herifi tutup melikin huzuruna çıkardılar. Sonra da adetleri olan şeylere riayetden sonra harabede gördüklerini ihbar ettiler. Melik adetleri üzere vezir vasıtasıyla sorguladıktan sonra kasap söylendiği gibidir benim için inkar yoktur diyerek cevap eyledi. Melik dava hususunu kadıya emir etti. Melik meseleyi kasaptan sorduğunda kişilerin söylediği gibi olup benim için inkara mecal olmamakla emir sizindir diyerek cevap eyledi. Melik dava hususunun kadıya havale etti. Kadı da davayı işittiği üzere kabullenip inkar etmemesi sebebiyle kısas ile hüküm olunarak, mazlum olan adamı melikin adamlarından iki kişi kollarından tutarak adetleri üzere hakkında kısas cari olacağını ve işlemiş olduğu kabahatini söyleyerek ilan ve itiraf etmesi için memleketin her tarafını dolaştırdılar ve melikin emri ile katil olunacak kimesneleri şehrin dışına çıkararak idam etmeleriyle merkumu memleketden dışarı çıkarıp vezir ve kadı hazır oldukları halde mahalli siyasete karar verdiler. İnsanlar birikip cellad hükmü yerine getireceği zamanda halkın arasından uzun boylu ve güzel suratlı bir şahıs çıkıp cellada sabret diye nida ederek, vezirin ve kadının huzuruna varıp kendi töhmetleriyle adamı idam etmek durumunda olduklarını haykırdı. İşin aslını anlatan

uzun boylu odam katledilen kişinin sağlam olduğu bir gün gafletle hanesine gidip zevcesi ile katledilen kişiyi gördüğünde tahammül edemeyerek katlettiğini ve harabeye attığını, suçu olmayan bu adamın öldürülmesine gönlünün razı olamayacağını, katilin kendisi olduğunu, şeriatın kendisi hakkında ne hükmederse razı olduğunu ifade etti. Vezir ve kadı şahsı mezburu kasap ile melike götürdüler. Kıyas durumu melike anlatıldı. Ben dahi orada bulunduğumdan gayet şaşırarak durumu gördüm ve melik adamı huzuruna getirip kabalati hakkında kendine isnad ile nefisini idam ettirmeye seni ne cebreyledi diye sual etti. Mezbur anlattığı üzere kendi kasab olup hanesinde birkaç keçiyi zehb eyledikten sonra elinde bıçak olduğu ve üstü kanlı bulunduğu halde harabeden geçerken tutulmağla üzerinde katil olduğu hususunu şehadet eder alametler bulunduğundan inkara mecali kalmadığını ve bu belayı azmin defî mümkün olmadığını anladığından kabahati kabullendiğini ifade etti. Melik yüzüme baktı ne bu gibi bir şey işittim. Ne de kabahatini üstlenmiş bir kişiyi kurtarma cesareti gösteren bir başkasının kıssasını işittim dedi. Daha sonra melik beriki herifi götürüb haksız yere Allahın haram ettiği bir fiili ne cesaretle işledin ve bunun üzerine her nasıl ise kurtulmuş iken neden dolayı işlediğin suçu itiraf ederek kabahatı tekrar üzerine aldığını sordu. Adam cürmün cezasının katil olamayacağını düşünerek önce sessiz kaldığını, ancak katil olduğunu işitince buna rıza gösteremeyeceğini söyledi. Melik tekrar bana baktı ne dersiniz dedi. O bir herifi tutup götüren cemaatı merkumun katil olduğuna şahadetleri olmadığından inkar ederek nefisini kısıstan kurtarmak mümkün iken itiraf etmesinin cehalet ve hamakatına veriler ise bunun eğer kavli sahih ise fiili hüsnü niyetine addelilir diye cevap verdim. Melik ise sadık bir ifade olduğunu nerden bilelim dedi. Bunun üzerine berikini kurtarmak için fiili itiraf etmesinden anlaşılır dedikten sonra bir devlette bu şekilde bir durum vuku bulduğunu işitmişliğim olmamakla layık ve münasib olanın her iki adamı da affetmeniz münasip olacağını söyledim. Melik kelimama gülüp ben onu affyledikten başka onu ödüllendirerek doğruluğundan dolayı kendi hademem arasına almaya karar verdim dedi. Bu aralık vezir kalktı ve arzı kabul ettikten sonra katil ve ceza meselesi kapatıldı. Sonra işittiğime göre melikin has alameti olan kırmızı fes giydikleri halde ortaya çıktılar ve başlarına toprak serpererek ve melike yaklaşarak itaatlerini arzettiler ve hademe arasına dahil oldular. Melik katledilen adamın gömülmesini emir ederek meclisi topladı ve herkes mahalline gitti.

25. Katil Davalarıyla İlgili Basra'da Geçen Benzer Bir Hadise

Bu duruma benzer bir mesele olmayıp fakat benzeri bir hadise de Basra'da meydana geldi. Birinin bir güzel bir kerimesi vardı. Delikanlının birisi aşık olduğu bu kıza hatta olup gece geç vakitte kızın anası, babası ve kardaşı uyuduktan sonra bir şekilde hanesine gidip kız ile görüşmek ve aşkın adeti imiş. Bir gece duvardan inerek eve girmiş aşkının olduğu odaya girmeden önce çıkardığı seslerden kızın kardeşlerinin uyandığını ve kaçmayacağını anlayarak evden bazı şeylere çalmış ve kızın kardeşleri evlerine hırsız girdiğini söyleyerek adamı tutup Basra hakiminin karşısına dikmişler. Adam aşkına zarar gelmemesi için hırsızlığı üstlenerek ifade vermiş. Şeriat gereğince elinin kesilmesine hükmü olunup millet toplandığı sırada meydana getirilirken bilinmesin diye kız gizlice hakim yanına giderek bu cariyeniz söz konusu delikanlının aşıkıdır, yanıma gelmek istediğinde çıkardığı gürültüye uyanan kardeşlerinin namusunun kirlendiğini anlamamaları için hırsızlık yaptığı görüntüsünü verdiğini, aslında onun ne kadar masum ve insancıl bir kişi olduğunu anlattı. Hakim aşık ve maşukayı getirip durumu tahkik eyledi. Durumun anlatıldığı gibi olduğunu, aşkın suçunu affyledikten sonra zarar ziyarı kesesinden karşılamış ve kızı oğlana nikah eylemiştir. Sonra aşk ve muhabbet bu ve başka şeyler yaptırabilir ise de bu adamın hali aşıkı olmadığı halde katil olduğunu kimse görmediği halde kasap idüğ herkesin malumu iken ve üstünde bıçak ve kan izleri varken suçu üzerine almış olmasına rağmen, berikinin kabahatini itiraf ederek mazlumu katilden kurtarma cesareti ve insaniyeti göstermesi dinine olan itatatten neşet ettiğinden zevcesini katletmeyerek şiddetli darb eyledikten sonra o güne kadar büyük gayret gösterdiğinden methedilmeye ve ikrama müstahak görülmüştür. Şehir ahalisinin ekserisi saf insanlar olup işlerinde ve durumlarında sadakat ve güzellik içinde olmayanları çok azdır.

26. Frenk Seyyahının Harita ve Resimlerle Dönüşü ve Divan Alanını Resmedişi

Biz maksadımıza dönelim. Kırkgün geçtikten sonra firenk seyyahı dönerek seyahat ettiği kara, dah, nehir resimlerini ve garip kuşlardan öldürüp içini pamuk ile duldurup ve kumlar içinde mahfuz onan hususi gözler ile gözlerini uydurup gören adem diri sansın diye bir takım kuşları götürmüş ve dağlarda maaden gibi şeyler götürüp hangi dağdan aldığını unutmamak için küçük küçük kağıdlara yazmış olduğu mahallerin adlarına tahrir ettikten başka, seyah varakaları dahi bu malzemenin üzerine yapıştırmıştı. Bundan başka götürdüğü şeylerde içi boş ve güzellikle diri

kıyas olunur gazal cinsinden dahi olmağla seyrü temaşa ettiğinde görüp, sanayi ve maarifini bilsin diye bunları melike götürelim dedim. Merhum o gece benim yanımda yatarak ertesi sabah cümle götürdüğü şeyleri alarak melikin huzuruna gittiğimizde bütün bu seyyahın marifetlerini görüp seyrettiğinde büyük memnuniyet duyduktan başka tahrik olsaydı bile yüzü bundan ziyade olmazdı diyerek kuşların birisini hediye talep eyledi. Mersum hemen birini verip bendeniz Sudan'da akıl ve azimette devletiniz gibisini görmediğimden bizim memleketimizin melikine göstermek için izin ve ruhsatınız ile devanınızın ve meclisinizin resmini almak isterim dedi. Bana bakarak bu haram değildir dedi melik. Bunun hareminizle ilgili olmadığını, aksine gelecekte şöhret ve şanınıza bais olur dedim. O zaman melik istediğini ap diyerek izin verdi ve Nasrani alatı lazımmi yarın getirip yaparım dedikten sonra kalkıp beraberce haneme gittik. Benim cinsimden olup Arap lisanını güzel bildiğinden ikimiz birbirimizden mennun ve müteşekkir idik. Ondan seyahatte devam etmesine dair sorduğumda bir sene ve iki aydan beri seyrü sefer etmekte olduğunu memleketi tarafına iştıyakı olduğunu ve bazı eşyası Darfurda kalmış olduğundan geri dönerek oraya uğrayacağını nakl ve rivayet etti. Ertesi sabah olup melike gittiğimizde yanımızda biraz vakit geçer geçmez geri geldiği üzere divan yerini ve melikin oturduğu mahalli resmetti. Bir saat uğraştıktan sonra melikin kendi suretini, divan yerini ve meclisin yerini kurşun kalem ile çizerek melike verdi ve daha yetmeyep boyanacaktır diyerek ifade eyledi. Sonra kalkıp hanemize gitti ve Nasrani benim evimde on iki gün daha ikamet ederek melik ile ve benimle dahi vedalaştığı günden sonra ve verdiği hediyesi üzerine bazı şeyleri ilave ederek Darfur tarafına gidin yolcularla beraber memleketine döndü. Ben yine ders ve talim ve hergün melikin divanına vararak bildiğim kadar medeniyetle ilgili bilgilerimi aktarmaya meşgul ve hakkımda melikin ihsanı bol olup bir hayli malv e köle ve cariye sahibi olmuş idim. Dağlardan ağaç getirip birkaç bağçe yaptıktan başka ağaçların aşılama usullerini öğrettim.

27. Abdurrahimin Fizandan Dönüşü ve Tüfenkleri Getirşi

Bir sene zarfında Abdurrahim Fizan tarafından gelerek dört deve yükü barut ve yüz aded tüfenk ve ısmarlamış olduğum çit ve kumaş ve tencere ve sahan gibi bakır takımı ve rengarenk boncuk ve şeker ve kahve ve birçok şeyi emanete gönderdiğim esirlerin hakkı ve teslim eylediğim akçe ile satın alıp iki sandık içine koydu ve bir deveye yüklediği halde getirmiş ve melikin esirlerinden on iki tanesi yolda ölmüş ise

de benim esirlerime asla zarar gelmeyip cümlesi birden münasip baha ile satılmış. Melikin mektubu Trablus valisine teslim edilmiş, hediye ve esirlerden bazıları takdim edildikten sonra yanına hademesinden birkaç kişi katarak tüfenk ve barut gibi talep olunan şeylerden başka sipariş etmediğim alat ve levazımı aldırıp tarafından melike hediye olarak Abdurrahmanın eline verdi. Sonra başka iki Frenk şalı ve iki Rum seccadesi ve gümüş donanımlı bir kılıç ve bir mercan seccah ve birkaç kelek balmumu ve beş on aded gül şekeri ve bazı tuhaf şeyler gönderdi. Abdurrahman cümlesini götürüp melike takdim eyledi. Melik Trablusun ahval ve keyfiyetinden sual ederek denizi ve gemileri ve topları ve ahalsinin kıyaftelerini ve türlü hareketlerini götürdüğü kadar nakil ve tarif ederek ziyadesiyle memnun olduktan başka getirmiş olduğu hediyeden dahi çok hoşlanmıştı. İfade ettiğim üzere barutu güzelce koruyarak getirmişti. Hediyelerden başka nisvana mahsus olan birçok eşya ile asla memleketlerinde görüp giymedikleri elbiseyle ilgili bazı şeyleri melik için satın almış olduğundan karşılığında birçok ikram ve satılmış olan esirlerden akçeleri geri istemeyerek hepsini Abdurrahmana hediye etti.

28. Melik Abdullahın Tüfenk Talimi

Üç gün geçtikten sonra talim ve öğrettiğim şekilde tüfenk kullanma usulünü öğretmeye başladığımda melik dahi bu hususu çalışmak ve iyi derecede öğrendiğinden garb tüccarlarıyla Trablus valisine hediye göndererek barut ve sair malzemeyi almaya devam ederdi. Bu münasebetle zikr olunduğu gibi vali Osmanlı devleti vezirlerinden olduğunu ve Mısır valisi dahi öyle olduğunu ifade ederek Osmanlı Devletinin kuvvet ve kudret ve şevket ve azametini tefekkür ile bir gün inşaallah karındaşımı vekaleten hükümdarlık makamına gönderir ve devleti aliyyeyi seyrü temaşa için o tarafa giderim dedi.

29. Melik Abdullah Halim'in vefatı ve Seyyahın Tunus'a Avdeti

Bu hal üzere üç sene daha ikamet ettim burada. Ancak aniden melike bir illet isabet ederek dört beş gün içinde hayata gözlerini kapadı. Yerine kardeşi Abdülazim melik oldu. Merhum kamil ve akil ve fazıl sahibi bir zat olup küçüğe ve büyüğe riayet ettikten başka danışmaksızın kimseyi katl etmemiş olduğu medeniyet alametlerine sahip olduğundan şehir efradının cümlesi üzüntüden kedere boğuldular. Vezir dahi kendini bıraktığı gibi ben dahi vazifemi tamamlayarak ikamet etmemek hususuna karar verdim ve bazı köle ve cariyelerimle birlikte çiftliğimi satarak

akçeleriyle gereken develeri ve sair sefer için gerekli eşyayı satın aldım, satmadan önce kölelerin birazını ve esirlerin bulunduğu halde memleketime gitmek üzere Fizan tarafına giden kabile ile yola revan oldum. Çıkarken talebenden başka bütün memleketli uğurlamak üzere bulduklarından melikin gazaya çıktığı vakitteki gibi bir kalabalıkla uğurlandım ve de veda için yeni melikin yanına gittiğimde sen biraderime hizmet edip de bizim hizmetimize geçince niçin terki diyar etmekle seyyid merhum biraderinizin vefatından beri tarafınızdan bir iltifat görmedikten başka vatan özlemiyle ayrılırsın diye sorduğunda, sıla-i rahim ettikten sonra yine bu tarafa gelerek devletinize hizmet ederiz dediğimde o dahi inşallah dönüşünüz de güzel olur diye cevap etmiş ise de ikram etme hususunda karındaşının başlangıçta yapmış olduğu medeni işler terk etmemiştir. Kafilemle şehirden çıkarak üç gün zarfında büyük bir çölden geçmeye başladık. Lazım gelen suları develere yüklemiş bulunduğumuzdan başka bir iki kere bahsedildiği gibi yıldızlar ile yollarını bulup kabileyi istediğimiz yöne götüren kılavuzlardan dört kişi sahraya dahil olduğumuzdan iki gün sonra üzerini kum örtmüş olduğundan kuyu olduğu anlaşılmayan bir yeri kölelerim kazdıktan sonra büyük bir havuz içinde tatlı olduğu ve Fizan üzere bulunduğu halde bir su bulunup, develeri ve kırbaları dolduduktan sonra etrafı seyir devam eder halde yola revan olduk. Bazen seraplar görerek uzakdan her biri dağ kadar görünen deve terslerinin ve köle ve halayıklarımı develerime bindirerek ve zevcem ve beslemelerim için güneşten korunmaları için deve üzerine şemsiye yaptırıp kendimi dahi güneşten her ne kadar muhafaza eylemeğe çalıştım ise de yine faide olmadı. Güneşin harareti gece ve gündüz seyrin meşekkatiyle çok zahmet çekildi ve kabilemizde olan tüccar ile ünsiyet kurarak selametle Fizana vasıl olduk. Bu sefer sırasında büyük zahmet çekmiş olduğumuzdan istiahat zamanından iki gün Fizanda ikamet ve Trablusa-i Garbe uğrayarak birkaç gün dinlendikten sonra yola çıkarak vusul bulduğumuzda kararımız tamam olup köleve cariyeyi satarak getirdiğim mal ve mülke şükür ve Allaha teşekkür ettim. Amacım gidip gördüğüm yerleri, kimsenin bir daha görme ihtimali olmadığını düşünerek bu kitabı kaleme aldım.

KAYNAKÇA

- Abdel-Hafiz, Ahmed-Sokarno (2005-6). "The Development Of Future Markers In Arabic And The Nile Nubian Languages". **Journal of Arabic and Islamic Studies**. Vol: 6, Issue: 2, s. 64-79.
- Aykaç, Mehmet (1996). "Func". **TDVİA**. Sayı: 13, İstanbul, s. 216-218.
- Bickley, Paul (2015). **The Problem of Proselytism**. London.
- Cahen, Claude (2008). **Türkler Nasıl Müslüman Oldular**. Örgün Yayınevi. İstanbul.
- Cora, İhsan (2017). "Osmanlı Sefer Organizasyonları İçinde Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferinin Yönetim Ve Organizasyonu". **Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi** (TİDSAD). Yıl: 4, Sayı: 15, s. 120-137.
- Dalar, Mehmet (2013). "Tarihsel ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Barış Şansı". **Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi** (IMPR). Nisan 2013.
- Erdem, Mustafa (2000). "Monofizit Kiliselerinde Din Anlayışı (Kıpti Kilisesi Örneği)". **Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu** (20-21 Kasım 1998, Konya). Ankara.
- Es-Seyyid, Seyyid Muhammed (2004). "Mısır". **TDVİA**. Sayı: 29, Ankara, s. 563-569.
- Fadlalla, LL.M Mohamed H. (2004). **Short History of Sudan**. New York.
- Güner, Selda (2016). "Abdurrahman El-Caberti ve Giovanni Reggio'nun Anlatılarında "Kahire Kale Katliamı" (Mart 1811) ve Memlüklerin Mısır'dan Tasfiyesi". **Akademik İncelemeler Dergisi**. c. 11, Sayı: 2, s. 47-68.
- Kasım, Abduh Kasım (2005). "**Muhammed b. Kalavun**". **TDİAV**. c. 30, İstanbul.
- Kavas, Ahmet (2007). "Osmanlı Darfur Münasebetleri". **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c. 16, Sayı: 2, s. 105-120.
- Kavas, Ahmet (2009). "**Sudan**". **TDVİA**. c. 37. İstanbul, s. 459-465.
- Martens-Czarnecka (Warszawa), Małgorzata, (2015). "The Christian Nubia and the Arabs", **Studia Ceranea**. Vol: 5, p. 249-265.
- Nelson, Harold D., (1982). **A Country Study: Sudan**. Washington 1982.
- Orhonlu, Cengiz (1996). **Habeş Eyaleti**. **Türk Tarih Kurumu Basımevi**. Ankara.

Prah, Kwesi Kwaa, (2007). “50th Independence Anniversary, Celebrating Ghana 1957 and Forgetting the Sudan 1956. The Reasons Why”. **OSSREA Bulletin**. Vol. IV, No. 2.

Taş, Abdullah Erdem (2016). **Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti: Karamanlılar Dönemi (1711-1835)**. (Doktora Tezi, İ.Ü. SBE), İstanbul.

Walz, Terence (2018). “Northeastern Africa, Slavery and Slave Trade: Egyptian-Sudanese Trade in the Ottoman Period to 1882”. **Oxford Research Encyclopedia of African History**. Jul 2018, s. 1-33.

Yılmaz, Tuğrul Oğuzhan (2017). “1. Dünya Savaşı'nda Darfur Sultanlığı ve Ali Dinar Hareketi”. **Türkiye Günlüğü**. Sayı: 131, s. 107- 115

Yiğit, İsmail (2004). “Memlukler”. **TDVİA**. Cilt: 29, Ankara, s. 90-97.

Yol, Fatih (2016). **19. Yüzyılda Sudan'da Osmanlı Yönetimi ve İngiliz İşgali**. (Yüksek Lisans Tezi, MKÜ, SBE). Hatay.